

Holland=
 Halsters
 historiske
 Samfunds
 ARBOG

for
 M C M X X I I I

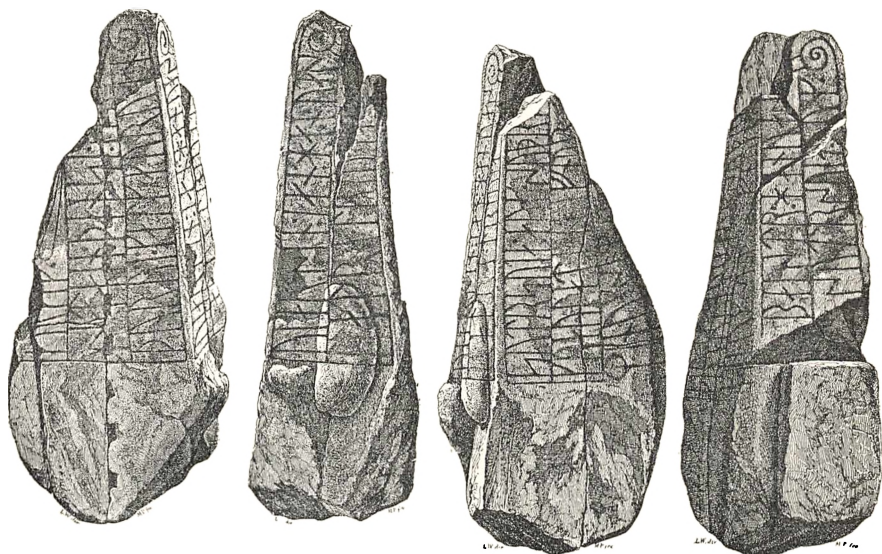
Lolland-Falsters
historiske Samfund

Aarbog XI

1923

Indhold.

	Side
<i>Dr. Marius Kristensen:</i>	
Lålands og Falsters Stednavne III	1
<i>Lærer P. A. Pedersen:</i>	
Stænderdeputeret Frederik Jørgensen, Vindeby	15
<i>Fhv. Kantor Viggo Holm:</i>	
Nykøbing Hospital.....	23
<i>Gaardejer Jens C. Stub:</i>	
Fortidens Arbejdsmaader paa Nordfalster, IV. Høsten	40
<i>Førstelærer Svend Jørgensen:</i>	
Af det nedlagte Aagebys Historie	47
<i>Fhv. Overlærer Hans Rasmussen:</i>	
Fra Alfred Betz' Ungdom	72
<i>Museumsinspektør Kai Uldall:</i>	
Topografiske Indberetninger fra Lolland	85
<i>Jørgen Wolsing's Erindringer</i>	97
<i>Lærer Henrik Pedersen:</i>	
Degneforhold og Degne i Birket	102
<i>Mossinske Familiebreve, ved Helene Strange</i>	107
<i>Adjunkt J. Jørgensen:</i>	
Ulykken ved Fuglsang 1777	116
<i>Kredslæge F. Ingerslev:</i>	
Et Blad af Saxkøbing Sygehus' Historie.....	124
<i>Smaastykker:</i>	
En Tingsted-Skolelærer, ved Kai Uldall	127
Tyvebrændt, ved R. Monk.....	127
Falsterske Rim og Sange, ved Helene Strange	129
Nogle lollandske Ord, ved Dr. H.....	130
Nogle falsterske Ord, ved Marie Christensen	132
Et Livseventyrs Begyndelse, ved Hans Rasmussen.....	133
Udtag af Provinzialmedikus Hahns Kalendere	133
<i>A. Hk.: Fra Bogverdenen (V. Lorenzen: Herregaards-Arkitektur i 16. og 17. Aarh. — Th. Gravlund: Dansk Bygd II. — H. Jensen: Bondecirkulæret af 8. Novbr. 1845. — De danske Sukkerfabrikker 1872—1922. — C. C. Haugner: Lollands Nørre Herred o. m. a.)</i>	135
<i>Aarsberetning</i>	145

Sædinge-stenen. ¹⁾

Lålands og Falsters stednavne*).

Ved *Marius Kristensen*.

III. Hovedøernes navne. — IV. Tilføjelser. — V. Afslutning.

III.

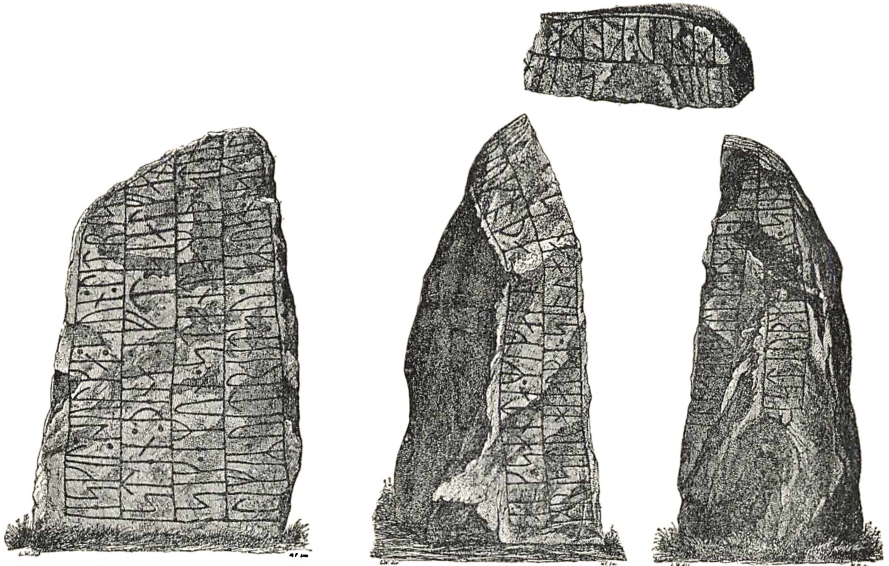
Selve hovedøernes navne har vi hidtil ikke omtalt. Men selv om disse navne er så gamle, at de vanskeligt lader sig forklare, må de dog omtales.

Låland har formodentlig sit navn af *lå*, et ord som findes som hunkønsord i oldnordisk, måske i samme, i hvert fald i en nærliggende betydning til den, det endnu har langs Vesterhavskysten fra Nyminde til Römø (Feilbergs ordbog II, 441). Det betegner der en rende ind over landet, som van-

*) Forf.s Retskrivning er bibeholdt. ¹⁾ Se Side 14.

det løber igennem ved flodtid (Vesterhavsøerne), en smal vandrende eller en lavning i sandet (Ringkøbing fjord). I Limfjorden bruges det om dybere render (Attrup lå vest for Nibe bredning). Ordet er kendt i Norge om mosevand og fra Halland i samme betydning som i Limfjorden. En *lå* vilde altså være en passende benævnelse på sumpdalen mellem Saksøbing og Flintinge å, måske også på andre lange, smalle sumpstrækninger på Låland, og kunde vel give landet navn.

Falster er et gammelt enstavelsesord; det viser både den latinske form *Falstria* og verseformen i et vers af Arnor Jarleskjalds drotkvædede Magnusdrapa og et vers af Stufs mindedigt om Harald Hårdråde (altså i det 11. århundredes midte); af det sidste synes det at fremgå, at ordet er intetkøn. Det kan vel snarest være en afledning af det *fal*, som vi har i det svenske stednavn *Fala* (Falun, Falkøping) „slette“, altså betyde sletteland, en betydning, som passer godt til det ret højtliggende, men ikke videre bakkede Midtfalster.

Tilise-stenen.

IV.

Det har været mig en stor glæde at mærke, hvorledes befolkningen (især på Falster) har læst mine forklaringer af stednavnene og tænkt over dem. Derom vidner en række breve, dels til mig, dels til Samfundets formand, og fra disse har jeg taget anledning til nogle af bemærkningerne i dette stykke. Jeg takker bl. a. d'hrr. Jens C. J. Stub, Nr. Alslev, J. L. Lollike, Gunslevmagle, Johs. Rasmussen, Nykøbing, Læge J. P. Rasmussen, Fakse, og Frk. Laura Boiesen, Nykøbing for indvendinger og oplysninger, som har givet anledning til ny overvejelser. Ligeledes takker jeg min gamle ven prof. Evald Lidén i Gøteborg både for hans bemærkninger i „Namn och Bygd“ 9. årg. s. 1 flg. og for en privat bemærkning.

Disse bemærkninger, som er fremkomne i anledning af de foregående stykker, gør det nødvendigt at føje nogle tillæg til disse. Jeg betegner i det følgende stykket om Falsters navne som I, stykket om Lålands som II, og angiver sidetal i Aarbog 1921 og 1922 med tilføjelse af særtrykkenes sidetal i parentes.

Nyby (I, 26 [3]) må være ny, da den ikke findes i den gamle matrikel fra 1644, og der, iflg. meddelelse fra hr. Lollike, endnu 1810—30 brugtes benævnelsen *Ovstrup enge*.

Om torpernes forled (I, 27 [4], II, 22 [1]) kan der gøres nogle tilføjelser. *Dukke* er (Lidén, Namn och Bygd IX, 4) måske snarere et forkortet mandnavn end et tilnavn, skønt tilnavnet *dokka* forekommer både i Danmark og Norge. Med hensyn til *Stangerup* og *Stubberup* henleder hr. Stub min opmærksomhed på de almindelige og gamle lålandske persontilnavne *Stang* og *Stub* (Petersens navnebog s. 65 og 67). Der er god grund til at nævne disse i denne sammenhæng, da det er meget tænkeligt, at de har været i brug allerede på torpdannelsens tid. Derimod mener hr. Stub, at *Stubbe-købing* måske snarest har sit navn efter den afstumpede form på det næs, den ligger på. Dette er muligt, men *Saks-købing*, som dog vel må have et personnavn til forled, taler snarest for at vi har samme personnavn som i *Stubbe-*

rup. Endvidere påviser prof. Lidén, at nogle svenske navne svarende til *Pårup* (I, 24 [3]) må udgå fra et *Pavathorp*, altså tilnavnet *pave*, som også kendes fra Låland 1736 (Petersen s. 51); jeg har dog vanskeligt ved at få dette til at stemme med danske lydovergange, selv om det vist er uimodsigeligt for nogle svenske navne.

Endelig har både hr. Stub og frk. Margr. Hansen (Nykøbing M.) gjort indsigelse mod *Skoelstreppe* som folkeligt navn (I, 30 [7]), og hævdet *Skjåldreppe* som den rette udtale. Forklaringen bliver ikke lettere derved, da et levende personnavn *Skjold* næppe kan påvises i den pågældende tid.

Går vi over til den næste gruppe, navnene på — *by*, har prof. Lidén (Namn och Bygd IX, 2) givet gode grunde for muligheden af en overgang *Stokby* til *Sto(b)by*, og bl. a. henvist til *Stubby*, Kastrup s., Hammer h., som også i V. J. (Valdemars Jordebog) skrives *Stocby*. Hvad *stok* i denne forbindelse betyder, er endnu usikkert (at det ikke kan skilles fra *Staverby* er rimeligt); at der ikke, som ved *Stockholm*, kan være tale om en stokkebro, synes naturforholdene at vise.

Gedesby og *Gedser* kan næppe komme af andet end personnavnet (isl. Geitir); mod at lade *Gedser* have navn af fiskenavnet *Gedde*, som hr. Stub foreslår, taler både nutidsudtalen og den dermed stemmende gamle skrivemåde i V. J. Måske skal til personnavne endnu henføres et navn på *by*, nl. *Sjunkeby* (II, 25 [4]), sml. lål. *Sunke*, *Siuncke* (Petersen s. 68), som forekommer allerede 1610 adskillige steder på Låland; byen ligger jo heller ikke så langt fra den lille lålandske gruppe af sådanne navne (II, 27 [6]).

At henføre *Horeby* (I, 32 [9], II, 26 [5]) til det bornholmske *horra*, dreng, som en foreslår, går ikke an, da det bornholmske ord ikke kan skilles fra skånsk-sydsvenske ord, som viser en helt anden selvlyd og snarest tyder på, at det er en udvikling af samme ord, som i ny-dansk har givet *hyrde*.

Med hensyn til de to Sæbyer, som nævnes i V. J. (II, 44 [23], 9) skal jeg endnu henlede opmærksomheden på det

nu måske glemte navn *Sæbydam* (østen for Pederstrup, se Aarb. 1922 s. 136), som måske er et minde om en nu forsvunden Sæby længere nord på, som gerne kan være *Brytisæby*.

Nutidsudtalen af *Alslev* (I, 34 [11]) med langt dybt *a* taler, som jeg har antydnet, for en ældre form af *Athælslef*; en *Ale* (med olddansk langt *a*) eller *Alle* (som på Glavendrupstenen) skulde ikke give *s* i ejeform, og vilde også i andre henseender stride mod udtalen.

Formen *Tryggelev* synes ikke at have folkelig hjemmel (hr. Johs. Rasmussen kender *Trygge slot*, men dette navn ser afgjort ikke gammelt ud); at *Virket* har været Falstringernes hovedfæstning, synes at fremgå af Sakse, men det tvivlsomme navn får ingen støtte herved.

I *Søllested* (II, 29 [8]) har vi et mandsnavn *Sylfa* (altså et af de ikke helt sjældne mandsnavne, opr. tilnavne, på — *a*); det er en misforståelse, når Wimmer tolker dette navn på Sandby-stenen som et kvindenavn på grund af dets form. På en runesten i Ströbo eng, Kvillinge sogn, Bråbo h., Östergötland (Liljegren nr. 1092, Brate, Östergötl. run. nr. 46) står: Vibærn rejste sten denne efter Sylfa broder sin, og på en runesten i Vallsjö s., Västra h., Småland (Liljegren nr. 1237): Veste og Ivar og Sylfa brødre tre gjorde bro denne og satte sten denne efter Thialfe fader sin. Da intet i Sandby-stenens indhold tyder på, at Sylfa er en kvinde, må det sikkert også her tolkes i overensstemmelse med de svenske indskrifter.

Om *-løse* (I, 35 [12]) er der siden jeg skrev fremstået en hel lille litteratur. Den tolkning af *løse*, som synes at vinde mest tilslutning, er Sahlgrens, at *løse* er nær beslægtet med sv. *löt* (fald, græsmark), og den styrkes ved, at Henrik Larsen har påvist *løse* i en del sjællandske marknavne og det særlig navne på udmarker (Sv. Aakjær, Danske Studier 1922 s. 15). At naturnavne er forled i mange af dem, synes der at herske enighed om. Hertil slutter sig Lidéns tolkning af *Vegerløse* (I, 36 [13], Namn och Bygd IX, 4) af et olddansk *viker* (vidje, pil), som endnu lever i en række danske folke-

mål; altså skal *Vegerløse* betyde sådan noget som „pilemarken“.

Derimod vil Lidén (sst. s. 1) forklare forledet i *Meelse* som *miæthæl*, *methæl* (mellem), altså „mellemmarken“, hvad der næppe kan indvendes noget afgørende imod fra formens side, så lidt som mod min og Dyrlands tolkning af *mjød* (derimod taler lydlige grunde afgørende mod Clausens tre andre tolkninger, Studier over Danmarks oldtidsbebyggelse i Aarb. f. nordisk Oldk. 1916 s. 164). Fra betydningens side kan derimod gøres den indvending, at vi aldrig finder andre lignende stedbestemmelser som forled til *løse*, medens vi f. eks. ved siden af *Melby* (*Mejlby*) finder Overby, Nederby, Østerby, Vesterby o. lign., undertiden endogså, som i No sogn og Medelby sogn i Midtslesvig ud til siderne for et Melby. Men det må indrømmes, at hvis Sv. Aakjærs antagelse er rigtig, at navnene på *-løse* egentlig er marknavne, som først i lev-tiden er overførte til brug som bostednavne, falder denne indvending væsentlig bort.

At *Farnæs* (I, 37 [14]) har samme forled som *Farø*, der ligger lige udenfor, nærer jeg ingen tvivl om, men hvilket af de to steder der tidligst har fået navn, og hvad navnet betyder, er usikkert.

Marbæk (I, 38 [15]) vil Lidén snarere aflede af *Markbæk* (i hvilken betydning mark skal tages, er usikkert), og dette er muligt, skønt den meget gamle form uden *k* taler derimod.

At *Skærne* (I, 39 [16]) nogensinde har haft en sideform *Skærninge* tror jeg ikke på, se f. eks. navneformerne i Steenstrups Indled. Studier s. 334 (90).

Et par oplysninger om Nordfalster, som jeg har fået, skal jeg her lade gå videre. I Åstrup sogn lå to *Garnevrå*-gårde (navnet kan jeg ikke forklare), som er lagt ind under Næsgård, men navnet lever endnu. En udstykket gård sst. hed *Sortens Have*; navnets første led er måske et tilnavn til en mand, hvad der nok også er tilfældet med *Skåningshave* (II, 32 [11], sml. Petersen s. 60). *Orenæs* som navn på en herregård er nyt; det blev givet, da godsejer Wilhjelm 1869 købte en del nordfalsterske skove af kronen og to bønder-

gårde på Orehoved, hvoraf den ene hed Skovholt. *Mygget* (I, 41 [18]) er navnet på den inderste del af den tørlagte *Mygvig* (man bor ikke *i* men *ved* Mygget), og er måske et *Mygtved*. *Gyldenbjærg* er endelig et af de navne, man ved udskiftningen o. 1800 gav udflyttergårdene, og det er kun blevet mere kendt end de andre ved at man har lagt den ny kirke på dens jord.

Et par navne på *-bjærg* føjer jeg til. Det ene er *Rå-bjærg*, en mindre højning i Ovstrup skov (824), som vel har navn efter rådyrene. Det andet er et *Smørbjærg* ved Lunde-høje (754), som læge Rasmussen ikke uden grund antager for et gammelt gudsdyrkelsested (se et senere hæfte af Danske Studier 1922).

Navnet *Saltov* for Egholms hede (Aarb. 1922 s. 132 og 136) med den lille sø Sæbydam betegner vel en lavning, *ho* (II, 26 [5]), som til tider har været overskyttet af saltvand. Hvor megen vægt man kan lægge på formen *Rosnis* (Aarb. 1922 s. 135), som vel må være den samme skov, der nu kaldes Rosningen, ved jeg ikke.

Endnu skal det bemærkes, at et af de betydeligere lålandske stednavne er forsvundet, siden sidste årbog blev trykt, idet ejeren af baroniet Juellinge har fulgt det smukke eksempel, Kammerherre C. R. Treschow gav i 1907 ved at vende tilbage til det historiske navn Torbenfeld (for Fryden-dal). Grev F. Krag-Juel-Vind-Frijs har 14. juni 1922 igen givet sin hovedgård dens gamle navn *Halsted Kloster* i stedet for Juellinge, som den nu har hedt i godt 200 år.

V.

Om fordelingen af de forskellige navneformer på øerne siger H. V. Clausen (Aarb. f. nord. Oldk. 1917 s. 57) omtrent følgende:

Gennem en stor skov, som fra Guldborgsund er gået frem i øst, kan Falster udmærket sønderlægges i tre bygder. *-Inge* ligger alle ret nær ved den nordøstlige kyst, mens sydhalvøen og landet ind mod Guldborgsund ingen har. *-Lev* ligger gennemgående syd og vest for *-inge*, men går dog

både på øst- og på nordkysten ud til åbent vand. Det enlige *Tingsted* ligger i skov inderst på øen. Af *-løse* er der Meelse og Vegerløse.

På Låland hører *-inge* absolut til i det indre af øen og i de mest skovrige egne. — *-Lev* findes i to grupper, som slet ikke blander sig med *-inge*: i en række langs sydkysten, hvis havn Nysted synes at have været, og en anden langs med landets rundede nordvestkyst ved Onsevig og Nakskov fjord. Der er forholdsvis ikke så mange af dem som på Falster. *-Sted* findes karakteristisk nok i det indre blandt *-inge*; noget sikkert *-løse* findes ikke.

Der er lålandske egne, hvor *-torp* næsten ganske savnes: nordligst på øen; sydligst mellem Nakskov og Rødby fjorde og videre mod nordøst gennem landet til overfor Askø; nordøstligst og østligst. Andre steder ligger *-torp* meget tæt: mellem Maribo og Saksøbing; i et bælte mellem Lungholm og Fuglsang. De falsterske *-torp* ligger mere jævnt fordelt, dog gennemgående ikke ud til kysten og ikke inderst inde fra Karleby til Skørtinge.

H. V. Clausen har her med sædvanlig overskuelighed givet grundlinierne. Et par ting må dog vist forklares, inden vi går videre.

Når *-torp* på Falster mangler langs kysten, hænger det sikkert sammen med, at kystskovene ikke er ryddede før langt senere, for så vidt de da ikke står endnu som den store strækning fra Korselitse til Næsgaard og delvis skovene ud mod Guldborgsund og på de nordlige næs. Og strækningen mellem Skørtinge og Karleby er endnu på Vidensk. Selskabs kort en sammenhængende skov- og sumpstrækning. I hele den del af Falster, som var dyrket i middelalderen, ligger torperne jævnt og tæt fordelte.

Helt anderledes er det på Låland. Selv om den nordøstre ø i Musse herred endnu sent har været næsten sammenhængende skov, og det samme måske i middelalderen gjaldt enkelte andre *torp*-løse egne, ligesom egnen sydøst for Rødby fjord vel var omtrent ubeboelig, så kan det ikke gælde egnen sydvest for Maribo sø og hele det gamle Søn-

derherred. Her finder vi både en del gamle navne på *-inge*, *-sted* og *-lunde*, som vidner stærkt om gammel bebyggelse, og særlig en mængde navne på *-by*. Det er jo også i disse egne vi finder Lålands få granitkirker.

Dette forhold minder om navneskikken i Angel og Svans, hvor ligeledes *-torp* er en sjælden navneendelse, men *-by* er så meget hyppigere, og når så hertil kommer, at vi i Sønderherred finder en lille gruppe *-by*-navne med et mandnavn til forled, ligesom vi finder i Sydslesvig, så kan vi ikke godt lade være at spørge, om denne lighed også betyder en forbindelse mellem de to områder. En sådan er jo ikke urimelig, da Lålands sydkyst vender over mod disse egne, særlig mod Svans.

Vi har også allerede gjort opmærksom på en lighed mellem nogle navne på *-fjælde* i den sydlige del af Musse herred og en lignende gruppe på *-fjorde* i egnen vesten for Angel. Lydligt dækker de fuldstændigt hinanden, idet olddansk *ia*, som på lålandsk er blevet *jæ*, i sydslesvigsk er blevet *jå*, *jo* foran *ll* og *ld*.

Enkeltvis betyder sådanne ligheder vel ikke så meget, men når de optræder flere samlede, tyder de dog vel på en forbindelse.

Nu har man gjort opmærksom på, at der i sydslesvigsk, til trods for at sproget i sin sidste form er afgjort jysk, findes enkeltheder, der peger stærkt mod øst. At der omkring den store havn, som lige til 1150 var Østersøens vigtigste forbindelse med vesten, kan have bosat sig folk fra forskellige nordiske egne, er rimeligt, og vi hører da også, at svenske hære mindst to gange i vikingetiden, i Gorm den Gamles og Svend Tveskægs dage, har sat sig fast her og til tider holdt stillingen i mere end et slægtled. Derom vidner runestenene fra Hedeby-egnen, både de der er rejst af dronning Æstrid, Gnupas enke, på Harald Blåtands tid, og de der er rejst af Svend Tveskægs mænd.

Men vejen fra Østersø-landene til Hedeby gik langs med Lålands sydkyst, og medens Falsters kyst mod øst ikke frembød nogen naturlig havn, lå Låland indbydende med bred-

ningen ved Fuglsang, Nysted-bugten og Rødby fjord med læ for alle vinde. Der var da god lejlighed for østfarere til at gå i land, og for den sags skyld også til at bosætte sig. Her var god plads til vinterleje, og den har vel også været benyttet. Eller skulde det være en tilfældighed, at vi indenfor Fuglsang har *Toreby*, *Hydesby* og *fjælde*-byerne, og indenfor Rødby fjord den anden gruppe -by med personnavne til forled og *Græshave*, hvis forled vi også genfandt i Angel?

Her må nu de lålandske *runestene* tages med ind i undersøgelsen.

Hvad fortæller de lålandske runestene os da? Der er jo ikke så mange af dem. Den eneste fra indlandet, *Skovlænge*-stenen, som nu står i Maribo, er en husbondsten, som vi kender dem fra den rolige tid inden vikingetogenes fornyelse under Svend Tveskæg. Den har indskriften: *Astard rejste sten denne efter Jyde fader sin, såre god thegn*. Dette er den almindelige ros, enker og sønner i den tid giver den afdøde storbonde. At han hed Jyde, som så mange efter ham på Låland (Petersen s. 34), tyder vel på, at han stammede fra Jylland, men siger næppe, at han selv var fra halvøen.

Tilise-stenen (se s. 2), som måske er et hundrede år yngre, har fået lov at blive på sit hjemsted. Den er forsynet med to indskrifter, den ene ledsaget af en bøn: *Eskil Sulkes søn lod rejse sten denne efter selven sig. Evig mon stande, mens sten lever, agtelse den, som Eskil vandt. Krist hjælpe sjæl hans og sante Mikael. Tove ristede runer efter Thora, stedmoder sin, kone god*.

Den første indskrift er nær i slægt med den på den ene Sandby-sten på Sjælland. Begge vidner de om rolige forhold, som der vel også var på Knud den Helliges tid.

Derfra går vi til den vældige *Tirsted*-sten, som sammen med Bregninge-stenen blev ført til Nysted, da Kongen i 1652 krævede alle de 4 lålandske runestene, man dengang kendte, indsendte til København. Først i 1815 kom de fra Nysted til deres bestemmelsessted og står nu i Nationalmuseets alt for lille „runehal“. Stenen har allerede i stenalderen været

en helligdom, den er fuldstændig oversået med de „skålformede fordybninger“, som man nu tolker som mærker for den hellige ild.

Denne runesten meddeler: *Asrad og Hildulv rejste sten denne efter Frode frænde sin sin (så!.), men han var da fører for mændene. Men han blev død i Svetiod og var først (?) i Freges hær, da alle vikinger.*

Der er flere underligheder i indskriften, der til dels ikke kan ses i gengivelsen, som tyder på, at der er gjort forsøg på at skrive en ældre tids sprog. Måske skal der ikke læses *var først*, men *var* er en skrivefejl, og det følgende ord betyder *forgik, omkom*, og så skal samme ord underforstås til sidst i flertal. Men hvordan det end forholder sig med disse enkeltheder — en skrivemåde kunde tyde på, at den *engelske* form af Sveriges navn er brugt — så er det sikkert, at stenen er rejst til minde om en vikingehøvding, som døde i Sverige og hørte til Freges flok.

Denne kendes fra flere svenske runestene. Der er en sten i Söderby ved Gävle, som *Bruse lod rejse efter Egil broder sin, men han blev død i Tavasteland. Han for med Frøger*. Ved ristningen af denne har Asmund Kåresön, en af Sveriges klassiske runemestere, som virkede o. 1020—1050, været medvirkende. En anden står i V. Ledinge, Skederids s., Sjuhundra h., Uppland: *Thorgerd og Svend de lod rejse sten denne efter Ormer og Ormulv og Freger. Han døde i (Øsel?) nord, men de andre ude i Grækland. Gud hiælpe ånd og sjæl!* En tredje (tvivlsom) er fra Veckholm, Trögds h., Uppland, hvor en del af det afgørende navn mangler. En fjerde i Tibble, V. Ryds s., Bro h., Uppland, lyder: *Björn og Stenfrid lod rejse sten efter Gisle, han styrede ud fjærnt i Freges flok.*

Det er altså en krigerflok, mest bestående af svenske, som Asrad (måske en slægtning af ham på Skovlænge-stenen, navnet er trods den forskellige skrivemåde det samme) har været med i som høvding, og rimeligvis er han sammen med sine fæller falden under et strandhug i disses eget land. Her har vi altså et afgørende bevis på nær forbindelse mel-

lem Låland og Uppland i Svend Æstridsöns tid. Da stenen står så nær ved Rødby fjord, er det rimeligt, at denne er udgangspunktet for hans vikingefærd. Den var oprindelig rejst på en høj ved Runestensvadet mellem Gerringe og Nebbelunde.

Tæt ved denne stod *Sædinge*-stenen (se s. 1), som blev kløvet og opdaget i 1859 og nu står ved Maribo museum (et stykke mangler dog nu). Den meddeler os, at *Thyre lod gøre sten denne (efter) Viking, mand sin, men han var (tryggest ? af indenlandske ?) Sydsveer og (Syddaner ?) Kom (til Øland ?) nord over hav. Bedst var han af Søndersveer og (uforglemmelig ?)*. Også denne stens læsning er usikker på mange punkter, men et synes at være sikkert, at den er rejst over en fremragende *svensk* mand, som er tilflyttet og indgiftet i en lålandsk familie. Atter her peger sporene mod Rødby fjord; stenen er noget ældre end den forrige.

Lidt længere mod sydvest fandt man 1868 en runesten på Tågerup mark, som nu er indmuret i kirkens våbenhus. Den fortæller: *Østens sønner rejste sten denne efter Spærla broder sin, skipper hos Æsbjörn Næv (=: Næse)*. Wimmer sætter denne sten til o. 950, jeg vilde tro, den er fra Svend Tveskægs tid; derpå tyder navnet *Spærla*, som nok må være et øgenavn (det betyder vist *halestump*) og hele indholdet, der viser hen til den anden vikingetid. Også denne sten vidner ialtfald om, at Lålkerne nødigt sad hjemme i ro, når der var noget at vinde.

Og endelig har vi hende ved Nysted *Bregninge*-stenen, hvis skæbne vi har omtalt. Den har følgende indskrift: *Åsa gjorde mindesmærke dette efter Toke, en søn af hende og Toke Haklangs søn*. Den ser ved første øjekast rolig nok ud: en enkes mindesten over sin søn. Men Halfdan Koht har for nylig (Edda XV, 130) fremsat den formodning, at bedstefaderen *Haklang* skal være den samme som den norske kong Haklang, der faldt i Haversfjords-slaget for kong Harald Hårfager. Navnet er næmlig ret enestående. Altså skulde også denne sten fortælle om de sydlålandske havne som tilflugtssteder for vikingeskuder, og dette vidnesbyrd (fra o. 900) vilde endda blive det ældste af dem alle.

Endelig taler måske *Sønder Kirkeby*-stenen om en mand, der faldt på den græske ø Kos (Kr. Kålund, Arkiv 35, 172).

Således aflægger de låland-falsterske runestene et vidnesbyrd om, at de sydlålandske vige var tilholdssteder og udgangspunkter for vikinger, og de viser også tydeligt mod *østerviking*, Svenskernes område, så det må siges, at de styrker tanken om en svensk indflydelse her som ved Hedeby. Sammen med stednavnene giver de så stor sandsynlighed, at den grænser nær op til at blive et bevis.

Men det var de samme sydlålandske vige, der noget senere kunde blive og nok også blev et tilholdssted for *vendiske* vikinger.

Med hensyn til *Venderne* har nylig Thorkild Gravlund i sin bog „*Dansk Folkekarakter*“, slutningsbindet, „*Lollændere og Falstringer*“ udtalt sig skarpt: „Nu lever der en sejlivet fabel om, at folkene på disse øer er halve Vender, og den tros fuldt og fast som alle historiske fabler. Det er gængs at trække på skulderen af gamle folkesagn, som har deres tydning i folkekaraktern, og samtidig ophøje en historisk gætning til vished, bare den er gal nok.“ Og Karl Rasmussen har (*Højskolebl.* 1922 sp. 894) ligeledes afvist dette „*Vender-vrøvl*, så længe man ikke kan vise mig *Vendernavne* i P. Petersens navnebog“.

Så let går det nok ikke at afvise „*Vender-vrøvlet*“. Naturligvis er det en stor overdrivelse at tale om „halve Vender“, selv om en tredivedel af landsbynavnene skulde vidne om vendisk bebyggelse, men talen om Vender på Låland og Falster er dog ikke helt ud i det blå. Schierns gamle afhandling (*Historiske studier* II, 440 flg.) har stadig værdi, selv om der kan rettes indvendinger mod enkeltheder. Når Schiern således tolker *Kramse* som „flinterenden“, kunde det nok ligge endnu nærmere at sammenligne det meklenborgske *Kramtze* (1550 *Kramptze*), som af en tysk forsker tolkes som „snævring“, en tolkning som også passer godt til forholdene. For slet ikke at tale om, at navnet (se Aarb. 1922 s. 35) kan være nedertysk.

Schiern finder slaviske paralleller til *Bilse* (med de to

Bilse holme). *Binse, Tilise, Kudise og Korselitse*, som ser overbevisende ud.

Hertil kommer så, at *Vindeby* (Aarb. 1922 s. 26) både efter sin udbredelse og form taler for vendisk bosættelse også på Låland (selv om navnet er givet af danske naboer).

Men selv om Lålands og Falsters befolkning således har fået tilskud udefra (hertil kommer jo senere også hollænderne på Hasselø), så har der allerede længe før den tid været en fast befolkning, jævnt fordelt over alle de dele af øerne, der ikke var strandheder eller tætte skove. Herom vidner den jævne fordeling af navnene på *-inge, -løse, -lev, -sted, -lunde* og *-tofte* godt nok. Og i hele Nordlåland og næsten hele Falster (undtagen sydspidsen op til Sdr. Kirkeby og Korselitse) findes der slet ingen spor af en sådan indblanding ligesom disse egne ingen runestene har. Det er da sikkert denne faste befolkning, som i det lange løb har præget øerne, så meget mere, som også i den sydlige del de fremmede kun har været en brøkdæl af indbyggerne.

Note.

¹⁾ Illustrationerne er — ved velvilligt Udlaan fra Nordisk Forlag — taget fra Haandudgaven af Wimmer's „De danske Runemindesmærker“.

Stænderdeputeret Frederik Jørgensen, Vindeby.

Hans Virken for Husmandsstanden.

Af P. A. Pedersen.

I sit Forord til »Dansk Bondeliv« skriver *H. F. Feilberg* følgende:

»Der er noget underlig vemodigt ved at gaa over en af de gamle, forsømte Kirkegaarde med de sunkne Grave, med en frisk Grav og et nylig rejst Gravkors hist og her; og saa at maatte sige til sig selv: Hvad har de Slægter, som her er gaaet til Hvile, arbejdet med, hvad har de haabet og frygtet, hvorledes har de levet? Det er altsammen glemt og borte, ingen kender mere de gamle Navne, der staar i Kirkebogen.«

Disse Ord har sikkert i endnu højere Grad deres Gyl-dighed i vor bevægede Tid end i 1889, da Feilberg udsendte sin værdifulde Bog. Hvem mindes vel nu Bondestandens frygtløse og dygtige Talsmænd og deres ihærdige Kamp for at hæve Bondestanden til Ligestilling med de andre Samfundsklasser! Og hvor mange af Vindeby Sogns Husmænd, der om Søndagen læser Mindetavlen paa Kirkemuren over Frederik Jørgensen, ved, at denne Mand var den første, der i Stændersalen talte Husmændenes Sag og gjorde det saa varmt og dygtigt, at han vel fortjener at bevares i taknemmelig Erindring.

Paa Kirkemuren staar der saaledes om ham: »Frederik Jørgensen, født i Vindeby d. 28. Marts 1780, død d. 19. Juli 1853. Som Sognefoged og Lægdsmand, Kirkeværge og Del-tager i alle Sognets Anliggender, Stænderdeputeret og Dannebrogsmand, har han i en lang Aarrække virket med Troskab og Glæde i den ham betroede Gerning. Elsket og agtet af alle, som han kendte, være hans Minde velsignet. Hans Støv hviles i Fred, Gud glæde hans Sjæl i sit Rige.«

Frederik Jørgensen valgtes 1834 til Repræsentant for 16.

Distrikt, Lollands Nørre- og Sønderherreder og repræsenterede Distriktet i tre Samlinger 1835—36, 1838 og 1840.

Der var i denne Valgperiode 9 Bønder i Østifternes Stænder af de 20 Medlemmer, der valgtes af de mindre Landejendomsbesiddere. De var ikke videre velsete af de øvrige Medlemmer, der saa dem over Hovedet og ikke kunde forstaa, at Bønderne ikke foretrak at vælge deres Repræsentanter fra andre Samfundsklasser, der havde flere Kundskaber og større Dannelse og som de derfor mente bedre kunde varetage Bondestandens Tarv.

Ja, selv deres gode Ven og Talsmand, *J. C. Drewsen*, en Tid deres Fører, hældede til den Anskuelse, »thi«, mente han, »Bønderne kan paa ingen Maade gøre sig klar Forestilling af vore Stænders Øjemed som et Hele betragtet, han aner ikke, hvilke Forpligtelser en deputeret, ved at modtage Valg, overtager mod Almenheden, til hvilket frygteligt Regnskab denne for Nutid og Fremtid kan og vil kalde ham, om han viser sig uduelig og efterladende. De bør vide, at Bønder ej er de, der kan holde de mest begrundede Foredrag, fordi de dertil savner de fornødne Kundskaber, at de mangler Evne til at holde velordnede Foredrag, at i Stændersalen ej vil fattes Mænd, der, om Bondens Sag bringes paa Bane, vil ofre Kundskaber og Talenter til at hjælpe denne deres mindre lykkelige Broder.«

Naar deres Ven dømte dem saaledes, kan man slutte, med hvilke Øjne de øvrige deputerede, Godsejere, Professorer, højere Embedsmænd og ansete Købstadsborgere saa paa dem, og der er ingen Tvivl om, at de jo blev behandlet meget overlegent af deres Kolleger i Stændersalen. Da der saaledes var Tale om at oprette et Bibliotek til Brug for de deputerede, udtalte Kammerherre *Benzon*, at da Bønderne jo ingen som helst Nytte kunde faa af et saadant paa Grund af deres Stilling, burde Udgifterne lægges paa det privilegerede Hartkorn og Købstæderne. *Frederik Jørgensen* svarede hertil, at Udgifterne hertil selvfølgelig maatte lignedes paa samme Maade som de andre Stænderudgifter.

At de deputerede af Bondestanden stod tilbage for Medlemmerne fra de andre Samfundsklasser i Kundskaber, ydre

Dannelse og Fremtræden, i Sproget o. s. v., kunde jo ikke være anderledes, men det er dog uomtvisteligt, at de i deres Enfoldighed ofte saa langt sundere og mere menneskeligt paa, hvad der vedrørte de lavere Klasser, end Flertallet af de øvrige deputerede. Navnlig tre af dem, *Hans Christensen*, *Vejstrup*, der senere blev Medlem af den grundlovgivende Rigsdag, *Hendrik Larsen*, *Veddinge*, og *Frederik Jørgensen*¹). var flinke og værdige Repræsentanter for deres Standsfæller.

Der var Arbejde nok for Bønderne. Bondestanden var endnu langt fra ligestillet med de andre Samfundsklasser. Værnepligten paahvilede stadig dem alene, Hoveriets Afløsning skred kun langsomt fremad, Fæstevæsnets Overgang til Selvejendom var saa godt som helt standset, baade Selvejere og Fæsterne led meget under de uheldige Jagtforhold, og Husmændenes Kaar var meget trykkede. I mange Sager fik de virksom Støtte af *Drewsen*, Brændevinsbrænder *I. Sidenius*, *Nykøbing*, den liberale Birkedommer *Haastrup* o. fl., men i andre, saaledes i Husmandssagen, stod de alene.

Frederik Jørgensen sagde sin Mening djærvt og klart om alle Landbosagerne, men størst Fortjeneste indlagde han sig ved at være den første, der traadte i Skranken for Landets mest fortrykte og elendigst stillede Stand, nemlig Herregaards-Husmændene.

De fleste af disse Husmænd boede i de Fæstehuse eller Lejehuse, som Godsejerne havde rejst i Udkanten af Godssets Jorder, og kun en ringe Del af dem havde ved Udskiftningen faaet et Stykke Jord lagt til deres Huse som Erstatning for den tidligere Græsningsret paa Fællesmarken.

For de førstnævnte var det særlig uheldigt, at de maatte betale Afgiften af Huset og det lille Stykke Jord, der gerne hørte dertil, med Arbejde paa Herregaarden. Mange Godsejere betingede sig desuden, at Husmændene skulde være til Raadighed som Daglejere og møde straks ved Tilsigelse. Arbejdet varede ofte fra før Solens Opgang til efter dens Nedgang. En Lov af 1807 bestemte vel, at Arbejdstiden ikke maatte udstrækkes ud over 10 Timer om Dagen, »for saa vidt ikke anderledes ved deres Kontrakt bliver vedtaget«. Men Kontrakten var netop meget ofte anderledes. Det Antal

Arbejdsdage, der skulde gøres paa Gaarden, var ofte uforholdsmæssig stort, indtil 150 Dage om Aaret. Mange Steder paahvilede dem desuden meget andet Arbejde. Man træffer i Fæstebrevene Bestemmelser som disse, at Fæsteren skulde skære og levere til Hjemkørsel et opgivet Antal Læs Tørv, opsætte indtil 100 Favne Hegn, levere et vist Antal Æg eller Kyllinger, at Hustruen skulde spinde et vist Kvantum Hør o. s. v. Han maatte forpligte sig til at vedligeholde Huset, og undertiden findes i Fæstebrevene Tilføjelser om, at han skulde gøre visse forud bestemte Reparationer eller Tilbygninger paa Huset. Foruden Arbejdet paa Herregaarden maatte han gerne gøre nogle Dages Arbejde hos en Gaardmand for at faa Lov til at bruge dennes Heste og Redskaber under Tilberedningen af Huslødden, ligesom der ogsaa paahvilede ham Pligter mod det offentlige, Vejarbejde, Haandlangerarbejde ved Skolers og Kirkers Reparation o. s. v.

Behandlingen under Hovarbejdet var mange Steder endnu meget ublid. Medens Godsejernes Ret til at øve Hustugt mod Gaardfæstere og deres Hustruer under Arbejdet paa Herregaarden var bortfaldet 1791, da »saadan Straf vilde stride mod den Agtelse, der tilkom dem«, vedblev Husfæsterne at være Hustugten undergivet, endskønt Frederik VI 1831 i en Skrivelse til Rentekammeret havde fordret en Lovbestemmelse derom.

»Selv ved Armeen«, skriver han, »vaager jeg over, at vilkaarlig Straf ikke finder Sted, langt mindre kunde jeg tilstede, at Husmændene, som vender hjem fra Kongens Tjeneste, skulde underkastes Jorddrottens Kæp eller Svøbe«. Der var dog ingen saadan Lovbestemmelse kommet, og Godsejerne var i Stænderforsamlingen meget ivrige for at beholde Retten til Hustugt.

Da Husmændene hverken var valgberettigede eller valgbare til Stænderne, var Gaardmændene de nærmeste til at tage sig af deres Sag, og det tjener dem til Ære, at de viste virkelig Forstaaelse af, at her maatte hjælpes, saa at de Gang paa Gang slog til Lyd for en Forbedring af Husmændenes Kaar ved Lovgivningens Hjælp, og at de vedblev at føre denne Sag frem, trods det, at de stod alene og trods de fleste

Godsejeres Modstand, indtil det lykkedes dem at opnaa Fler-tal for at anmode Regeringen om at lovgive paa dette Om-raade.

Det var Frederik Jørgensen, der blev banebrydende i denne Sag i Stænderne. Allerede den 2. December 1835 fremkom han med en Petition om nærmere Lovbestemmelser om Husmændenes Rettigheder og Pligter. Han ønskede, at disse Forhold skulde drøftes i et Udvalg, og hævdede, da Godsejerne straks vilde have denne Sag afvist som et Indgreb i Ejendomsretten og deres frie Dispositionsret, at naar Spørgsmaalet om Afskaffelsen af Gaardmændenes Hoveri kunde drøftes i Udvalg, maatte det samme vel kunne ske med Husmændenes Pligtarbejde; Husmændene, sagde han, udgjorde saa vigtig en Klasse i Samfundet og befandt sig i en saa nedtrykt Tilstand, at det vilde være en vigtig Sag for Forsamlingen at overveje, ved hvilke Midler man kunde skaffe dem deres alt for store Byrder lettede. Frederik Jørgensen fik kun virkelig Støtte af *Hendrik Larsen* under Forhandlin-gerne. Saa godt som hele Forsamlingen uden for Bonde-standen med den kgl. Kommissarius, *Ørsted*, i Spidsen var imod at røre ved denne Sag, ja selv *Drewsen* stillede sig mærkelig køligt over for Husmændene.

De to Gaardmænd mente, at Vejen til Forbedring maatte være den, at der skulde gives Livsfæste paa Husene, og at Pligtarbejdet skulde nedsættes eller helt afskaffes. Gods-ejerne hævdede i Modsætning dertil, at de maatte have Ret til at overlade Arbejderne deres Huse paa kortere eller længere Tid, som de fandt for godt, og paa de Vilkaar, som Ejer og Lejer kunde blive enige om. De vilde ikke tvinges til ube-tinget at skulle bortfæste Husene paa Livstid, da det derved vilde blive vanskeligt for dem at skille sig af med en udelig eller uefterrettelig Arbejder. De mente, at ingen Godsejer benyttede den Opsigelsesret, som Lejekontrakten gav dem, uden at Husmændenes Forhold opfordrede dertil, saa at Hus-mændenes Stilling ikke vilde blive væsentlig anderledes, selv om de havde Livsfæste. De vilde heller ikke vedgaa, at Pligt-arbejdet var for stort, og var overbevist om, at denne Maade at betale Lejen paa var den lempeligste for Husmændene.

De kunde ikke indrømme Lovgivningsmagten Ret til at tage sig af denne Sag, og da den overvejende Del af Forsamlingen delte deres Syn, blev Sagen afvist.

Men Frederik Jørgensen havde ikke dermed opgivet at opnaa noget for Husmændene. I Valgperiodens 2. Samling rejste han Sagen paa ny ved at indgive følgende Andragende:

»For Fæstebøndernes Tarv er der draget Omsorg af Regeringen saaledes, at Gaardene skal bortfæstes paa Livstid. Med Hensyn til Husmændene er der derimod ikke, saa vidt mig bekendt, emaneret noget Lovbud om Fæstebrevs Udstedelse paa Husmandens eller hans Enkes Livstid, hvorfor der mange Steder udstedes saadanne Kontrakter, at Herskabet kan kaste Husmanden af Huset, naar det finder det for godt, og Husmændene derfor falder Fattigvæsenet til Byrde. Jeg tillader mig derfor at foreslaa den højtærede Forsamling, om der ikke kunde indgives en Petition til Hans Majestæt Kongen om, at der skulde udstedes Fæstebreve paa Livstid til Husmænd, der forretter Pligtarbejde paa egen Kost til Hovedgaarde og andre store Gaarde for en moderat Indfæstning, saasom 5 a 10 Rdlr. pr. Td. Land af det Areal, der tilhører Huset, alt ligesom Jorderne er gode til, da den høje Indfæstning, der sædvanligvis tages, naar et Hus bliver bortfæstet, ofte sætter Fæsterne i dybeste Armod, saa at de siden ikke kan præstere det, de aarligen skal svare af Husene. Pligtarbejdet kunde ogsaa bestemmes noget taaleligere. Saaledes kunde af et Hus med Tilliggende af $2\frac{1}{2}$ eller 3 Tdr. Middeljord forrettes 1 Dag ugentlig paa egen Kost; ligeledes kunde Fæsteren i Høsten besørge et Bud til at tage imod Korn i Laden 2 a 4 Dage, og desuden selv i Høsten forrette 4 a 6 Dages Arbejde samt strø Gødning 1 Dag og rense 50 Favne Vandgrøfter aarligen. Naar man ansætter dette Arbejde til 2 Mark om Dagen, bliver det Renten af 500—600 Rdlr., som er Værdien af et saadant Hus. Naar Husmanden desforuden skal betale ggl. Skatter og offentlige Afgifter samt Tiende, Fattig- og Skolearbejde lige med Sognets andre Husmænd, og endvidere forrette Høstarbejde til den Mand, som pløjer hans Jord, saa kan man med Billighed skønne, at der ikke kan svares mere af saadant et Hus. Bliver Fæsteren syg eller gammel, saa at han ikke kan forrette sit Pligtarbejde,

bør det i Fæstebrevet bestemmes, hvad han skal betale aarligt i Stedet for Arbejdet in natura.

Ligeledes tillader jeg mig at foreslaa, at Revselsen med Slag og Hug maatte bortfalde, og i deres Sted indføres Mulkt efter Forseelsens Beskaffenhed.

At Husmandsklassen er en vigtig Klasse i Staten, som nødvendig maa komme i Betragtning, for at den ikke skal komme Fattigvæsnet for tidlig til Byrde, eller, hvad der er endnu værre, gribe til Tyveri eller Røveri, kan ikke nægtes, og hvo, som har kigget rigtig ind i nogle af disse Armodens Hytter, vil vist finde Grund til at understøtte dette Andragende og finde det billigt.

I det Haab, at H. M. Kongen og Stænderne vil antage sig saavel den laves som den højes Sag, anbefaler jeg hermed Andragendet til Kongens Naade og Stændernes Bevaagenhed, idet jeg indstiller, at et Udvalg maa blive nedsat for nærmere at undersøge denne Sag.«

Til Støtte for sit Andragende oplæste han en Lejekontrakt, indgaaet om et Hus med et Jordtilliggende af 1½ Td. Land:

1) Lejeren er fri for at betale Skatter, og Jordlodden pløjes med Ejerens Heste.

2) Lejeren skal derfor tillige med 24 a 26 andre Husmænd forrette alt muligt Høstarbejde, saasom Hø, Kløver, Raps, med dens Tærskning, Kornets Bjergning og Høstning; desuden skal han tillige med de andre Husmænd besørge al den Gødsel, som bliver samlet i og ved Gaarden læsset paa Vogne og sprede den i Marken, alt paa egen Kost, uden Vederlag eller Brændevin.

3) Møde i Dagleje, naar det forlanges, for 24 Sk. daglig, alt efter Aftens Varsel. Udebliver Lejeren uden lovligt Forfald, da skal han bøde 3 Mark til sine Medarbejdere, naar det er i Høsten, og ellers 2 Mark daglig, og dersom det forlanges, skal Konen hjælpe sin Mand 8 Dage i Høsten.

Fr. Jørgensen oplyste, at der var 4—500 Tdr. Land til Gaarden, der ejedes af en indvandret Mecklenborger, og at der tilmed prygledes meget paa den Gaard.

Fr. Jørgensen fandt heller ikke denne Gang nogen videre Tilslutning til sit Andragende. De andre Bønder sluttede sig som forrige Gang til ham, og navnlig ydede *Hans Chri-*

stensen ham god Støtte. En af Godsejerne, Grev *Ahlefeldt-Laurvig*, Langeland, skilte sig dog ud fra sine Standsfæller, idet han erklærede, at det var rimeligt, at Andragendet blev prøvet i et Udvalg. Han havde, ytrede han, siden Fr. Jørgensen første Gang fremdrog Sagen, faaet at vide, at der uden for Langeland var mange Egne, hvor Husmændenes Pligtarbejde var alt for stort, og han kunde gaa med til, at der fastsattes Maksimum for dette Arbejde.

Men de øvrige Godsejere var stadig mod at faa drøftet Sagen nærmere, og de fik Tilslutning af de kongevalgte Medlemmer og de fleste af Købstædernes Repræsentanter. *Ørsted* var som altid bange for Indgreb i Ejendomsretten og den frie Dispositionsret og fraraadede al videre Drøftelse, og *Drewsen* havde som i 1835 sine Betænkeligheder. Andragendet nægtedes Fremme med 32 mod 26.

1840 kom Bønderne igen med et lignende Andragende, fremført af den frisindede *Proprietær Hansen, Marialund*; men det faldt igen.

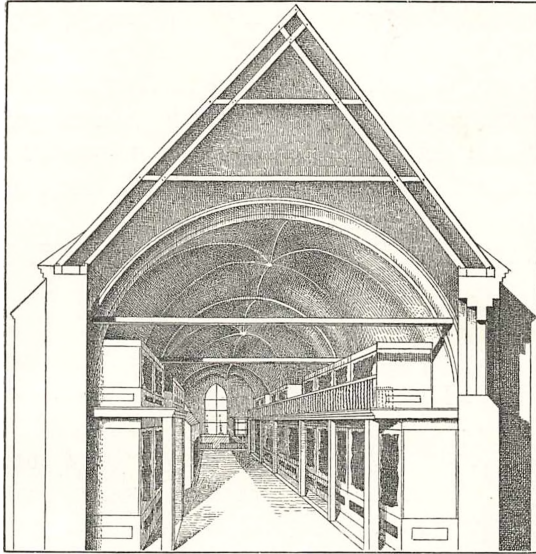
Frederik Jørgensens Stændertid ophørte 1840, da han blev afløst af Prokurator *Balthazar Christensen*, for hvis Valg han havde virket²⁾. Han fortjente at have været i Stænderne 1842, da den Sæd, han med saa stor Iver havde saaet, begyndte at bære Frugt, og Husmandssagen endelig naaede i Udvalg efter et fornyet Andragende fra samtlige Bønder. Efter at dette Udvalg havde indhentet Oplysninger fra samtlige Amtskommuner i Danmark, stemte Flertallet af Forsamlingen 1846 for at andrage Regeringen om, at alle Leje- og Fæsteafgifter skulde fastsættes i Penge.

Men Stændertiden var da sin Ende nær, og det blev Danmarks Rigsdag, der 1851 lovgav for Husmændene og afskaffede deres Pligtarbejde.

Noter.

¹⁾ L.-F. Stiftstid. (1840, Nr. 143) kalder Fr. J. en dygtig deputeret.

²⁾ Ved en Fest i Svingelen ved Nakskov efter en Sammenkomst, hvortil *Balth. Christensen* havde indbudt, udbragte denne en Skaal for Fr. J., der levende havde interesseret sig for hans Valg. L.-F. Stiftstid. 1841, 94—95.

Nykøbing Helligaandskapels Indre.*)

Nykøbing Hospital.

Af *Viggo Holm.*

Træk til Belysning af Tilstanden i skiftende Tider.

I.

Blandt Middelalderens milde Stiftelser indtager *Helligaandshospitalerne* en fremstaaende Plads. Her i Stiftet kendes tre saadanne Plejehjem for fattige, uarbejdsdygtige Mennesker: i Nakskov, Saksøbing og Nykøbing. De kaldtes *Helliggesthuse* (Helgheghesthuus, Helligestus osv.) og maa ikke forveksles med *Helligaandsklostrene*, for hvilke det ogsaa var en Hovedopgave at tage sig af de syge. Navneligheden hidrører fra Overbevisningen om, at den Barmhertighed, der øvedes i disse Stiftelser, skyldes Helligaandens Paavirkning i Menigheden.

Nakskov Helligaandshus nævnes første Gang Aar 1400. Det omdannedes 1470 til Helligaandskloster uden dog at faa større Betydning, da det væsentligt stod under Prioren i

*) Noter, se S. 37.

Faaborg. Ved Reformationen blev det atter Helligaandshus og fik 1539 Præsten Hr. Henrik til Forstander med Pligt til at aflægge Regnskab for Landgilde og Rente og til at holde 6 Personer med Kost, Klæder og gode Senge; men faa Aar efter kom det med sit Tilliggende ind under Nykøbing Helligaandshus, hvis Forstander 1547 i Nakskov modtog »et Inventarium« (jfr. S. 35).

Sakskøbing Helligaandshus omtales kun i Forbigaaende i et Par Breve fra 1483 og 1488.

Helligaandshuset i Nykøbing nævnes tidligst 1447. Et Brev af 1452 udviser, at nogle falsterske Adelsmænd havde truffet Overenskomst med Præsten Peder Munk i Skelby om at læse et Par Messer om Ugen for St. Olafs Alter i det herværende Kapel, ligesom hans Forgænger i samme Sogn havde gjort. Paludan-Müller formoder heraf, at det oprindelig har været en adelig Stiftelse, knapt udstyret, siden det ikke kunde holde sin egen Præst; saa velstaaende som Stiftelsen i Nakskov har det nok heller ikke været, før det i 1486 af Kong Hans fik Idestrup Kirke¹).

Til denne rige Gave knyttedes Kravet om en omfattende Messetjeneste i Kapellet, hvor den Helligaands Tider daglig skulde holdes med Ottesang, Prim, Ters, Sekst, Nonmesse, Aftensang og Nattesang samt Begængelse med Vigilier for Kongen og hans nærmeste. Ligeledes forbeholdt Kongen sig »den hellige Kirkes Forleningsret, som kaldes jus patronatus«, d. e. Ret til at vælge Stiftelsens Forstander. Men om de fattige tales ikke et Ord, hverken i Gavebrevet eller i hint Brev af 1452, saa man maa faa Indtryk af, at Giverne tillige har tænkt paa selv at slippe lidt lempeligt igennem Skærsilden.

Saa kom Brydningstiden mellem Lutheranere og Papister. Endnu 1528, da Forstander Laurids Ølmand indfandt sig hos Kongen for at faa Ejendomsretten til Idestrup stadfæstet, fastholdtes Kravet om Messesangen, men 4 Aar efter var der sket et betydeligt Omslag, hvilket fremgaar af Forleningsbrevet af 1532 til nævnte Ølmand. Da dette Brev er interessant paa mere end een Maade, gengives det her efter Ud-gaven af Frederik I's Registranter S. 434:

»Mester Laurids Ølmand i Nykøbing i Falster sædvanligt (?) Brev paa den Tjeneste i den Helligaands Kapel udi Nykøbing udi saa Maade, at han der skal holde fem syge Mennesker frit med Seng, Hus, Mad og Øl og Varme, og en Kvinde, som tager dem til Vare, og dertil holde fire andre Stakarle frit Hus fore, som kunne selv gaa efter deres Føde, og hjælpe dennem hvor de kunne, og de samme at være skattefri, som gammel Sædvane haver været, saa der ingen Brist paa findes, og dermed ingen anden Tyngde at holde, Tider eller Messer, som tilforn været haver, og dog Yderstrup Kirke, som haver været tilforn incorporeret til for.ne Kapel af Kongelige Majestæt og Efterkommere, som hertil været haver, og skal den Fundats, som for.ne Kapel med funderet er, ikke hermed være forkrænket eller tilintetgjort udi nogen Maade.«

Den her omtalte Understøttelse svarer vel nogenledes til, hvad der ydedes i den katolske Tid; noget sparede der vel ogsaa i Præstelønning ved Messetjenestens Ophør. — Mærkeligt er Bestemmelsen om, at en Kvinde skulde tage Vare paa de syge. Har man dengang indset, at Kvinden var selvskreven som Sygeplejer? Næppe. Snarere har man fundet, at Kvindehjælp var at faa for billigere Penge, og paa højere Steder undte man gerne Ølmand de billigste Vilkaar²). Forstanderens Udlæg til Forplejning kan vel betragtes som Afgift af Forleningen; hvor meget der blev til overs til ham selv, vides ikke. — At de fire »Stakarle«, d. e. Stavkarle (Stakler), som kun fik Husly, gik med Tiggerstaven for selv at søge Føden var dengang og endnu langt senere fuldstændig lovmedholdeligt³).

At Forleningen med Forstanderembedet kunde føre til Mislighed synes at fremgaa af en kgl. Skrivelse 23. September 1559, hvori omtales den daværende Forstander Rasmus Skriverens Beretning om, at Idestrup Sogn havde været skilt fra Stiftelsen i den Tid (flhv. Slotsskriver) Peder Jensen (Hansen), Ølmands Efterfølger, havde været forlenet dermed, og at det efter dennes Død ved Christian III's Befaling igen blev lagt dertil. Helt rigtig kan denne Beretning næppe være. Det har snarere været saaledes, at P. Jensen i for høj Grad

har udnyttet Forholdet til egen Fordel, hvad der er opklaret efter hans Død, og har givet Kongen Føje til at fastslaa, at Idestrup mere skulde tjene til Hospitalets Tarv end til Forstanderens. Alvorligere var Rs. Skrivers Klage over Lensmand Jørgen Brahe, som uden videre nu vilde fratage Hospitalet Idestrup Sogn. Den selvraadige Lensmand har vel fundet, at naar den fastsatte Betingelse med Messetjeneste i Kapellet ikke længer opfyldtes, burde Idestrup igen falde tilbage til Kronen til Bedste for hans kvindelige Lensherre Dronning Sofie, Frederik I's Enke, til hvis Enkegods Nykøbing Len hørte*), og nu, da Christian III lige var død, har han ment, at Tiden var inde til et rask Greb. Men Frederik II befalede ham at lade Hospitalet beholde Sognet, der siden uanfægtet har været dets Eje.

4. Februar 1569 udnævntes Forleningstidens sidste Forstander, Mourits Eriksen, der for »at kunne beklæde denne Stilling i sin Livstid og deraf have sit Underhold« maatte forpligte sig til at indføre alt sit og sin Hustrus Gods. Hvis Hustruen overlevede ham, tillodes det hende at udføre Godset paa nær 200 Mark danske i Penge og Varer. Lignende Pligter har vel paahvilet andre; thi af og til nævnes blandt Inventaret Ting, som har tilhørt tidligere Forstandere. Samme Oprindelse kan et ringe Forraad af Sølvtoj o. a. have haft, dersom det da ikke hidrører fra Gaver i den katolske Tid. — Her turde det være paa sin Plads at pege paa *Hospitalets Inventarieliste* ved M. Eriksens Tiltrædelse 1569; det er ikke ofte, at man som her faar Lejlighed til at se sig om i de Omgivelser, hvor Beboerne i en saadan Stifttelse færdedes midt i 1500-Tallet. Da den imidlertid fylder stærkt og derved let kommer til at give Brud i Fremstillingen, findes Gengivelsen først Side 31, før Noterne.

Som nævnt havde Frederik II værget Hospitalet mod Jørg. Brahes Overgreb; men ellers at gribe ind i Forholdene kunde han ikke, saa længe Dronning Sofie, Frederik I's Enke, havde Myndighed over Lolland-Falster, hendes Enkegods. Men paa Efteraaret 1570, da Syvaarskrigen ebbede ud, og Dronning Sofie var død, tog han til Falster og opholdt sig en

halvanden Maaned paa Nykøbing Slot, hvorfra han paa nært Hold satte sig ind i Forholdene. 12. Oktober stadfæstede han Hospitalets Ejendomsret til Idestrup Kirke. Kort efter maa Forstanderen »Os elskelig Mourits Eriksen«, have berettet om en Forstander, der »nogen Aar forleden« i Forstaaelse med Idestrup Præst kun havde givet de fattige en ringe Pens af Kirkens Indtægt — rimeligvis en Variant af, hvad der foran er meddelt om Peder Jensen. Dette fik Kongen til i et nyt Brev 17. November paa ny at fastslaa, at Kirkens Rente og Herlighed skulde bruges til de fattige *og til intet andet*, hvorhos han betroede den tilsyneladende nidkære Forstander det Hverv at forsørge Sognefolket i Idestrup med en god, gudfrygtig og lærd Sjælesørger, som i alle Maader vilde ramme de fattiges Bedste. Har M. Eriksen været medvirkende ved en følgende Besættelse af Præsteembedet, har han ogsaa paa den Maade røgtet sit Embede daarligt.

Kongen, der vel i en Aarrække har troet, at Forstanderembedet var i gode Hænder, fik omsider Nys om, at det stod ilde til. 23. Februar 1585 bød han Lensmanden Henning Gjõe at undersøge, med hvad Ret M. Eriksen i lang Tid har tilholdt sig Idestrup Kirketiende, og tillige give Besked om, hvordan Kirken var i Stand. Omtrent samtidig maa M. Eriksen være død og have efterladt Enken Johanne i en bedrøvelig Stilling, hvad der fremgaar af kgl. Skrivelse 18. August 1585, hvori der tilsagdes hende Eftergivelse af hans Gæld til Hospitalet, hvorimod hun skulde svare til, hvad han havde laant paa egne og Hospitalets Vegne.

I de samme Dage var Kongen ved Mageskifte bleven Ejer af Bønvedgaard i Horbelev Sogn, og under sit Ophold her har han grundigt sat sig ind i Hospitalets Gøremaal, hvorom hans Fundats af 22. August 1585 og Tillægsskriveise af samme Dato, begge udstedte fra Bønved, noksom vidner. Kongen forbeholdt sig ikke længer jus patronatus, men paa lagde Lensmanden at tilskikke Forstander, der selvottende skulde deltage i Plejen af de syge og skrøbelige Mennesker, hvis Tal skulde være mindst 20, hvorhos Byens Skolemester og Hører (der var kun een dengang) skulde have Kosten ved Forstanderens Bord; altsaa i alt 30. Forstanderens Løn fast-

sattes til 20 gamle Daler aarlig; men Kravet om, at han skulde være ugift eller og enlig med sin Hustru kunde i Længden ikke gennemføres. I Tillægsskrivelsen bød Kongen, at Lensmand og Biskop tillige med Hack Ulfstand og Morten Venstermand skulde undersøge Regnskaber og Drift og fremlægge Forslag. Kongen havde faaet at vide, at der var optaget en Del føre og stærke Personer, som tog Kost og Almisse og dermed gik ud i Byen, hvor de ellers holdt Hus; sligt maatte ikke taales. Avlsgaarden (Kringelborg), der var dreven med Tab, skulde bortfæstes for tilbørlig Skyld og Landgilde, dog at der forbeholdtes Hospitalet Jord til 8 a 10 Køer til de fattiges Tarv. De her anførte Anker faldt vel nærmest M. Eriksen til Last.

Det var dog ikke alene ved haardt tiltrængte Reformers, at *Frederik II* gjorde sig fortjent af Hospitalet, men ved sin rige Gave af Kongetiende hjalp han ved Fundatsen af 22. August 1585 Stiftelsen saaledes paa Fode, at han maa betragtes som *den egentlige Grundlægger af Hospitalet* som saadant.

Nu oprandt en ny og bedre Tid for Hospitalet; men for den nye Forstander, Kristoffer Jørgensen, blev det ikke ublandet gode Dage. Først maatte han i flere Aar udstaa Drillerier af Præsten Bent Hansen i Idestrup, en fræk Skørlevner m. m., som alt for længe skaanedes af sin Øvrighed; men det var kun Smaating mod den Ulykke, der ramte ham, da hans Hustru, Margrete Skrivers (før gift med Jens Skriver), blev fængslet som mistænkt for Trolddom, og det endda af Godtfolk, der skulde siges at være Foregangsmænd i Aandsdannelse og Indsigt, nemlig Byens Sognepræst Jens Mikkelsen Vejle, de to Borgmestre Poul Abraham og Rasmus Jensen Smid samt Niels Friis af Idestrup. De paaberaabte sig, at Heksen Gunder Mortens af Skelby, som brændtes paa Gedser, havde vidnet, at Margrete havde været med til at gøre Præsten Skade paa hans Røst og at mane Djævlen til at bryde Hul i Poul Abrahams Skib, ligesom Maren Enevolds, »som sidder og skal brændes«, havde bekendt, at Margrete var medskyldig i, at Rs. Smids Skib omkom og Niels Friis fik Skade paa sin Helsen, hvorfor de 22. Maj 1598 begærede, at Dommeren skulde udnævne 16 Mænd til at granske i Sagen.

De 15 Mænd oversvor hende Trolddomssag⁷); men Hovedmanden (Formanden) Klaus Hollænder havde Mod til at gaa imod den offentlige Mening, han svor hende »skerret og kvit«. Ved de derefter faldne Landstingsdomme frikendtes hun i eet og alt.

Med denne Oprensning skulde Ægteparret have ladet sig nøje, men de vilde have Hævn over Præsten, have ham fradømt sit Embede, fordi han imod Recessen havde mænget sig i verdslig Sag, vedrørende Ære, Liv og Gods, og Krf. Jørgensen ansøgte Christian IV om Dom. Derved forbigik han Falsters højeste Øvrighed, Enkedronning Sofie paa Nykøbing Slot, som til en Begyndelse havde stillet sig ganske upartisk; det var uklogt af ham. Da Enkedronningens tilordnede, Lensmanden paa Aalholm, og Biskoppen, fik Parterne for sig paa Nykøbing Raadhus 3. Maj 1599, lod hun ham da ogsaa høre ved sin Ridefoged Abraham Hansen Vejle⁸), dels at han havde faret med Bagsnak ved at ville have en Overenskomst forandret, han selv havde underskrevet, dels at det havde været ham »rømmeligere«, om han, hvis han mente sig noget Forkort at være sket, havde henvendt sig til Dronningen som sin rette Øvrighed, før han med sit Kæremaal drog til Hove. Ridefogden havde i fortrolige Breve til Biskoppen, Magister Jakob Madsen Vejle, søgt at fremstille Præstens Sag i den bedste Belysning, men helt uden om Recessen kunde man ikke komme. Præsten fik en drøj Iretsættelse for den Forargelse, han havde vakt viden om, og fjernedes fra Embedet i to Aar med Pligt til at holde Kapellan; dog med Udsigt til forkortet Straffetid, hvis han forholdt sig stille og fredsommeligt⁹). Allerede 3. September 1599 søgte Magistraten om at faa Suspensionen hævet, Præsten mentes uskyldig dømt, og der trængtes haardt til hans Hjælp, da der var blodig Syge i Byen, og Kapellanen var syg; desuden var Margrete Skrivers en berygtet Kvinde (Kongerigets Ark. VII E, Nr. 246—47). Denne Side af Sagen er vistnok hurtigt gaaet i Orden. Værst gik det ud over Krf. Jørgensen; de tre Jyder fra Vejle — Biskoppen, Præsten og Ridefogden — var ham for stærke; allerede før Dommen faldt, mistede han sin Stilling i Hospitalet, hvor hans Forbliven med Hustruen vel ogsaa var umulig¹⁰).

Nu hengik en længere Aarrække, hvor jeg ikke har truffet noget særligt at lægge Mærke til, hvilket kan tyde paa, at alt gik, som det skulde. Enkedronning Sofies langvarige Ophold paa Slottet frembød god Sikkerhed i saa Henseende, for hun skulde nok vide at hindre enhver Forsømmelse i den Stiftelse, hendes kongelige Husbond havde været saa meget for. Af en Beretning i Rhodes Samlinger II, S. 94, rimeligvis givet efter en nedskrevet Forhandling 1633, to Aar efter Dronning Sofies Død, ses, at Hospitalet maa have været velstaaende efter den Tids Lejlighed, og at der er sørget pænt for de gamle, skrøbelige Plejebørn. Rhode citerer følgende:

»Er i Beholdning og paa Rente 5000 Speciesdaler, og der foruden til Brug udi anden Mynt plus minus en tusind Daler, hvilket haves til Forbrug og Indkøb. — Der blev beskikket en Portner ex alumnis, som skal bo og være i Porten at tage Vare paa, hvem der gaar ud eller ind (dog ingen skal formenes af de fattige at gaa ud og ind til Kirken eller anden nødtørfdig Ærinde). Aarsagen, fordi en vanvittig Dreng løb ud og blev længe derefter funden i en Grav nu forgangen Foraar. — De fattige skal have fersk Groffenbrød (Oksekød, stegt i Gryde) med sødt paa hver Søndag om Vinteren, naar man ikke kan have fersk Lammekød, og derfor saltes des mindre Oxekød. Dette blev saa af Lensmanden Hr. Palle Rosenkrantz og Bispen D. Hans Michelsen befalet Forstanderen til videre Besked, til det forfares, om det kan taales udi Bekostningen, saa at den bliver dog ikke større end den ellers haver til disse været. Hos Regnskabet skal herefter lægges Sedler og Bevis paa Flikkeri i Stykkevis, paa Oxen, Køer, Lam, Sild og anden Fiske og Vare, hvad der indkøbes. — Der blev talet om ikke nogle Skolebørn kunde hjælpes at nyde nogen Kost i Hospitalet af det, som er i Beholdning og forbedres mere hvert Aar. Da svarede Lensmanden, at man maa ikke tage fra en fattig og give en anden. Skal Tallet forøges, da skal man tage flere af det Slags, som det er stiftet til. — Forstanderen blev erindret at ikke give mere en[d] 4 Retter Mad, naar Regnskab høres.«

Daværende Forstander Mads Pedersen Bager var Aaret før med til at stifte det »fornemme« Borger- eller Købmands-

lav og regnedes altsaa til Byens Bedsteborgere. Ja, det var en god Tid, men — Tiderne skifter.

Hospitalets Inventarieliste i 1569. (jfr. S. 26).

Udi Bryggerset. 1 Bryggerkedel paa 4 Tdr. 1 Gildkar (Gæringskar) paa 8 Tdr. 1 Tappekar (Rostekar) paa 8 Tdr. Endnu et Kar paa 9 Tdr. 1 glt. Kar paa 3 Tdr. 2 Spande. 2 Øser. 2 »Tranthere« (store Tragte af Bødkerarbejde med Nedløbsrør midt i Bunden). 1 ny Rende, som Jens Skriver haver ladet gøre. 2 Baller.

Kælderen. ½ Læst tomme Øltønder (Tønderne rummede tilsammen ½ Læst Ø). 15 Tdr. Øl. 1 Kar at salte Flæsk i. 1½ Tdr. Eddike. 4 Tdr. Most.

Køkkentøjet. 1 Halvtøndekegel. 1 Fjerdingskegel. 2 Spandskedle (hver rummende 1 Spand). 1 liden Fodkegel (med Ben). 1 Bøstkegel (til at koge Bøster i) paa en Fdg. Vand. 6 smaa og store Gryder. 8 smaa og store Tinfade. 8 Tintallerkener. 2 Tinkokskener (Smaaskaale). 1 Morter med Støder. — Dette fornævnte Kedelkobber vejer 110 Mark (1 Mark = ½ Pd.), Grydekobberet: 120 Mark, det fornævnte Tin vejer 57 Mark. — 1 gl. Rist. 2 Lysestager af Tin. 2 Stager af Messing. 3 Kedelkroge (Ophængningsredskab i aaben Skorsten, kan indstilles efter Kogekarrets Højde og bevæges til Siderne; Eksemplarer ses i Maribomuseet). 1 »Bradspedt« (Stegespid). 7 Trætallerkener. 1 Smørfad. 4 Tinpotter og en Halvpotte. 4 Bækkenener. 1 Lygte. 7 Træfade.

Bagerset. 1 Dejgtrug. 2 Ølkar, som man slaar Korn udi. 1 Skæppe, som intet duer. 2 Sold. 2 Kar, som man slaar Mel i. 1 Td. Gryn. 1 Hegle til Hamp og 2 do. til Hør. 2 Kamme (til Hør). 1 »Meil Bingl« (Melbing, stor Trækasse til Mel). 1 Garnvindefod. 1 Lyseform. 3 Tdr. »Feir« (Fjer). 1 Slagbænk. 1 Tønde med noget Dun. 1 glt. Kar, som intet duer. 1 »panttegryde« (rimeligvis en Gryde, pantsat af en Skyldner; jfr. »Panteskie«, S. 33). 1 Bagersbord. 2 »Drøffite trow« (Driftetrug).

Spisekammeret. 1 Ott. Smør. 2 Ott. »Biwerck« (Vokskager med Honning). 3 Brødkurve.

Kælderloftet. 2 Tdr. Ærter. En Tønde med 1 Skp. Gryn. En stor gul Skaal. En Tønde med 1 Skp. Sennep. 1 Bremertønde Humle. 21 Oste. Nok 3 Oste, intet duer. »Noget Humle y en standen tynde, som inthet duer«. 1 Ørred. »Kabela 3 Vorer og 3 Fisk« (d. e. Kabliu, Klipfisk; 1 Vor = 10 Fisk).

Udi Taarnet. »1 Olde« til at salte Flæsk udi (stort Trug, udhulet i eet Stykke Træ). 2½ Tdr. Oksekød. 2½ Tdr. og 1 Fdg. Lammekød. 1 Td. Gaasekød paa 3 Gæs nær. 1 Ott. Gaasekraase. 1 Fdg. »Lamme røge« (Lammerygge). 1 Td. »Bayeszalt« (Havsalt, vist fra Spanien; engelsk: baysalt).

*Gæstekammeret*⁵). 1 Skive (mindre Bord) med Skuffe. 3 Træsenge. 3 Sengedyner: en med blaarandet Vaar, en med Lærredsvaar og en med et gammelt, bødet uldent Vaar. 4 Hoveddyner. 3 Sengklæder (i Stedet for Overdyner): et »sydt« (maaske af groft Lærred med paasyet Uldgarn), et vævet og et glt. Nyrnbergs Sengklæde. 1 Bagstol. 1 Dundyne.

Sommerstuen. 2 Skiver, den ene med Skuffe. 2 Kister, den ene er en sort jærnbunden Kiste, tilhørende Jens Tygesen (vel en Søn af Forstander T. Jensen (1564—68), den anden en Fyrrekiste. 1 liden Egekiste. 2 Træsenge. 2 Sengedyner med blaarandet Vaar. 3 Hoveddyner, to med randet Vaar og een med Lærredsvaar. 2 Dundyner. 2 Nyrnbergs Sengklæder. 1 »Lerlagen« (Lagen af Skind). Endnu en Hoveddyne med Silkevaar. 1 Silkepude. 1 Bænkedyne. 1 Skab af Fyr. »En gammel Brun Sayens kiortel skiørt« (vel Nederdelen af en Kjole af Sayen, fint Uldtøj). 1 Fyrbækken. 1 Baareklæde.

Forstuen. 1 Træseng. 2 Hoveddyner. 1 Par Lagen. 1 glt. Nyrnbergs Sengklæde. 1 »wøymels« Sengklæde (af Vadmel).

Vinterstuen. 2 Skiver med Skuffer. 2 Kister. 1 Skab. 3 Bagstole. 1 Skænkeskive. 1 Træseng. 2 Sengedyner med »Blaadicktens« (blaastribet) Vaar. 1 »Lerlagenn« (se Sommerstuen). 2 Hoveddyner med blaadicktens Vaar. 2 Puder uden Vaar. Spærlagen (Omhang) om en Seng med Kappe og alt, som hører Drengen til, Tyges Søn (jfr. Sommerstuen). Endnu en Pude uden Vaar. 1 Dundyne. 1 Nyrnbergs Sengklæde. 2 »Brande Jernn« (Stativer til at sætte Kogekar paa). 1 »Brande forck« (tvekløftet Ildrage). 1 »Ildskedt« (Ske til at bære Gløder i). 1 »Saabænk« (Bænk til at lægge Saaer, Vaskeballer, paa). 1 Træseng. 1 »Spesz« (Spyd). 1 Sadeltaske med en liden Laas. 1 »wiszeseck« (fra kyndig Side tydet som en Sæk med Visse, Farveplanter). 1 Sengedyne i Kammeret (et lidet Kammer eller Rum ved Siden af den større Stue). 1 Lysekrone med 3 Piber. 1 Lysesaks. 2 Bordkranse (Jærnringe under Kar med varm Mad). 5 Hynder, onde og gode. 6 Agedyner (Vognhynder). 1 gl. Bænkedyne. 1 Hjulrok. 2 Garnvinder. 5 Skaale. 1 Harnisk.

Drengenes Kammer (Karlekamret). 2 Træsenge. 2 Sengedyner, en med blaastr. Vaar. 2 Hoveddyner med gle. Vaar. Nok en gl. Dyne med Lærredsvaar.

Hanses Herberge. 1 Træseng. 1 Sengedyne med blaastr. Vaar. 1 Hoveddyne. 1 Ry (Tæppe af groft uldent Stof). 1 Sengklæde. 1 gl. Skive. 1 gl. »rygge Kiiste« (K. med Ryg). 12 Mark heglet Hør. 1 glt. Agedynevaar. 1 flamsk Hynde vaar.

Stalden. 1 Træseng. 1 Sengedyne med blaastr. V. 2 Sengklæder. 2 Hoveddyner med blaarandet V. 1 Ry.

Ridetøj og Vogntøj. 2 gle. Bidsler. Sadel — ingen (!). 2 Seler med 2 Læderdrætter. 2 Halskobler. 2 gle. Seler. 1 Tømme. 2 jærnbundne Hamler. 1 let Skivevogn (Vogn med Hjul uden Eger). 1 Fading foruden Hjul. 1 »Bol wogenn« (Blokvogn). Gamle Skivehjul. 1 »Bol Hiull« (udsavet af eet St. Træ, til en Blokvogn).

Jærnfang. 2 »Buløxer« (Skovøkser). 2 »Jernweger«, en hel og en bruden (Jærnkiler, brugt ved Brændekløvning). 2 Navere (de groveste Bor). 2 Spigerbor (større Bor, kan anbringes i Vimmelskaff). 1 Baandkniv (Bødkerværktøj). 1 »Hugge Jerun« (Benævnelsen bruges endnu paa Bornholm for det nu almindelige *Stemmejærn*, af det tyske *Stemmeisen*). 1 Hovtang. 1 Jærnstang og 1 »Skørte sauff« (Skovsav). 1 Spade. 1 Hakke. 2 Haandøkser. 1 »Baandtage« (Baandhage, Bødkerværktøj). 2 Trefødder og 1 Bradepande. 1 Par Heste »paa xvj dall«, den ene er »lam« (d. e. halt. Antagelig menes der Værdien 16 Sletdaler; *dall* er næppe Højdemaal).

»*Thenn*« (Tin). 6 Tinkander, vejer 68 Mark. 7 Tinfade 53 Mark. 10 Tintallerkener 18 Mark. 2 store gle. Bækkener. 4 »Saltcircken« (smaa Tallerkener eller Smaaskaale). 1 Sølvkande, vejer 20 Lod. 1 Sølvstob, 12 Lod paa 1 Kvintin nær. 4 Sølvskeer, 11½ Lod. 1 Sølvvægt med Skaale og alt. 1 Bismer. 2 Skrin, det ene med »stadtz Breffue« (Breve, hvis Rigtighed er stadfæstet af Byens Øvrighed). 1 »Borde y pant Hører Lasse Finde till« (Bort, Bræmme til Pynt, pantsat af L. F.). 1 Panteskie Hører Madtz Jørgenssen til weger iij Lodt oc staar for vj Mark« (en Sølvske paa 3 Lod, pantsat for 6 Mark). 1 stor rød Trækande. Nok 2 røde Trækander. 2 Par Blaargarns Lagner af Jens Skrivners Inventarie, som han haver sagt. 6 Par Hørgarns Lagner, onde og gode, og er 2 Par hele iblandt. 8 Par Blaargarns Lagner, onde og gode. Nok et Par. 3 Hørgarns Duge. 1 Haandklæde af Drejl. 2 Blaargarns Skiveduge. Endnu 3 Hørgarns Haandklæder. 2 Blaargarns Haandklæder. — 45 tomme Standetønder. 9 Øltønder. — 94 Sider Flæsk hos Bønderne at røge. 24 Sider udi Stegerset. 44 Sider udi Taarnet. 5 Sider udi Kælderen. Summa over alt er 167 Sider.

Registret paa Sengklæder udi Hospitalet, d. e. Kapellet, hvor de opholdt sig, som var under Pleje. Tallet paa disse ses steget til 15, 6 navngivne Mænd og 9 Kvinder. Peder Skrædder var forsynet med 1 Sengedyne, 1 Hoveddyne, 1 Par Lagen, 2 Sengklæder og 1 Hovedpude. De øvrige var forsynet som han, med 1—3 Sengklæder, vel efter som de var kuldskære til. For tre omtales ikke Lagen, og for de to af disse nævnes kun Sengedyne og Hoveddyne, hvad nu Grunden har været. Sluttelig siges: »Disse for ne Sengklæder ere onde og gode.«

»*Adskillige Korn*« (Kornsorter). 18 Pund 3 Tdr. Byg. 7 Pund 1 Td. Malt. 27 Skpr. Hvede. 10 Pund Rug, »oc iiij Tdr. i Huert pd.«. Nok 1 Td. 7 Tdr. tør Rug. 3 Pund 3 Skpr. Mel »oc 24 skpr. y pd.« (hvad der nok ogsaa blev 4 Tdr. paa Pundet, da 1 Td. formentlig var 6 Skpr.).

Registret paa Inventarium udi Ladegaarden (Kringelborg). 4 Heste. 4 Drætteg. 2 Foler, »fioringe« (fjorgamle). Nok en Fole i 3 Aar. Item 1 Føl. 12 Køer. 5 Kvier. 9 Kalve, to Aar gamle. Nok 8 aarsgamle Kalve. Endnu 2, tillagte i Vinter. 6 Stude, »drætteføre« (i Stand til at trække). 68 Faar og Lam. 9 gamle »Liff Sør« (Hunsvin) og 1 Orne. 40 smaa og store Grise. 13 Gæs.

Jærnjang. 3 Mejejærn. 2 Græsleer. 2 Tornøkser. 1 »Thel øxe« (Tælleøkse, jfr. Ordet *Tællekniv*). 1 Rodøkse. 1 Jernstang. 2 »Jern thiuffuer« (Høtyve). 1 Jærnhammel. 4 Læderseler med Jærnkroge. 2 Jærntømmer. Endnu en Tømme. 2 Jærnmiler. 2 Halskobler af Jærn. 2 Plovjærn, 2 Langjærn, 2 Plovløbere. 1 Jærntist til et Studeaag og 1 til en Plov. 4 Gryder. 1 Fjerdingskedel. 1 Huggejærn. 2 Ringe til en Hjulbør. 2 Jærnklokker og 1 Jærnbøjle. 3 Sakse (vist til Faareklipping). 2 Tinfade. 1 Tinpotte. 1 »Saltcircken«. 1 Lysekroner af Jærn. 2 Kedelkroge. 1 Jærnskaal. 1 Jærnspade. 1 Rist. 30 smaa og store Sibøtter. 10 gle. Træfade. 10 Tallerkener. 2 Spande. 1 Saa. 2 Øktønder. 1 Skab. 2 Træsenge. 4 Sengedyner. 4 Hoveddyner. 3½ Par Lagner. 6 Sengklæder. 3 Skinddækkener. 1 Bænkedyne. 1 Kiste. 1 Borddug. 2 Høstvogne. 1 Blokvojn. 2 Plove. 3 Harver. 2 Slæder. 1 Tromle. 2 Baller. 1 Slagbænk. 1 Dejgtrug. 10 Kornsække.

Breve. Et Forleningsbrev, som Drotning Dorete haver givet Jacob Bertelsen paa Helliggestus med Datum MCDLxxxj (Fejlskrift for MCDLxxxj, d. e. 1481) paa Danske.

Et Konning Hanses Brev paa Danske, med hvilket han haver stadfæst Iderstrup til Helliggestus, Ao 1486.

Et Drotning Dorretis Brev paa Latine, med hvilket hun haver stadfæst en Udvælgelse, som (hvorved) Hr. Jacob Bertelsen udvalgte Hr. Niels Andersen in filium adoptivum til Helliggestus og Yderstrupe Sogn Ao 1487.

Et Drotning Dorrethis Brev paa Danske, med hvilket hun stadfæster Iderstrupe til Helliggestus Ao 1486.

Et Konning Fredrichs I Brev paa Latine, med hvilket han stadfæster en Udvælgelse, som Hr. Rasmus Nielsen udvalgte Hr. Lauritz Ølsma(n)dt in filium adoptivum til hellig giestus og Iderstrupe Ao 1526.

Et andet dansk Brev, som Konning Fredrich stadfæster Mester Lauritz Ølmandt til helliggiestus og Iderstrup Ao 1528.

Et Biskop Carls Brev paa Latine, med hvilket han stadfæster med Konning Hans Iderstrup til Helliggesth. Ao. 1486.

Et Biskop Jensis Brev, Kollatsbrev paa Latine, (hvorved) han stadfæster Hr. Rasmus Nielsen til Helliggestus og Iderstrup Ao 1505.

Breve paa Gods. Et Vederlagsbrev paa en Gaard i Iderstrup, som Fru Anna Rosenkrantz haver magelagt med de fattige, og skylder samme Gaard hvert Aar 3 Pund Byg 5 Skpr., 12 Skpr. Havre, 13½ Sk. Penninge Ao 1565.

Et Brev som Hr. Oluf Holgersen (Ulfstand) haver udgivet, med hvilket han bekender, at han haver »Leyt« en Gaard af Hr. Niels Høse, som ligger i Brejninge Ao 1496.

Et Pantebrev med hvilket Sidsel Didriksdtr. haver sat en Gaard i Pant, som ligger i Branderslev, til Helliggiestus i Nakskov, som skylder hvert Aar 1 Pund Byg og 8 Sk. Ao 1498.

Et Brev paa det høje Hus i Kirkestræde i Nykøbing, som Hr. Oluf Holgersen haver udgivet Ao 1529.

Et Mageskiftebrev, som Borgm. og Raad i Nykøbing haver udgivet, lydende, at den Have, som ligger imellem Helliggiestus Gaard og det østre Stræde, skal være til Helliggiestus for en Have, hedder Pilehave. Ao 1487.

Konning Fridrickis Stadfæstelsesbrev paa samme Mageskiftebrev Anno 1528.

Et »opbaadelse Brev« (Opbudsbrev?), som Klaus Didriksen haver givet Rasmus Skrivers paa Helligkors Jord i Frisegade Ao 1559.

Tyge Jensens Stadfæstelsesbrev paa Helliggiestus med et Register paa det Gods, han førte i Helliggiesthus Ao 1564.

Inventarium som Rasmus Skrivers annammede i Helliggiestus Ao 1546:

Et Brev paa en Gaard udi »Staabye« (Stovby, Trap III 3. 288), som skylder 1 Pund (Byg?) Ao 1483.

Et Pantebrev paa en Gaard i »Støbye«, som ligger paa den søndre Gade næst den østre Gaard paa samme Gade, hvilket Brev Niels Bang, som var Borger i Nykøbing, haver udgivet 1460.

Et Mageskiftebrev lydende, at Oluf Folmersen (Baad) i Egebjerg haver undt til Helliggiestus i Nykøbing en Gaard i Rabjerg, som skylder 3 Pund Byg og 2 Sk. grot. [for?] en Gaard udi S. Vedby, skylder 1 Pund Byg og 2 Sk. grot. Ao 1482.

Et Skødebrev paa en Gaard i Fæbæk paa Langeland Ao dei 1525.

Et Afkaldsbrev af Anders Brun og Chresten Guldsmed paa den Gaard i Fæbæk Anno dei 1525.

Et Afkaldsbrev for 12 »Lodt Marck« (1 Lødemarck = 45 lybske Skilling; senere = 5 Mark 10 Skilling), som Mogens Sudere haver givet Ao 1486.

Et Inventarium, som Rasmus Skrivers annammede i Nakskov Ao 1547.

Jens Deinis Skødebrev paa en Gaard udi Fæbæk paa Langeland Ao dei 1524.

Erik Ruds Mageskiftebrev lydende, at Helliggiesthus skal have en øde Jord i Systofte Mark for en øde Jord paa Kettinge i Mark Ao dei 1566.

Et Skødebrev paa Pilehaven Ao d. 1469 (jfr. foran).

Et Brev, som Hr. Oluf Holgersen haver givet Hr. Rasmus Nielsen, i hvilket han haver bekendt, at han »lante« (laante) den Gaard i Kirkestrædet Ao d. 1505.

Vi efterne Peder Sørensen, Sognepræst udi Nykøbing og Provst i Sønder Herred, Jørgen Jakobsen, Sognepræst i Væggerløse, og Mads Andersen, Sognepræst i Skelby, bekender med vore Signeter herunder trykte, at vi var overværendes den Tid dette forne Inventarium var gjort, som var den 22. Dag Februarij Ao dej 1569.

Det har næppe været tilfældigt, at Listen paabegyndtes i Brygger-set. Øl ansaas for en saa uundværlig Del af Kosten, at det ofte fik Førstepladsen, saa det hed Øl og Mad. Kunde en syg nøjes med en Pot om Dagen, var dette ingeniunde Tilfældet med de raske, saa 15

Tdr. Øl (S. 31) vel snart tømtes; tomme Øltønder (S. 31 og 33) havde rede til nyt Bryg. De 45 Standetønder (S. 33) vidner om Fortids Forbrug; thi sikkerlig har det været udtjente Øltønder, der, med den opadvendte Bund fjernet, brugtes som Gemmested for ikkeflydende Ting: Fjer, Dun, en Slump Korn, Sennep o. l. Hospitalets Folk maa have haft Øvelse i at forny de skrøbelige Træbaand, siden der blandt den fattige Beholdning af Jærnfang dog fandtes Baandkniv og Baandhage. — Det vældige Forraad af Kød og Flæsk (S. 31 og 33) viser, at man ikke led af Underernæring, og det ses (S. 33), at Hospitalsbønderne nok for det meste maatte udføre Røgningen af de mange Flæskesider — man begyndte at blive opfindsom med Hovarbejde. — De tre Brødkurve i Spisekamret — vistnok store Vidiekurve — har rimeligvis rummet en forsvarlig Mængde Brød.

Listens Overskrifter (her fremhævede) er til Dels misvisende, f. Eks. naar der under *Jærnfang* anføres et Par Heste. Værre er den følgende Overskrift *Thenn (Tin)*, hvortil kun de 5 første Poster kan henføres. Her burde Overskriften *Udi Taarnet* være gentaget; thi man er aabenbart for 2. Gang gaaet hen til Taarnet, der med sine tykke Mure afgav det sikreste Gemmested for de vigtige, mere værdifulde Ting, som de kostbare Tinkar (de dagligdags brugte var optegnet blandt Køkkentøjet), Sølvtøjet, Panterne, Brevskrinet osv. En Del deraf kom maaske i Brug ved den aarlige Bispevisitats.

Gennem Døren mellem Taarn og Kapel er man saa traadt ind til Patienterne for at se paa disses Sengetøj. Hovedpersonen herinde var nok Peder Skrædder, den eneste med ekstra Hovedpude; han var vel ogsaa endnu i Stand til at gøre Nytte ved at bøde paa egne og de andres Klæder. — Omsider gav man sig i Lag med Opmaalingen af »Adskillige Korn«, som vist for største Delen opbevaredes paa Taarnets Loftspadser.

Derefter gik Vejen til Ladegaarden, oprindeligt 2 Bøndergaarde, »de to Kringelborrigaarde«, der sandsynligvis som en Del af Idestrup Kirkes Ejendom tilfaldt Stiftelsen 1486. Gaarden har næppe haft mere end 14 a 15 Tdr. Hartkorn. Efter Listens Opgivelse vil vist enhver praktisk Landmand tilnærmelsesvis kunne danne sig et Skøn over Driften. Maaske har der været en større Frugthave, siden der i Hospitalets Kælder var 4 Tdr. Most.

Heldigvis besluttede man til sidst at optegne Indholdet af det S. 33 nævnte Brevskrin. Hospitalets hele Arkiv fandtes selvfølgelig ikke her; andre Sager gemtes vel dels i Stiftskisten i Odense (her boede Biskoppen) og dels i Skriverstuen paa Nykøbing Slot, men Skrinet rummede dog adskilligt af Interesse. Fremhæves maa saaledes de tre nævnte Breve fra Dronning Dorothea, Christian I's Enke, hvoraf synes at fremgaa, at hun af Sønnen Kong Hans har faaet Raadighed over Nykøbing Len, paa anden Maade kan vel ikke hendes Adkomst til at udstede Stadfæstelsesbrevene forklares; maaske har Lenet tjent som et mindre Vederlag for hendes tabte »Livgeding« i Sverige. Tro-

ligt var det hende, som udvirkede Kong Hanses store Gave 1486, for hun var utrættelig til trindt om at indstifte saadanne Messetjenester, som omtales i Gavebrevet.

At Sidsel Didriksdatters Pantebrev (S. 34) og Skødebrevene fra Js. Deinis (Dæne, Dinesen?) paa Gaarden i Fæbæk (Bødstrup Sogn, Langeland, S. 35) gemtes her støtter Formodningen om, at Nakskovstiftelsens Ejendomme tidligt (rimeligvis 1547, jfr. S. 24) er lagt til Nykøbing Hospital. Gavebrevet til Nakskov Helligaandskloster paa nævnte Gaard er trykt i Diplomatariet til J. Lindbæks og G. Stemmanns Værk: De danske Helligaandsklostre, S. 203 f. Senere ses af et Register over Landgilde 1580—81 (Landsarkivet), at Ydelsler, der før upaatvivlelig udrededes til Nakskov, nu indgik til Hospitalet i Nykøbing.

Naar det udskilles af Listen, som aabenbart ikke oprindelig er anskaffet til Hospitalets Brug, maa Indboet i Forstanderboligen siges at være meget tarveligt ogsaa efter Datidens Begreb. Man maa dog ikke tro, at de fire Bagstole — tre i Vinterstuen og een i Gæstekammeret — var de eneste Siddepladser! Upaatvivlelig har der tillige været et større Antal simple Bænke, mur- eller sømfaste og af den Grund ikke optegnede blandt Løsøret^o).

Noter.

*) Fra Trap's „Danmark“ ved velvilligt Udlaan.

1) Udtrykkene *Idestrup Kirke* — *Idestrup Sogn* — eller blot *Idestrup*, brugte i Flæng, er enstydige, og betyder Kirkens Ejendomme, dens Tiende og øvrige tilfaldende Indtægter.

2) Laurids Esbensen Ølmand opgives at være født i Nakskov, men sine ualmindelige Evner fik han udviklet i Roskilde, hvor hans Morbroder Jens Lauridsen var Ærkedegn, en Stilling, Søstersønnen synes at have sat sig som Maal, og hvortil han dygtiggjorde sig ved Studier i Ind- og Udland (Wittenberg). Efter endt Studium blev han kgl. Sekretær og indlagde sig saa store Fortjenester, at man fandt ham værdig til rigelig Gengæld. I Løbet af en halv Snes Aar forlevedes han her paa Øerne med Nykøbing Hospital og Hellig Kors Alter i Nysted; tillige fik han Indtægten af flere Præstekald, hvoraf han dog vel maatte give Slip paa ét for at faa et andet endnu bedre. For at overkomme alt dette — Ærkedegn i Roskilde naaede han da ogsaa til sidst at blive — har han nok sluppet med »en ringe Pens« til Vikarer; personligt har han næppe givet sig stort af med Sjælesorg eller Sygepleje.

3) Selv umælende Dyr maatte indsamle Almisser, »thi almindelig havde Helligaandshusene en Gris eller flere, som forsynede med Klokker for at skelnes fra andre mindre gudelige Staldbrødre og for desto lettere at kunne melde deres Ankomst, løb omkring i Byerne og sankede

deres Føde for fromme Koners Døre«. (H. F. Rørdam, Københavns Kirker og Klostre, S. 298).

⁴⁾ Det maa være en overset Skrivefejl, naar Mollerup i Biogr. Lex. II, 589 opgiver J. Brahe som Dronning *Dorotheas* Lensmand paa Nykøbing Slot.

⁵⁾ Benævnelsen *Gæstekammer* peger maaske tilbage til Middelalderen, da der fattedes almindelige Herberger, og rejsende fandt Husly i forefundne Helligaandshuse, hvis Gæstekammer var bestemt til Godtfolk, mens ringere stillede maatte nøjes med andre Rum.

⁶⁾ Inventarielisten giver ikke et fuldkomment Billede af Udstyret i et tilsvarende Borgerhjem paa den Tid. En udmærket Vejledning paa dette Omraade yder et let overkommeligt Værk af Jørgen Olrik: Borgerlige Hjem i Helsingør for 300 Aar siden, hvis rige, overskueligt ordnede Stof tager sin Begyndelse 1571, omtrent samtidigt med Listen her.

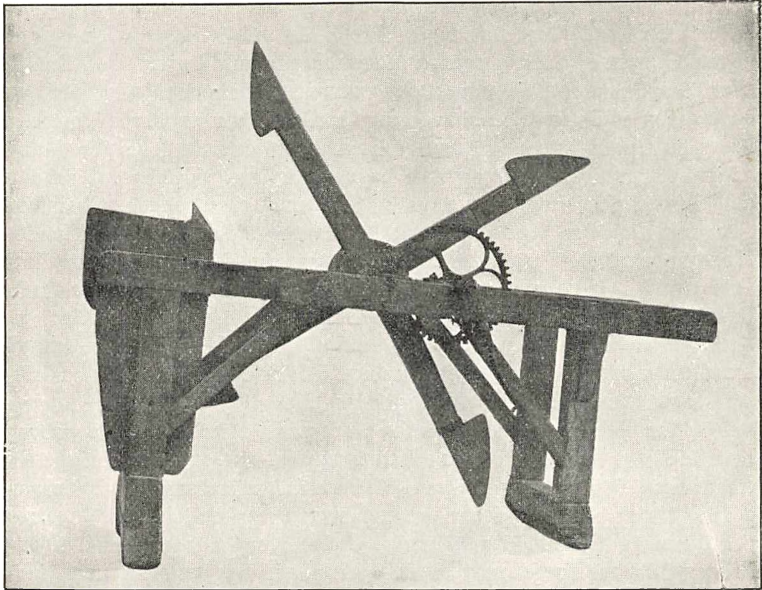
⁷⁾ Resultatet af de 15 Mænds Granskning var følgende: 1) har hun i mange Aar været i ondt Rygte for Trolddom. 2) har hun omgaaedes med berygtede Troldkvinder, ja ved Nattetide haft dem paa sit Loft, hvoraf en Del senere er rømt, og en Del soren af 16 Mænd til Baal og Brand. 3) er hun ofte udlagt af disse paa deres yderste, ja en Del af dem har endog været stændige i hendes Nærværelse. 4) har hun lovet mange ondt, som dem er vederfaret. 5) har hun brugt Kunst ved om Natten at sætte Leer over Kors i Jorden og kaste smaatskaaren Ost i Husene, bevisligt af dem, som har været hos og set det, og ligeledes brugt Kunster med Sold og Saks at vise igen og finde det bortstjaalne. 6) har hun bedet en Dannekvinde om at formaa Rettermanden til at tilskynde Maren Enevolds, som sidst havde udlagt hende og siden blev brændt, til at aarsage hende (kende hende fri), saa vilde hun give ham en Dyne. — Der var endnu flere Vidnesbyrd, men man mente, at dette var nok, indtil hun selv tilstod, hvad upaatvivelig vilde ske, naar hun kom i Forhør. Dette var en Fejlregning. Lige saa villigt Heksene ellers i deres ensidige Galskab aabenbarede deres sørgelige Hjernespind, ja formelig fandt en Tilfredsstillelse deri, lige saa standhaftigt maa Margrete have fastholdt sin Nægtelse. Berygtede Kvinders Udsagn kunde ikke fælde hende, og de tilkaldte Vidner har vel af Frygt for hendes Hævn snoet sig fra det hele. Herved kom Sagen ind i en uventet Gænge.

⁸⁾ A. H. Vejle havde en kort Tid været Byfoged og derefter Raadmand i Nykøbing, rimeligvis var han Dronning Sofies Ridefoged fra 1594 til sin Død 1617. Af hans Breve ses, at han var en fortrolig Ven af Biskoppen, og de latinske Vendinger tyder paa, at han var en studeret Mand.

⁹⁾ Et lille Afsnit af Hr. Jenses lange Indlæg under Retshandlingen turde siges at være klassisk i sin Art: »...efterdi mig er langvarende Kors og Skrøbelighed paa mit Maal og Mæle hasteligen og uforvarendes paakommen paa en Uges Tid ongefærlig, saa jeg næppe kunde

tale der nogen kunde forstaa, uanset jeg ikke ved nogen Sjogdom haver været nederlagt til Sengen ikke heller fuld (følt) og fornummet nogen Ømmelse (eller) Sprække udvortes paa mit Legem med Bulder eller Saar, ikke heller indvortes fornummen Ømmelse. Og der jeg om saadan min Lejlighed haver mig raadført hos høj lærde Doctores, haver en Part svaret mig at være homo bonæ constitutionis (en Mand af god Helbredstilstand) og ikke kunde retteligen vide, hvoraf saadan min Skrøbelighed kunde causeres og foraarsages, dog dette altsammen tillagt af Gud for Syndens Skyld; kender jeg og det siden af Gunder Mortens, som blev brændt for Skælby, er bekendt, at Margrete Skrivers skulde og have været med at gøre mig den Svaghed paa min Røst, saa haver jeg givet min kære Øvrighed saadant til Kende efter Ordinancen, som mig bør at forsvare med andre fattige Præstemænd mod dennem, som os uredeligen overfalder....« (Præstens Epitafium findes i Nykøbing Kirke).

¹⁰⁾ Krf. Jørgensen havde været Underskriver i Nyk. og Ravensborg Len. 1582 ²¹/₈ fik han Brev paa Forstanderembedet, men har næppe tiltraadt før 1585 (Fynske Tegn. I 453) ved M. Eriksens Død. Formodentlig for at bøde paa den ringere, fastsatte Løn fik han 1585 ⁹/₈ Brev paa Kronens Gaard Orup (Ourupgaard), hvor hans Hustrus afdøde Broder tidligere boede, med to tilliggende øde Byggesteder, uden Indfæstning, fri for Ægt og Arbejde, men mod at svare Landgilde. Ogsaa denne Gunst maa han have mistet, for det er sikkert den samme Kristoffer Jørgensen, *Borger i Nyk.*, der omtales 1601 ²⁰/₇ i Sechers Kongens Rettertingsdomme I 328, og som nu rippede op i gamle Gældsposter (ofte et daarligt Tegn!), til Dels fra den Tid, da hans Hustru havde været gift med Jens Skriver. Udfaldet af denne Sag kender jeg ikke, heller ikke hans senere Skæbne; men det vides, at han havde en Broder Hans J., som var Skriver i Nyborg. Ordet *Skriver* brugtes ofte for *Slotsskriver*, Leder af Virksomheden i Skriverstuen paa et Slot; Medhjælperne kaldtes Underskrivere. Skriverne valgtes tit ind i den nærliggende Bys Magistrat. Maaske er Margretes forrige Mand identisk med den Jens Skriver, som nævnes et Par Gange i Listen, og med Borgmester Jens Ibsen, der en kort Tid fra 1568 ⁵/₁₁ var Hospitalsforstander.

Skættemaskine. *)

Fortidens Arbejdsmaader og Arbejdsredskaber paa Nordfalster.

Af *Jens C. J. Stub.*

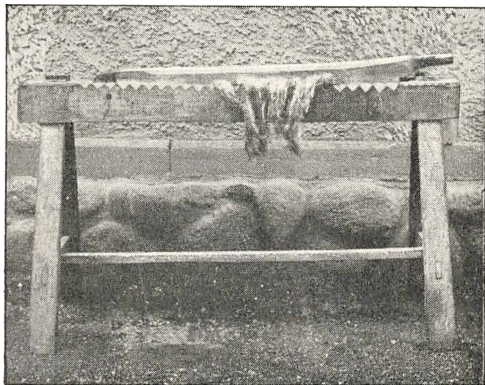
IV. Hørreren.

For ca. 40—50 Aar siden var Dyrkning af Hør meget almindelig paa Nordfalster; nu ser man saa godt som aldrig Hør paa en Mark, og de Arbejder, der stod i Forbindelse med Hørdyrkningen, er snart gaaet i Glemme, ligesom man skal lede længe, før man finder nogle af de Redskaber, der brugtes til dens Bearbejdelse. Derfor kan det have sin Berettigelse ogsaa at henregne dette Arbejde og disse Redskaber til dem, som hører Fortiden til.

*) Denne og tre følgende Illustrationer tagne, efter velvillig Tilladelse, fra Billeder fra Dansk Landbrugsmuseum i Lyngby.

Man dyrkede Hør ikke alene til eget Brug, men det var meget almindeligt at i hvert Fald *Førepigen*¹⁾ fik dyrket et lille Stykke Hør som en Del af sin Løn²⁾.

Hørstykket maatte holdes rent for Ukrudt, og det der alligevel voksede op imellem Hørren maatte luges bort i Løbet af Sommeren. Sidst i Høsten — sidst i August eller først i September — var Hørren moden og skulde *ruskes*, det vil sige, at den blev trukket op med Roden. Den blev lagt i Mod som Kornet, naar det blev mejet, og laa saa til den var godt visnet og tør. Derefter skulde den *knebles*, det vil sige, at Frøkapslerne skulde rives af den. Dette skete ved Hjælp af et Redskab, som kaldtes en *Hørkneble* eller en *Hørrive*. Dette Redskab kunde nærmest lignedes ved en stor Redekam med Skaft paa. Det var skaaret ud af Træ; dog var der ogsaa nogle, som havde Tænder af Jern eller Staal. Hørriven blev sat fat i en Vægstolpe ude paa Loen. Man stillede sig saa een ved hver Side af Riven, tog hver en Haandfuld Hør og slog ned imod Rivens Tænder, hvorefter man

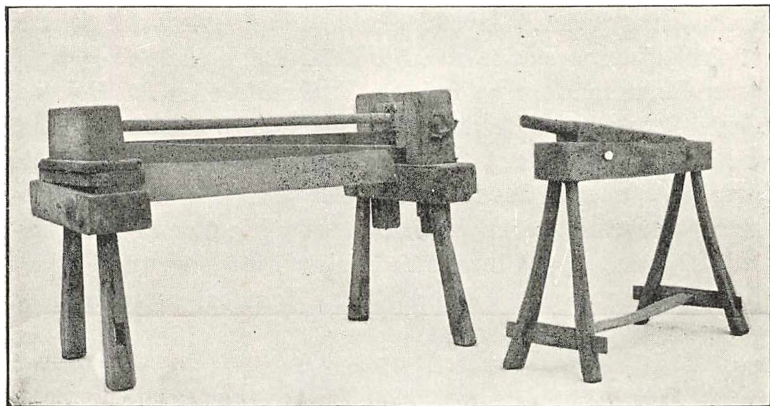

Brage (Stiftsmuseet i Maribo).
(Fot. V. Bøgvad Christensen.)

trak til. Selvfølgelig kunde det ikke gaa an, at man slog til begge to paa een Gang; man maatte skiftes til det. Naar alle Frøkapslerne, Kneblene kaldtes, var afkneblede, lagde man Hørren i Bundter og bandt disse sammen. Frøkapslerne blev siden aftærskede og Frøet

renset. — Den afkneblede Hør blev derefter bredt ud i en Græsmark, hvor den ved skiftevis at blive vaad og tør kunde blive tjenlig til at *brages*, og for at være tjenlig hertil skulde Hørrens Stængel være skør, saa den let kunde knække over. Helst maatte der jo komme lidt Regn af og til og derefter

godt med Solskin; men maatte Hørren nøjes med Duggen, saa den ikke blev godt nok vaad, eller det var Graavejr, saa den ikke blev godt tør engang imellem, saa kunde det vare længe, inden den var til videre Behandling, og for at Hørtaven ikke skulde blive skør ogsaa ved at ligge for længe mod den fugtige Jord, maatte Hørren vendes engang imellem. Dette skete paa den Maade, at man stak en Rivestage ind under Topenden og vendte den over Rodenden om paa

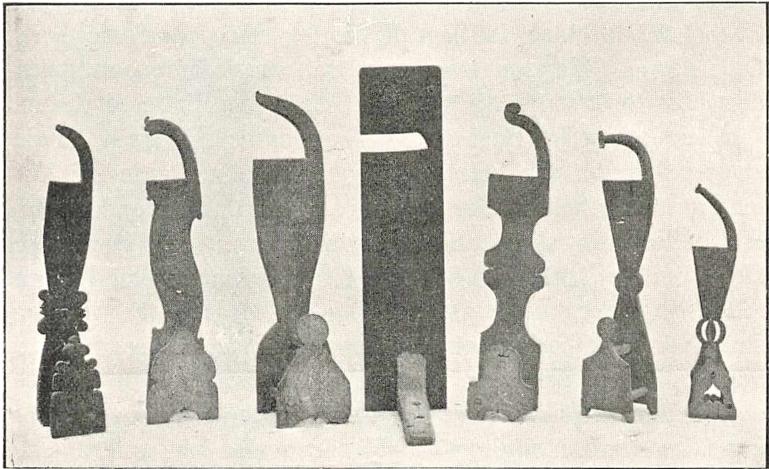

Brager (Landbrugsmuseet i Lyngby).

den anden Side. Man maatte altid passe paa, at den ikke blev uredt, saa blev det jo til Blaar alt sammen. Naar det kunde skønnes, at Hørren var tjenlig til at brages, blev den taget op og igen bundet sammen.

Til at brage Hørren brugte man et Redskab, som kaldtes en *Brage*. Man havde to Slags Brager: *Haandbragen* og *Klodsbragen*. Den sidste vil man vistnok kunne finde Eksemplarer af endnu, men af Haandbrager findes der vist ikke flere. I Anledning af Udstillingen i København i 1888 rejste den senere Kustode ved Stiftmuseet i Maribo omkring paa Falster for at opsøge gamle Landbrugsredskaber. Paa mit Fødested her i Nr. Alslev havde vi de to Haandbrager af lidt forskellig Konstruktion, som han fik Lov til at sende til Udstillingen. Siden den Tid har jeg ikke set en Haandbrage.

Haandbragerne brugtes paa Smaasteder, hvor man ikke havde saa megen Hør. Naar Hørren skulde brages, skulde den være meget tør; derfor tørrede man den paa saadanne Smaasteder ved Solen i den stærkeste Middagssol eller i eller ved Bagerovnen. Man enten opvarmede Ovnen og derefter lagde Hørren derind, eller man tændte Ild bag i Ovnens og lagde saa Hørren paa nogle Stænger, der blev stillet foran Bagerovnsdøren, lidt oven for denne. Denne Tørremaade

Skættetræer (Landbrugsmuseet i Lyngby).

var ikke fri før at medføre Brandfare, men der blev passet godt paa. Senere hen, da man fik mere Hør, begyndte man at tørre i Kule, som det kaldtes, og saa kom Klodsbragerne i Brug. Haandbragerne blev ikke brugt mere; thi var der ikke saa megen Hør paa et Sted, saa det kunde betale sig at tørre den i Kule, saa lagde man i Lag med Naboerne og bragede i Fælleskab.

Naar der skulde „brages i Kule“, som det kaldtes, saa blev der gravet en Grav paa en god Meters Dybde, ca. 2 m lang og 1 m bred. Ved den ene Side blev der gravet et Spademaal ned, hvor den stod, der passede Kulen. Der blev iagttaget forskellige Forsigtighedsregler: Man holdt sig i Læ-siden af Gaardens Bygninger. Hørren lagde man ligeledes,

saa Vinden ikke bar paa den fra Kulen. Man satte en Balje med Vand ved Kulen, og i Vandet havde man nogle sammenbundne Pileris med Blade paa, som man stænkede med, naar det skete, at der hængte noget Affald fra Hørren ned ad Kulens Vægge, og Ilden fik fat i dette. Ved begge Sider paa Kulen stilledes en Vognhav og ved Enderne For- og Bagsmækkerne, og ovenover blev der lagt nogle Stænger paa langs. Der blev saa lagt noget Brænde ned i den Ende paa Kulen, som vendte til Vindsiden og sat Fyr paa, og et tyndt Lag Hør blev saa lagt til Tørring oven paa Stængerne, Da Røgen og Varmen fra Baalet trak med Vinden, saa blev den Hør først varm og tør, som laa i den Ende af Kulen, som var længst fra Baalet. Den, som passede Hørren, havde at sørge for, at der hele Tiden var tilstrækkelig Hede i Kulen, og at der heller ikke blev for stærkt Blus under Hørren. Han eller hun skulde tillige have Øjnene med sig og se efter, om der ikke hang Affald fra Hørren ned ad Kulens Sider, som der kunde gaa Ild i, og saa skulde der først og sidst have Opmærksomheden henvendt paa, at tage Hørren bort fra Kulen, naar den var tjenlig til at bruges. For at være det, maatte den helst være saa varm og tør som muligt; var den ikke tilstrækkelig tør, var Hørstængelen sejt og krævede meget mere Arbejde for at brydes tilstrækkeligt til, at Hørren kunde skættes.

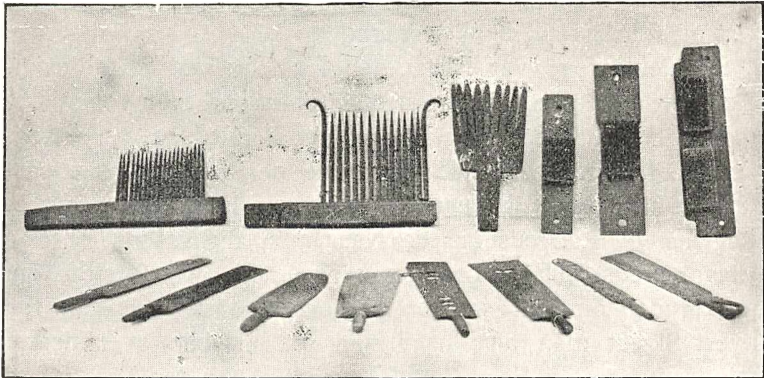
Skætningen udførtes i tidligere Tid med Haanden, og de Redskaber, som man da brugte hertil, var *Skættetræet* og *Skættelen*. Til et Skættetræ hørte to Skætteler, en større og grovere til at grovskætte med og en lidt mindre og lettere til den sidste Overgang. Skætningen paa denne Maade var Kvindearbejde. Der mødte en 3—4 Koner i den Anledning, og disse Skættekoner blev gerne godt beværtede. Det var jo ikke rart, hvis de bagefter skulde fortælle, at de var blevet daarligt bespiste. Skønt det ikke ellers var Skik,

Skættel (Stiftsmuseet i Maribo).

at Kvinder drak Brændevin, saa hørtes det dog til, at Skættekonerne skulde have en Snaps Brændevin til

deres Mellemmad. Det var til at skylle Skæverne ned med, sagdes der, og det kunde der nok ogsaa være Grund til; thi Skætningen medførte, at hele Loen eller Huggehuset, hvor man sad, var saa opfyldt af omflyvende Affald fra Arbejdet, at man ikke kunde trække Vejret uden at faa Halsen fuld af Skæver og de fine Hørtaver, som svævede her. Da man efterhaanden dyrkede mere Hør og der ogsaa var flere, som havde Hør, saa blev Skætningen et Haandværk

Hørriver, Hegler, Haandskættler (Landbrugsmuseet i Lyngby).

og foregik ved en Maskine, en Skættemaskine. De Haandværkere, som gav sig af med at skætte, kaldtes for *Hørsvingere*. Skættemaskinen var et firkantet Stativ, hvorpaa var anbragt et stort Svinghjul, som enten ved en Rem eller et Drev havde Forbindelse med en Akse, hvorpaa Skætterne var anbragt som Egerne paa et Hjul. En saadan Skættemaskine blev trukket af et Par Mand, og Hørsvingeren begyndte Kl. 7 om Morgenen og holdt ud til Kl. 9 Aften, og da hans Arbejde var Akkordarbejde, saa holdt han heller ikke ret lang Hviletid om Middagen, saa det var ikke noget let Arbejde at trække Skættemaskine.

Naar Hørren var skættet, skulde den *hegles*. Før end man havde Hørsvingere, var Heglingen ogsaa Kvindearbejde, siden blev det udført af Hørsvingeren. Formaalet med Heglingen var at skille Blaarene fra den rene Hør og Redskabet, *Heglen*, man brugte hertil, var et aflangt Stykke Træ med

Staalpinde i. Disse, som sad i en aflang Firkant, var ca. 6 à 8 cm lange, og imod dem slog man Hørren ned, hvorefter man trak til sig. Blaarene blev da siddende paa Staalpiggene og blev saa taget af med Haanden.

Den afheglede Hør blev bunden sammen i Bundter. Ved Heglingen svandt den saa meget, at der kunde lægges to Haandfulde sammen til een, og en saadan dobbelt Haandfuld kaldtes for en *Broe*³⁾. Blaarene blev rullet sammen i Ruller, og Hørren og Biprodukterne, Blaarene og Skætteblaarene, var nu færdige til at blive spundet.

Skætteblaarene var Blaar, der faldt fra ved Skætningen. De blev rystet op, saa en Del af Skæverne blev rystet fra, men der blev endda nok tilbage. At spinde dem var i Reglen „Lillepigens“ Arbejde; hun fik dem at øve sig paa. Garnet blev brugt til Lærred, hvoraf man lavede Kornsække, Lagener og Lærredsbukser. Naar man fik saadan et Par Blaarlærreds Bukser paa, saa virkede de i de første Dage paa Huden omtrent som et Rivejern; de rev og stak for hvert Skridt man tog; naar man saa klagede over denne mindre behagelige Fornemmelse, saa fik man den Trøst: Det bliver du fin i Huden af, min Dreng. Blaarene, som fremkom ved Heglingen, blev ogsaa brugt til Lagen og til andet Linned, og den afheglede Hør blev anvendt til det fineste Linned og Drejl til Duge.

I vore Dage bliver der, som nævnt, saa godt som ikke dyrket Hør, og dens Tilberedelse og de Redskaber, som blev brugt hertil, hører Fortiden til, og snart vil de ikke findes andre Steder end paa Museer.

Noter.

¹⁾ Førepige, den store Pige.

²⁾ Det var meget almindeligt i den første Halvdel af forrige Aarhundrede, at en Del af Folkelønnen, baade for Karle og Pigers Vedkommende, bestod af at de fik født et Faar og saaet et Stykke Hør.

³⁾ Broe = Braadde. En Braadde kalder Sjællænderne et Bundt Langhalm, det som paa Falster kaldes en Klippe.

Resterne af Aageby By.

Fot. ved Sv. Jørgensen.

Af det nedlagte Aageby Sogns Historie*).

Af *Svend Jørgensen.*

Langt inde i Christianssædeskoven begynder *Aageby Aa* som en lille, vilter Bæk sit Løb. Efter at have forladt Skoven bliver den mere adstadig. Hen over de flade, frugtbare Marker snor den sig i mange sære Bugtninger; mangfoldige Svinkeærinder faar den Tid til at gøre, inden den til sidst løber ud i Rødbyfjorden.

Dybt ned i den fede Muld har den stadigt rindende Strøm ædt sig; helt anselige er Brinkerne paa begge Sider *Rølsebroen*, hvor det rindende, rislende Vand dukker under Rødby—Nakskov Landevejens vidtspændende Brobue, og et herligt Syn frembyder disse af Naturens Haand formede Aabrinker, behageligt fri for Afretning og anden Kultur — naar deres grønne Sider i det tidlige Foraar prydes af Tusinder af Kabbelejer, Kodriver, Tusindfryd og andre Foraarsblomster.

Skønt Aaen — eller Hovedrenden, som den i daglig Tale kaldes — ikke paa sin korte Vej fra Skoven til Fjorden kan

*) For den Understøttelse, Direktionen for den Hjelmstjerne-Rosen-croneske Stiftelse har ydet mig til Udarbejdelsen af denne Afhandling, bringer jeg herved min ærbødige Tak. Sv. J.

naa at blive nogen synderlig anselig Strøm, er den dog, saa lille den end er, et vigtigt Grænseskel i Egnen, idet den paa et langt Stykke Vej danner Grænse mellem Ryde og Landet Sogne, eller rettere mellem Ryde Sogn og den Del af Landet Sogn, der tidligere var et selvstændigt Sogn og har givet Aaen sit Navn: *Aageby*.

Saa længe Aageby Sogn bestod som et selvstændigt Kirkesogn, var Aaen tillige paa et langt Stykke Herredsgrænse imellem Lollands Sønder-Herred og Fuglse Herred, hvortil Aageby Sogn hørte. — Men ved kgl. Reskript af 30. August 1775 nedlagdes Aageby Sogn, Kirken nedbrødes, og Sognet blev lagt under Landet og kom derved til at høre til Sønder-Herred.

Verdens Herlighed forgaar! Aageby Sogn udslettedes af Sogdenes Række, og Aageby Aa mistede sin Betydning som Herredsgrænse. Ikke engang Aaens Navn levnedes Tidens Tand; det blev i daglig Tale til det prosaiske *Hovedrenden*.

Derimod blev Navnet Aageby bibeholdt i Benævnelsen som Landet-Ryde-Aageby Pastorat, Landet-Ryde-Aageby Kommune o. s. v. lige ned til vore Dage. I de senere Aar er dog ogsaa her Aageby blevet skubbet ud; det eneste Sted, hvor det endnu bevares, er — saa vidt mig bekendt — i Benævnelsen Landet-Ryde-Aageby Sygekasse.

Indtil 1913 var Sognet dog endnu i en enkelt Henseende selvstændigt, idet det indtil da var et særskilt Sognefogeddistrikt. Ved Sognef. Rs. Pedersens Død 1913 lagdes det ind under Sognefogden i Landet, hvorimod det endnu den Dag i Dag udgør et eget Lægd og har sin egen Lægdsmand.

Aageby Sogn har aldrig imponeret ved sin Størrelse. Dr. Larsen oplyser i sin Bog »Laaland og Falster« (Kbhvn. 1833), at det er 0,1175 Kv.-Mil stort, og at der er ca. 250 Indb. En Præsteindberetning fra 1755¹⁾ meddeler, at der i Sognet er 16 Gaarde og 10 Huse, og Folketællingslisterne viser, at der 1787 i Sognet var 45 Familier og i alt 198 Mennesker. 1801 er Tallet steget til 223. Udtørringen af Rødby Fjord har forøget Sognets Areal lidt; derimod er Folketallet blevet staaende ved ca. 250.

At man paa et saa ringe Areal, der tilmed kun har været beboet af 150—200 Mennesker, har bygget egen Kirke, kan jo nu synes i høj Grad mærkeligt, saa meget mere som baade Vejleby og Landet Kirker ligger klos op ad Sognet. Grunden hertil maa da ogsaa søges i den Omstændighed, at Terrainforholdene i hin Tid var ganske forskellige fra Nutidens. Uden Tvivl har Rødby Fjord da gaaet saa langt ind i Landet, at der mellem Aageby og Vejleby, saavel som mellem Aageby og Landet har været et temmelig bredt, om just ikke dybt Vand, der har vanskeliggjort Samkvemmet imellem disse Steder, af hvilken Grund Kirken i Aageby saa er blevet bygget. Navne som Vejleby (Byen ved Vadestedet), Landet (tidl. Landekirke) og Askø peger ogsaa i Retning af, at denne Antagelse er rigtig. 1755 skriver Præsten Fr. Christensen i den foran omtalte Indberetning, at Byen, han bor i, hedder Askø »uden tvivl fordi Stranden de fleste tiider om Vinteren løber saa langt ind, at Byen og dends Marker blive omflødt«.

Sognet har, saa vidt det kan ses, aldrig hverken haft egen Præst eller Degn, men er blevet betjent af Landet Sogns Præster og Degne. Overleveringen vil dog vide, at en bestemt Gaard i Aageby i sin Tid har været Præstegaard, ligesom ogsaa Dr. Larsen i sin fornævnte Bog omtaler en saadan, der skulde være henlagt under Gammelgaard. Sandsynligvis har denne Gaard været tillagt Præsteembedet og er senere kommet under Gammelgaard, der ejede Kirken og besad Kaldsret til Præsteembedet, men der har aldrig boet Præster i den.

Sognet har følgende Byer eller rettere bylignende Steder, idet egentlig ingen af dem fortjener Betegnelsen By: Aageby, Kortrup, Opager, Opagerskov og Aagebyskov samt Herregaarden Aalstrup med Aalstrup Huse. Disse Stednavne synes at pege i Retning af, at Sognet først sent er blevet bebygget, hvad maaske ogsaa kan være grundet paa de sig stadigt forandrende Terrainforhold.

Sognets Historie gennem Tiderne er nærmest knyttet til det forsvundne *Opagergaard* (Sparresholm) og *Aalstrup*, hvis Historie senere skal meddeles. Som en Mærkværdighed fortjener det at anføres, at Sognet saa godt som intet led i

Svenskekrigene 1657—59. I Aaret 1660 befaler Regeringen Herredsfogederne at udvælge Mænd, der sammen med dem kan besigtige Kronens Gaarde og Huse i Herredet og derefter indgive Beretning derom. Den 27. Sept. s. A. indgiver Herredsfoged *Morten Nielsen* i Ryde Indberetning for Sønder Herred, hvortil Aageby Sogn er medregnet, skønt det faktisk hørte til Fuglse Herred. Denne Indberetning²) indeholder om Aageby Sogn kun: »Jørgen Due [s Gaard] i Opager fældig paa 4 Foldstykker for 2 Rdlr.« Det er hele Skaden i Aageby Sogn.

Som i Aageby saaledes ogsaa i Landet og Ryde Sogne. I Almunde By, der er mest medtaget, er Jens Madsens Ejendomsgaard og 2 Huse »brændt og afbrutt af Svensken« og kan ikke repareres, og 9 andre Gaarde trænger til Reparation. I Askø er 5 Gaarde beskadigede; den mest medtagne, der tilhører »Jørgen Munk, Prestetiennere«, kan dog istandsættes for 20 Rdlr. I Ryde og Haubølle Byer er Tallet paa de beskadigede Gaarde og Huse henholdsvis 7 og 3. — Til Sammenligning kan anføres, at i Vejleby, hvor Svenskerne var særlig slemme, var der ikke mindre end 9 Gaarde og 2 Huse, som var »gandske øde og afbrutt«, og næsten alle de andre trængte til Reparation, ligesom ogsaa »alle gierder, som findes om Bye og Marker, er gandske øde.«

Disse Oplysninger synes unægtelig at bekræfte Sagnet om, at det var Svenskernes gode Modtagelse paa Gammelgaard og i Landet Præstegaard, hvor Erik Grubbe og Provst Lerche svirede med Officererne, der frelste Landet, Ryde og Aageby Sogne for den Hærgen, der blev Næbosognene til Del. Dog maa man vel erindre, at førømtalte Syn jo kun omfatter Kronens Gaarde, og at en Del Gaarde — i hvert Fald i Opager — vel nok ejedes af Herregaardene.

De vigtigste Begivenheder i Sognets Historie siden Svenskekrigenes Dage er Sognets og Kirkens Nedlæggelse 1775—76 og Udskiftningen (vistnok 1802), der bl. a. medførte, at en af Opager Bys Gaarde, »Mosegaard«, blev flyttet langt bort fra Byen til nogle Marker, der kun ved en ganske smal Strimmel Jord er forbundet med de øvrige Opager-Jorder, og ligger her som en Slags Enklave, paa alle Sider omgivet

af andre Byers Marker, hvorfor ogsaa enhver paa Egnen Fremmed bliver i højeste Grad overrasket ved at erfare, at Gaarden hører til Opager By.

Som en vigtig Begivenhed i Sognets Historie maa ogsaa nævnes Stormfloden 1872, der for en kort Tid viste Egnens Beboere, hvorledes deres Hjemstavn for Aarhundreder siden saa ud.

Stednavne.

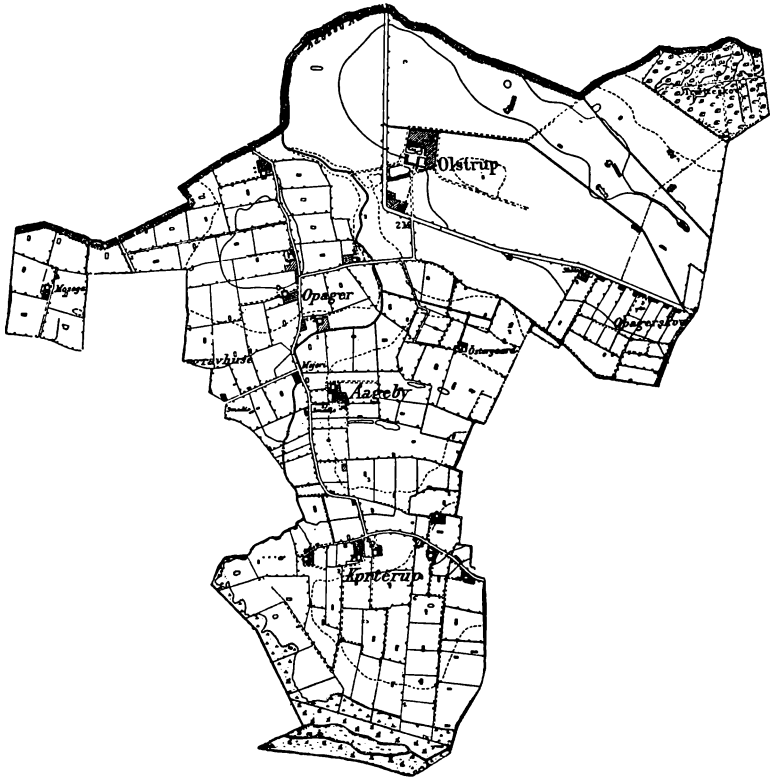
»Stednavne frister til Spørgsmaal,« skriver Johs. Steenstrup i sin Bog: »De danske Stednavne,« og det er rigtigt; men desværre er vi endnu langt fra at have Svar paa alle de mange Spørgsmaal, som dukker op, naar man giver sig i Lag med blot eet eneste Sogns Stednavne. En Mængde af disse Spørgsmaal vil vel nok aldrig blive besvaret, og en Del kan først besvares, naar Stednavneforskerne har afsluttet det mægtige Arbejde, som de just nu er i Lag med; men Stednavneforskningen har dog allerede nu givet os Svar paa saa meget, at man ikke kan studere vort Lands eller en af dets enkelte Egenes Historie uden ogsaa at maatte beskæftige sig med dets Stednavne og deres Tolkning.

Ved at gennemgaa gamle Kort og Dokumenter og ved at samtale med Sognets ældre Folk er det lykkedes at samle en ret god om end ikke fuldstændig Samling af Aageby Sogns »store« og »smaa« Stednavne.

Ingen af Sognets Bynavne: Aageby, Kortrup, Opager, Opagerskov, Aageby Skov og Aalstrup Huse ender paa det gamle *-løse* og *-lev*. Derimod er der eet med Endelsen *-by*. Byer paa *-trup* (d. e.: *-torp-By*) er betydelig yngre end de ovennævnte og blevet til som Udflytterbyer fra Adelbyerne; de er næsten altid sammensatte med Personnavne. Af Byer paa *-torp* har Aageby Sogn: *Kortrup* (skreves ca. 1300 *Kor-dorpe*), et forsvundet *Tinstrup* og *Aalstrup*, der nu er Navnet paa en Herregaard og nogle dertil hørende Huse, medens det indtil omkring 1350—1400 var Navnet paa en Landsby *Olafstorp* (Alstorp, Olstorp, Olstrup).

Af disse Navne kan man altsaa slutte, at Aageby Sogn først paa et senere Tidspunkt er blevet bebygget, at Adelbyen

har været Aageby, og at denne har dannet de to Udflytterbyer Olafstorp og Kortorp, der har faaet Navn efter deres Stiftere Olaf og Kore, Kort (jfr. dog Marius Kristensen, Aarvog 1922, S. 24.)

Aageby Sogn.

En af vore ypperste Stednavneforskere, Dr. phil. Marius Kristensen, mener, at Aagebys Tilblivelse falder i den sidste Del af Jernalderen, og han begrunder det saaledes:

Som bekendt er det uhyre sjældent i Danmark at finde Stednavne sammensatte af Personnavne og Endelsen *-by*. Derimod er den Slags Navne ret almindelige i Angel og Svansen, og vi træffer dem i Mængde i Värmland, Finland og i Vikingenbygdterne i England. At der i saa Henseende er Overensstemmelse mellem Sverrig og det sydlige Sønderjyl-

land, er ikke mærkeligt, naar vi tænker paa de svenske Vikingers Indfald i Sønderjylland i Slutningen af Jernalderen. Derimod er det mærkeligt, at der paa Sydlolland findes nær ved Kysten og i umiddelbar Nærhed af hinanden flere Byer med saadanne Navne, f. Eks. Aageby, Taareby (d. e.: Thoreby, Torby) og Strogeby. Marius Kristensen mener, at disse Navne kun kan være opstaaet ved, at svenske Vikinger paa Vej til Sønderjylland har gjort Landgang paa Lolland og bosat sig her. Denne Forklaring støttes stærkt af Indskriftene paa de lolland-falsterske Runestene.

At Aageby (ca. 1300: Akeby) er dannet af det gamle Mandsnavn *Agge* maa betragtes som værende uden for al Tvivl. Navnet *Opager*, mener Dr. Larsen, skal være dannet af et Mandsnavn *Ope*, men et saadant har vistnok aldrig eksisteret. Ca. 1300 skreves Navnet *Upabeer*. Paa et Kort i Pontoppidan: »Danske Atlas« (1767) anføres det nu ikke længer kendte Bynavn *Tinstrup*, der maa være det samme som *Opagerskov*.

Aageby Sogn har af Vandløb kun *Aageby Aa* (med et Stykke kaldet *Kortrupbækken*, der nu er udtørret), med Broerne *Skæve Bro* og *Rølsebroen*, der paa Generalstabskortet skrives *Røde Leds Bro*. Det er dog mest sandsynligt, at Navnet kommer af Ordet *Røgl*, d. e.: en lille Banke, mindre Høj (sml. Byen *Røgle* med *Røgle Banke* paa Fyn, *Røgle Stykker* med *Røllekrogen* ved *Keldby* paa *Møen*). Derimod findes spredt i Sognet en Del store Grave, af hvilke flere har interessante Navne. Ikke langt fra *Rølsebroen* ligger i *Rølsemarken* *Rølsegraven*; i *Aalstrups* øvrige Marker er *Marskovs-sjøvlen*, der maaske er *Opagerskovs Sjøvle*, eller *Marskovens Sjøvle*³), *Hollændergraven*, hvilket Navns Oprindelse er ukendt, og *Hættegraven*, der har Navn efter et nedrevet Hus: *Hættehuset*. Endvidere *Kortrup Bysjøvle* og i *Opager Braatparken*, hvorom intet vides. Endelig kan nævnes *Voldstedet Sparres Grave*, der nu er sløffet, men som for ca. 50 Aar siden som oftest stod fuldt med Vand.

Paa *Skov* er Sognet yderst fattigt. *Skoven*, der har givet *Opagerskov* og *Aageby Skov* Navn, er forsvundet for ca. 50 Aar siden. Derimod er *Trætteskoven* i Sognets østligste Ud-

kant endnu til. Sagnet fortæller, at Navnet stammer fra en Trætte om Ejendomsret til Skoven. Muligt er det denne Skov, som Fru *Barbara Wittrup*⁴⁾ til Aalstrup og Lensmanden *Erik Rosenkrantz*⁵⁾ ifølge Lollands Landstings Protokol trættes om 1647. Den nævnes da Toreby Skov. For øvrigt havde denne Skov ogsaa tidligere været et Stridens Æble; saaledes maa allerede 7. August 1591 Kongen tilskrive Lensmanden, at de skal optage Syn over Tornbye Skov og lade Oldinge dømme, om Peder Grubbe paa Aalstrup har tilvendt sig for meget af denne Skov⁶⁾. At Mindet om denne Trætte og dette Oldingevidnesbyrd endnu lever her paa Eggen, viser følgende Sagn:

Herremændene paa Taastrup (nu Christianssæde) og Lungholm trættedes om Ejendomsretten til Skoven; og Trætten blev afgjort paa Grundlag af Oldinges Udsagn. Da Tingdagen kom, og Tinget var blevet sat inde i selve Skoven, fik Herremanden paa Taastrup imidlertid Bønderne til at fylde deres Træsko med Jord og deres Huer med Blade fra Taastrups Skove, og derefter svor de, at den Jord, de havde under deres Fødder, og de Blade, de havde over deres Hoveder, altid havde været Taastrups.

Sagnet ejer nu intet som helst af Høje, Bakker o. lign. Det egentlige Voldsted af Sparresholm dannede en lav, rund Høj, der kaldtes *Sparres Høj*, men den er som før nævnt sløjfet. Samme Skæbne er overgaaet *Tiulshøj*, hvis Navn dog er bevaret i *Tiulshøjmarken* og *Tiulshøjvejen*. Sagnet fortæller, at der i denne Høj har været jordet en Høvding ved Navn Tiu eller Tue. Ved Gravning paa Stedet fandt man 1867 en ca. 2 m lang og $\frac{3}{4}$ m bred Stensætning, inden for hvilken fandtes nogle Urner, en rusten Dolk og en Ravperle. I Nærheden fandtes 1855 et Bronzesmykke, der nu opbevares i Nationalmuseet.

Af Gaardnavne kendes og bruges følgende: *Aalstrup*, *Sparresholm*, der ligger paa det tidligere Opagergaards Plads, »*Livets Fryd*«, *Mosegaard*, *Østergaard*, *Slusegaard* og *Duegaard*, hvilke sidste er af nyere Dato. I Aageby ligger *Skrivergaarden*, der skal have faaet Navn af, at Gaarden i sin Tid var lagt til Lollands Landstings Skriver. Tilnavnet Skriver følger endnu den Dag i Dag Gaardens Ejere.

Naar enkelte Huse i ældre Tid fik Navn, var der gerne en nedsættende Klang i Ordet, hvad ogsaa var Tilfældet med det allerede omtalte nu nedrevne *Hättehus* i Aalstrups Mark, og det har formentlig ogsaa været Tilfældet med *Klapperis-huset*, der nævnes i Kirkebogen 1752 og 1755. Huset er nu forsvundet, og heller ikke Navnet kendes mere paa Egnen.

Af stor Interesse er de gamle Navne paa flere af Sognets Veje. Forstaaeligt nok er det, at man kalder Hovedlandevejen for *Rødby Landevej*; derimod er et Vejnavn som *Rottenborg-vejen* ikke af dem, hvis Oprindelse ligger lige for. Sagnet fortæller, at Vejen har Navn efter en Borg, *Rottenborg*, som Kong Hans lod nedrive. Det er dog i høj Grad tvivlsomt, at dette er Tilfældet, der findes i hvert Fald intet Spor af en saadan Borg. — Vejen fra Aageby til Askø bærer Navnet *Tømvolden* (el. *Tømmervolden*), hvilket Navn uden Tvivl staar i Forbindelse med den Omstændighed, at Vejen er anlagt paa gammel Fjordbund (se S. 49). *Den grønne Vold* er Navnet paa et Vejstykke, der fører fra den tidligere omtalte *Tiulshøjvej* til Opager. Denne Vej bruges nu saa sjældent, at den er fuldstændig tilgroet; heraf Navnet. Gamle Folk paa- staar, at »den grønne Vold« er en Rest af en gammel Hovvej, der i sin Tid anlagdes for Bønderne i Alminde, Strogeby og Skodsebølle, der gjorde Hoveri paa Aalstrup. Endelig bør *Degnestien* nævnes. Den gik fra Taareby i Ryde Sogn til Opager, men nedlagdes for ca. 25 Aar siden. Sit Navn har den formodentlig faaet i den Tid (for ca. 100 Aar siden), da Landet og Ryde Sogne havde fælles Degn, for hvis Bekvem- melighed Stien maaske er blevet anlagt.

De interessanteste af de saakaldte »smaa Stednavne« er som Regel Marknavnene. Her som andre Steder har hvert eneste Vænge haft sit særlige Navn; men det er gaaet her som alle Vegne, at de fleste Navne nu aldrig mere bruges og derfor er ved at gaa i Glemme. De i det følgende anførte kendes nu kun af Egnens ældste Beboere.

Den Omstændighed, at Herregaardenes Marknavne ved Hjælp af Hoveriet blev kendt af en større Offentlighed, har vistnok bevirket, at det er disse Navne, der er bedst kendt blandt Folk. Dette er i hvert Fald Tilfældet med følgende af Aalstrups: *Rølsemarken*, *Vestre Toft*, *Ørnekulen*, *Trætteskovs-*

marken, Kurekrogen (nyere, efter en Mand: Per Kure), *Skolemarken, Kalvefryd, Eriks Eng og Lungholmsparten*. Om den sidste fortæller Sagnet, at den engang skal have været Indsatsen i et Kortspil mellem Herremændene paa Aalstrup og Lungholm. Andre fortæller, og det er vist det sandsynligste, at Lungholmsparten (ca. 80 Tdr. Land) tidligere udgjorde Jorden til en Fæstegaard, der laa midt i Marken, og som tilhørte Lungholm. Gaarden kom imidlertid ved Bytte ind under Aalstrup.

Fra det øvrige Sogn kendes følgende Marknavne: *Tiulshøjmarken, Tingmarken, Ødemarken, Engen* (der nu ikke er Eng mere), *Stormarken, Højemarken* (efter Sparres Høj), *Mosemarken, Aageby Fæland, Kortrup Fæland og Hørsøparterne*. — Af disse fortjener Tingmarken nærmere Omtale. Denne Mark støder op til Aageby Kirketomt og har sikkert faaet sit Navn af, at der her i sin Tid har været holdt Ting, hvad ogsaa Overleveringen beretter. I Eline Gøyes Jordebog (udg. af A. Thiset, Kbh. 1892) meddeles (S. 94): »thenn tid laalandsfar lanndzting waar hollit y Aagebye kiercke« og (S. 93—94): »Item ith widne aff laalandsfars lanndzting, som den dag waar hollit y Aagebye kiercke for regen skyld« (dateret ottensdagen nest effter wor herris himmelfard dag modxlv, d. e.: d. 12. Maj 1445). Som det vil ses af det sidste Citat, var det ikke almindeligt, at Landstinget holdtes i Kirken; kun naar det var daarligt Vejr, rykkede man ind i Kirken. Sandsynligvis har Laalands Landsting (Landsdommere var i mange Aar Vasspyderne paa Aalstrup) været holdt paa Tingmarken, enten paa en aaben Plads »inden fire Stokke« eller i et særligt Hus, der da maa have været brøstfældigt, siden man i daarligt Vejr maa flytte ind i Kirken.

Kirken.

Nogle faa Hundrede Meter Øst for Kortrup Mejeri ligger et Par Gaarde og nogle faa Huse, der tilsammen udgør Aageby By. For den Fremmede, der ukendt med Byens Historie kommer til Byen, vil Stedet absolut intet frembyde af Interesse; ingen, der ikke ved det, vil ane, at et Par af Byens

Huse for mindre end 150 Aar siden er opført paa en Kirke-
tomt (den 1776 nedbrudte Kirke laa paa det Sted, hvor nu
Parcl. Oskar Andersens Sted ligger, Aageby Matr. Nr. 2 d),
og at Kartofler, Kaal og andre Køkkenurter nu grønnes paa
samme Plet, hvor fordum Sognets Bønder, ja, endog Folk af
Vaaben, fandt deres sidste Hvilested.

Uvilkaarligt spørger man sig selv: Hvorledes kan en
Kirke, ja, endog en stille Dødens Have, saaledes jævnes med
Jorden, uden at der lades saa meget som en Stump Mur, et
Par Ligstene eller en fredet Plet Jord tilbage til at melde de
kommende Slægter, at her paa dette Sted samledes jere For-
fædre i Glæde som i Sorg for at dyrke den Gud, som ogsaa I
bekender jer til?

Hedenske Offersteder og Begravelser freder vi om; men
den nyeste Tid har ikke haft Raad til at ofre en Plet Jord og
en Sten til at betegne kristne Forfædres Bedested og sidste
Hvilested!

Maatte det i følgende Skildring lykkes mig at sætte den
nedbrudte Kirke et værdigt Minde.

Hvornaar Aageby Kirke er opført, er nu vanskeligt at
danne sig en Mening om, da der ikke findes Billeder eller
Tegninger af den. Den eneste faktiske Oplysning, man har
om dens Ydre, er, at den var omgivet af en Ringmur og
»byggt af Brændt Steen, uden Taarn, Spiir og Sacrastie, men
ved den Vester Ende er tillagt et Træhuus, hvori Klokkerne
hænge.« (Præsteindberetningen 1755.) Som bekendt har
adskillige andre Kirker paa Vestlolland, f. Eks. Søllested,
Arninge, Gloslunde, Græshave, Vestenskov og Birket, lig-
nende fritstaaende Klokkehuse (jfr. Billedet, S. 58).

Om Kirkens Tilblivelse fortæller Præsteindberetningen
endvidere: »Mand vil meene, at den skal være byggt af Æmu-
lation (Kappestrid), og at Sognefolkene af fordum har ligget
til Landet Kirke.«

Synderlig imponerende har Aageby Kirke altsaa ikke væ-
ret — i hvert Fald ikke hvad angaar Beliggenhed, Størrelse
og den ydre Udsmykning. Derimod synes der at have været
ofret adskilligt mere end det i hine Tider almindelige paa at
smykke dens Indre.

Til Trods for, at der af Aageby Kirkes rige Inventar kun er levnet en Ligsten, er det — takket være den førnævnte Præsteindberetning — alligevel muligt at rekonstruere dens Indre. Lad os da — idet vi lader den for længst hensovede Præst tale til os fra det gulnede Papir — i Tanken aflægge et Besøg i det lille, hyggelige Kirkerum:

Klokkehus af Træ (Gloslunde).

Fot. ved Sv. Jørgensen.

»Kirken synes i temmelig god Stand med Træ Loft over.«
 »Paa Alter Tavlen staar samme Vaaben som i Landet Kirke«
 (nemlig Peder Grubbes († 1614) og Fru Karen Ruds († 1612) til Aalstrup, der 1582 skænkede den til Kirken). »E-
 lers remarcveres paa Alter Tavlen begge Sacramenternes
 Forretning afmalede. Paa den nordre Side Daabens, hvor
 en Præst (hvis Habit ikke meget differerer fra den nu bruge-
 lige) døber et Barn, som ligger gandske nøgen paa hands
 venstre Arm, og som Faddere staae 4re adelige Personer i
 Gammel dags men propre Dragt. Paa den Syndre Side af
 Alteret sees Alterens Sacramentes Forretning, hvor 14 adelige
 Personer communicerer, og kand de 4re som paa den anden
 Side staae Faddere kiendelig sees ved Communionen, saa vel
 som Præsten at være dend samme. Hvad dette er for en
 Adelig Familie veed mand ikke.« — Paa Døren til Prædike-
 stoelen, der Ligesom i Landet Kirke er bygt over Chors
 Døren, findes 2de Vaabener, det ene med en sort Fugl og
 Guld Crone paa Hovedet, det andet med en Ørne Kloe, og

disse Bogstaver over J. F. V. P., R. W. derunder Aarstal 1643.« — »Ellers findes paa Prædikestoelen tægnet, at dend er bygt 1642 og renoveret af Hr. Obrist Lützow⁷⁾ tillige med de andre Kirkens Ornamentter 1708.« — »Ved Siderne af Prædikestoelen ned til Kirken findes foruden det Danske Vaaben (Printzs C. 5ts Vaaben⁸⁾), som boede paa Nyckøbings Slot i Falster, saavel som hans Gemals Vaaben og Navn Magdalena Sibilla, Printzesse af Saxon.« — »I Choret skal være en adelig Begravelse og findes paa Steenen følgende Incription: Jeg er Opstandelsen oc Lifvit hvo som troer paa mig skal icke see Døden evindelig. Her ligger begrafvit erlig oc velbyrdig Mand Emmeke Sparre til Opager Gaarde som døde den 29. Augusti Anno 1613. Gud giefve hanem en glædelig Opstandelse.« — »Paa Kalken findes det Aarstal 1578, men midt paa: Her Rasmus Hansen B. og strax ved disse Bogstaver: P. L. P. H. C. R., maaske det skal hedde: Pastor Loci Primarius Hunc Calicem Reparavit.« — »Paa Kløkkerne findes ingen Incriptioner uden paa den største Aarstallet 1722.«

Om Kirkens hellige Kar har vi ogsaa andet Steds fra en Smule Oplysning. I Aaret 1590 er Fuglse Herreds Provst, den myndige Hr. *Jørgen Christiensen* i Østofte paa Visitats. I sin Visitatsbog meddeler han derefter Efterverdenen: »iblant Klenodierne var en skøn forgyldt Kalck og Disk, en liden Kløkke⁹⁾«. — Derimod ejer Kirken ikke en ordentlig Bibel, hvorfor Provsten befaler Sognepræsten Hr. *Hans Hansen* at købe en ny for Kirkens Penge.

Samme Provst Jørgen Christiensen forfattede 1564 en Fortegnelse over Kirkers, Præste- og Degnegaardes Jordtiliggender. Det fremgaar af denne, at Aageby Kirke ikke som saa mange andre Kirker har ejet Jordegods; »Aagebye kirke, som er annex til Lande i Søndre herret, hafver ingen eiendomsbrefve. Presten til Aagebye sogn, endskønt han boer i Synder herret hafver 3 brefve paa Aageby præsts rente, det eene paa pergament, det andet paa papier. Degnen hafver ingen brefve.«¹⁰⁾

Af et Kongebrev til de lollandske Lensmænd (dat. 8/6 1586) angaaende et Mageskifte imellem Kronen og Peder

Grubbe til Aalstrup kan det se ud til, at Aageby Kirke kort efter har erhvervet sig nogle Ejendomme. Brevet lyder: »Da Peder Grubbe til Aalstrup har begæret alt det Gods, som hører til Lande og Aageby Kirker paa Laaland med Kronens Rettighed deri til Mageskifte for 1 Gaard i Brusterup, 2 Gaarde i Brarup, 1 Gaard i Horbeløf, 1 Gaard i Gunsemagle, 1 Gaard i Vyrcke og 1 Jord i Kloskouf, skulle [de med det første foretage Besigtelsen og indsende den].«¹¹⁾

Det meste af det Gods, der mageskiftes, har dog nok tilhørt Landet Kirke.

I Aaret 1564 har Aageby Kirke altsaa nærmest været en fattig Kirke. Godt 100 Aar senere har dette forandret sig i høj Grad. I en Række gamle Kirkeregnskaber i Provinsarkivet findes ogsaa et Regnskab for Aageby Kirke fra Phillipi Jacobi Dag 1694 til 1695, der viser, at Kirken da ikke alene var velhavende, men ogsaa kunde laane ud til andre Kirker af sine Midler. Da Regnskabet ogsaa i adskillige andre Henseender frembyder Ting af Interesse, aftrykkes det her in extenso:

Regnskab fra Phillipi Jacobi¹²⁾ 1694—1695.

Kirkens Inventarium findes for i Bogen. Kirkeværgerne ere *Hans Hviid* i Opager og *Hans Nielsen*, ibidem. Capitels-Taxten er: Rugen 6 Mark, Biug 5 Mark, Havre 2 Mark 12 Sk.¹³⁾

I n d t e g t.

Forleden Aars Beholdning..... 58 Rdlr. 2 Mk. 11¹/₃ Sk.

Tiendensafgift:

Rug 6 Tdr.....	9	—	»	—	»	—
Biug 5 ¹ / ₂ Td.	6	—	3	—	8	—
Havre 2 Tdr.....	1	—	1	—	8	—

Landgilde Biug.

Jens smed i vejlebye 6 ² / ₃ skp.....	»	—	3	—	14	—
Anders Rudde i Dannemarre, Biug 4 tdr.....	5	—	»	—	»	—
Laus Jensøn i Wolshauge, Biug 4 tdr.....	5	—	»	—	»	—

Deinen i Landet, Biug 1 Td 5 ¹ / ₃ skp.	2 Rdlr.	» Mk.	» Sk.
Presten 1 Td. 1 ¹ / ₃ skp.....	1 —	1 —	11 —
Claus Erreboe af Endeel øde kiet- tinge Jord ¹⁴), 2 Tdr.....	2 —	2 —	» —
Henning Lavridsen, 2 Tdr.....	2 —	2 —	» —
Niels Søfrenssøn i Opager, Biug 1 Td.....	1 —	1 —	» —
Anders Meern i Opager, Biug 4 Tdr.	5 —	» —	» —
Peder Hviid i Corterup, Biug 3 Tdr.	3 —	3 —	» —
Laus Jensøn i Wolshau, Biug 4 Tdr.	5 —	» —	» —
Claus Nielsen, Biug 2 Tdr.....	2 —	2 —	» —
Anders Rudde, Biug 4 Tdr.....	5 —	2 —	» —
Taufpenge ¹⁵)	» —	1 —	8 —

Liigpenge¹⁶):

Hans Blochis Barn	» —	» —	6 —
Jens Erichsens Barn	» —	» —	6 —
Jens Hviids Barn	» —	» —	6 —
Christen Olsens Barn.....	» —	» —	6 —
Jerrik Hansens Barn.....	1 —	» —	» —
Peder Frisis Søn	» —	2 —	4 —
Jørgen Nielsens Barn.....	» —	» —	6 —
Huusmand er Ingen Uden de som Tiender			

Summa Indtegt.... 115 Rdlr. 1 Mk. 1¹/₃ Sk.

Udgift:

Viin og Brød til Sacramentet.....	4 Rdlr.	1 Mk.	» Sk.
Studieschat ¹⁷)	3 —	» —	» —
Chatedrati[c]jum ¹⁸)	1 —	2 —	» —
Visitatz- og Regenskabs Penge....	1 —	3 —	8 —
Kirkeskrifverens Salar	1 —	» —	» —
Skrifver Penge.....	» —	2 —	» —
Prestens Tegne Penge ¹⁹).....	» —	1 —	» —
May til Kircken ²⁰)	» —	1 —	» —
Kirckens Kleder at holde Reene....	» —	1 —	» —

Summa Udgift.... 12 Rdlr. 3 Mk. 8 Sk.

Lignet og Lagt

blifver Kirckens Beholdning.....	9 Rdlr. 3 Mk. 9 ¹ / ₃ Sk.
Som Bestaaer hoes Itzige ²¹) Kirke-	
skrifver	70 — 3 — 15 —
hoes Kirkeværgerne	31 — 1 — 10 ¹ / ₃ —
Desforuden tilstaaendis	
Hoes Ringsebølle Kirke	29 — 3 — 8 —
Landet —	42 — 2 — » —
Olstrup —	1 — 2 — » —
Taagerup —	1 — 2 — » —
Veilebølle —	1 — 2 — » —

Saaledis er dette Aars Regnskab af os efter seet, Indført og Bereignet til videre Kirckens høye fortuars gunstige Approbation.

Marieboe d. 3. May 1695.

Anders Krag.

Poul Andersen.

Foreskrevne Aars Regnskab er af os Paa hans Kongl. Mayst. Veigne saaledes som Indført Rigtig Befunden, og afgaaer fra Kirkeværgeriet *Jens Nielsson*, i hvis Sted Igen blifver Antagen *Hans Pasche*.²²)

Marieboe d. 6. Juni 1695.

F. Lützw.

Th. Kingo.

Som nævnt af Provst Jørgen Christiensen var Aageby Anneks til Nabsognet Landet, skønt dette ligger i Sønder-Herred. Hvornaar denne Anneksion er sket, er nu ikke til at se, men det er i hvert Fald før Reformationen. Grunden til, at Sognet blev annekteret til et Sogn i Naboherredet, er den naturlige, at Aageby og Landet Kirker laa meget nær ved hinanden ($\frac{1}{2}$ Fjerdingvej). Præsten, der boede og endnu bor i Askø, havde lige saa nær til Aageby Kirke som til sin egen Kirke, Landet. Det ser ud til, at man ikke altid i Aageby Sogn har været tilfreds med at være Anneks. Saaledes maa ovennævnte Provst Jørgen Christiensen, da han 1578 er i Aageby Kirke paa Visitats, mægle i en Strid mellem Præst og Menighed om Afholdelsen af Korsedage. Præsten har formodentlig ment, at Aageby Sognefolk paa disse Dage

skulde søge Landet Kirke, medens disse intet vil yde Præsten, dersom han ikke kommer i Aageby Kirke. Provsten skriver i sin Visitatsbog: »om Korsedage at holde blev Præsten og Almuen saa forligt, at Præsten skal holde Bededage udi Aagebye Kirke og saa tage der sin Korsemad saa vel som udi Landet Kirke.«²³⁾

Landet Præstegaard.

Fot. ved Sv. Jørgensen.

Dermed synes man i Aageby at have været vel tilfreds; thi Provsten skriver 1590: »Sognepræsten og Deignen fik et godt Vidnesbyrd af velbyrdige Peter Grubbes Frue²⁴⁾ og menige Mand.«

Alligevel — det blev efterhaanden klart for alle, at det var i høj Grad upraktisk vedblivende at opretholde et selvstændigt Aageby Sogn, især efter at ogsaa Ryde Sogn 1688 var blevet Anneks til Landet, hvad der nødvendiggjorde Oprettelsen af et Kapellani, som fra $\frac{2}{3}$ 1742 blev residerende, med Ryde Degnegaard som Kapellanbolig.

I Slutningen af det 18. Aarhundrede slog da saa omsider Aageby Kirkes sidste Time. — Efter Indstilling fra Grev *A. G. von Moltke* til Gammelgaard bestemte et kgl. Reskript af $\frac{30}{6}$ 1775, at Kirken skulde nedbrydes og Sognet lægges ind under Landet Sogn og dermed under Sønder Herred.

1776 nedbrødes Kirken, og dens Materialier og Ejendele blev spredt for alle Vinde, og med Undtagelse af Emmeke Sparres Ligsten er det alt sammen forsvundet. Ligstenen

blev ført til Ryde Kirkegaard, forsynet med en Indskrift, der fortæller: »Denne Liigsten er flyttet fra Aagebye Kirke den 26. December 1776 og lagt her fra Gammelgaard« — og derefter henlagt ved Kirkegaardshagnet. Først for et Aar siden blev dette sidste Minde om Aageby Kirke reddet fra Ødelæggelse, idet Stenen blev opsat i Vaabenhusets Mur.

Overleveringen vil vide, at Aageby Kirkes mindste Klokke nu hænger i Ryde Kirketaarn; men herom vides intet sikkert. Det fortælles ligeledes, at en med Aarstal forsynet Bjælke, stammende fra Kirkens Klokkehus, skal findes anvendt i en Gaard her paa Egnen; men nærmere Oplysning derom har ikke været til at erholde. Derimod er det uden for al Tvivl, at Kirkens Ligbør (d. e.: en Baare, hvorpaa Ligkister bæres ud og ind af Kirken) har været bevaret indtil for faa Aar siden.

Endnu saa sent som 1833 afsattes Aageby Kirketomt paa Gliemanns Kort, ligesom den ogsaa er afmærket paa Videnskabernes Selskabs Kort; men den nyere Tid har jævnet Tomten med Jorden og opdyrket den, og den nyeste Tids Mennesker ofrer nu næppe det gamle Gudshus en Tanke.

Præster og Degne.

Som tidligere nævnt har Aageby Sogn — saa vidt vides — aldrig haft egen Præst, men stedse været Anneks til Landet Sogn.

Gamle Dokumenter viser, at Landet-Aageby Præstekald i tidligere Tid var, hvad Rhode kalder «en fed Stumpe». Ganske vist fortæller Rhode ogsaa, at Embedet i Niels Pedersens Præstetid (1571—78) blev beskaaret for flere »Herligheder«, men der maa dog have været adskillige tilbage; thi Embedet har lige ned til vore Dage været anset for et af Stiftets bedste.

Hvad det var for »Herligheder«, som Hr. Niles, der ellers var en »klog Mand«, lod sig franarre, kan nu ikke ses; derimod giver Provst Jens Rasmussens Jordebog²⁶⁾ os Oplysning om den lange Række »Herligheder«, som 1571 — altsaa ved Hr. Niels' Tiltræden — hørte til Embedet:

»1501. Det første (nemlig Brev) er kong Hanses stad-

fæstning paa alle de tiennere, som ligger til Landekirkes og Oggebye prestes bord, at skulle blive dertil uryggeligen. — 1528. Det andet er kong Friderik dend første af det naun, som udi alle artikle stadfæster for.te kong Hanses brev. — 1530. Det tredie er et perg.ts brev og tingsvidne lydende paa en øde jord, ligger i Skotsebølle marke og kaldes samme jord Toppes jord, at dend hør til prestegaarden. — 1530. Det fjerde er et tingsvidne lydende paa 2 øde jorder liggende i Kortorpe marke, at de høre til Lande præstegaard med rette. — 1444. Det femte er et sognevidne lyder paa en øde jord i Veylebye mark, at dend hør til Lande præstegaard. — 1444. Det siette er et bekiendelsesbrev af en mand i Veyle [by] om bemelte jord, at dend hør til Lande p[ræst]. — 1448. Det syvende er et pergtsbrev udgivet af Matthis Frendesen i Ryde, lydende, at Lande kirkes præst skal have fri skovhug og oldengiæld paa Torbye og Ryde Skov. — 1474. Det ottende er et landstingsvidne, som stadfæster for.te Matthis Frendesens brev og Lande præstes vogenshug. — 1472. Det niende er et herritstingsvidne, at samme skovshug haver været uildet og ukieret i 30 Aar og meere. — 1472. Det tiende er et landstingsvidne lydende, at Lande kirke[s] præst ikke haver hugged uskielligen i for.te Torbye eller Ryde Skov. — 1514. Det ellevete et landstingsvidne lydende, at Knud Mik-kelsens gaard ved Lande kirke er lodseyere i Opager mark og i dend almind vesten Lande kirkes liid. — 1514. Det tolvte er et aasynsbrev paa Knud Mikkelsens gaard og part udi dend almind ved Lande kirke[s] liid. — 1455. Det trettende er et papiirsbrev og tingsvidne lydende om ret sogneskiel mellem Ryde og Lande sogn, og at dend tiende paa knudsbierg hører Landekirke præst til efter sognefang. — 1455. Det fiortende er et sognevidne af Aagebye sognestevne om for.te sogneskiel og tiende paa for.te Knudsbierg. — 1470. Det femtende er et sognevidne, at Landekirkes sognemænd ville uden ald forhindring give præsten sin rente. — 1460. Det sextende er et sognevidne paa for.te tiende af Knudsbierg. — 1455. Det syttende er domprovstens dom paa for.te tiende af Knudsbierg, at dend hører til Lande præst. — 1514. Det attende er kong Christians brev lydende, at der blev sam-

tykt udi Ottens, at 12 ridermændsmænd skulle granske og siige, hvad heller dend alming, som ligger ved Lande kirke[s] liid, hører til Olstrupgaard eller til Lande kirkes præstegaard. — 1514. Det nittende er et sognevidne, at for.te alming hører med rette til Lande præstegaard og sin tieneres Knud Mikkelsens Gaard. — 1552. Det tyvende er kong Christians (den tredie af det naun) Brev og samtøkke paa alle præstegaardens eyendomme og tienere.«

Disse Breve, der nu er forsvundet, fandtes tidligere i Landet Kirkes Arkiv, hvor Robert har haft Lejlighed til at afskrive dem i Udtog.

Ogsaa andre Steder fra kendes Vidnesbyrd om »Herligheder« til Præsteembedet. 1533 den 3. Marts fik Styge Porsz »Forleningsbrev paa 4 Gaarde, som loge til Kongens og Kronens Kirke Lande Kirke i Laalanndt, som er i Skaatzbølle Taarchell og Oluff Clausszenn, i Høgerbye Nis Tagesszenn og i Nyboe én Gaard, at beholde i sin Livstid.«²⁷⁾

Samme Styge Pors, der stammede fra Øllingsø, havde vistnok været Skriver paa Koldinghus. Paa en Tavle i Landet Kirke over Præsterne i Landet-Aageby nævnes han som kaldet til Embedet 1531.²⁸⁾

Foruden alle disse »Herligheder« havde Præsten naturligvis ogsaa sin bestemte Aarsløn, der ikke var saa ringe. Ifølge Provst Jens Rasmussens Jordebog udgjorde Lønnen 1571: I. *Almissekorn*: 3 Pd. 9 Skp.²⁹⁾ II. *Jord*: 15½ Pd. Land. III. *Hø*: 28 Læs. IV. *Tiende*: af 48 Decimantes (d. e.: Tiendeydere); desuden fri Skovhugst, fri Oldengæld og Mikkelmissemad efter Evne.³⁰⁾ Som Kuriosum kan nævnes, at Jordebogen nævner som fast Inventar til Præstegaarden »et gl. Ølkar og et Bradspid«.

Rhode kan nok have Ret, naar han kalder Embedet »en fed Stumpe«; det var vist ikke enhver Præst, der havde 4 af Egnens bedste Bøndergaarde i Len!

Den ovenfor nævnte Tavle i Landet Kirke har følgende Præsterække:

1432—1442 Niels Nielsen. — 1442—1472 Mads Mortensen³¹⁾. — 1472—1497 Hans Henriksen. — 1497—1531 Lavrids Petersen. — 1531—1549 Styge Pors. — 1549—

1571 Hans Nielsen. — 1571—1578 Niels Pedersen («den kloge Hr. Niels»⁹²). — 1578—1582 Rasmus Hansen. — 1582—1632 Hans Jensen Kaae. — 1632—1654 Hans Iversen (Loland). — 1654—1679 Mathias Lerche. — 1679—1695 Hans Hansen Mule. — 1695—1719 Lars Hansen Fiil. — 1719—1747 Michael Nestius. — 1747—1782 Frederik Christensen. — 1783—1798 Laurits Christoffer Busch. — 1798—1806 Gavert Nielsen. — 1807—1821 Cornelius Michael Bagger. — 1821—1834 Christoffer Michael Clausen. — 1834—1840 Ole Cosmos Beck. — 1840—1858 Conrad Nannestad. — 1858—1860 Carl Adolph Gjellerup. — 1860—1875 Johan Georg Rasmus Nielsen. — 1876—1888 Bernhard Ludvig Christian Haase. — 1888—1908 Vilhelm Christian Dahlmann. — 1909—1920 Jacob Peter Vilhelm Marius Warburg. — 1921—1922 Palle Steenstrup-Hansen.

Af disse er *Niels Pedersen* (1571—78) den for sine »sorte Kunster« bekendte »kloge Hr. Niels i Landet«, der endnu omtales i Egnens Sagn.

Den mærkværdigste af dem alle er dog Provsten *Mathias Lerche* (1654—1679). Om ham fortælles det, at han var saa høj, at en velvoksen Mand kunde staa oprejst under hans udstrakte Arm, og saa før, at han var 3 Alen i Omfang. Intet Under derfor, at hans Kiste — saaledes fortælles der — ikke kunde komme ind igennem Kirkedøren, hvorfor man maatte hugge Hul i Taarnmuren og sætte en ny Dør ind her. — Hans Højærværdighed skal have sat stor Pris paa et højt Bæger, og man fortæller, at det var denne Egenskab hos ham, der frelste hans Sogn fra alt for slemme Plyndringer i Svenskekrigene. Provsten var nemlig hyppig Gæst paa Gammelgaard og svirede her med de svenske Officerer. — Han døde den 27. December 1679 og ligger begravet i Landet Kirke, hvor der endnu findes et meget stort og smukt udført Epitafium med Malerier af ham og hans Familie. (Maleriet er reproducet i E. F. S. Lund: Danske malede Portrætter IX, S. 221). Under Epitafiet er en lille Tavle med Indskriften: »Epitaphium over Præsten Mathias Lærcke, død 1619« (skal være 1679). Præsteindberetningen 1755 meddeler, at der da paa Tavlen stod: »Anno 1677 d. 3. September

hafver Jeg Matthias Leroke bekostet og ladet opsætte dette Epitaphium, mig og min Salige Hustru og Børn til een amindelse og Kircken til Beprydelse. Den 27. December 1679 er den Salig Mand i Herren hensøvet«. Indberetningen fortæller endvidere om ham, at han »efter andseelse saa wit til den Relation, gamle Folch giver om ham, har været een særdeles anseelig og robust Mand, for hvis Liig at indføre i Kircken, der er bleven giort den stoere Port, som findes paa Taarnmuren.«

Om *Frederik Christensen* (1747—1782) fortælles, at han fik Embedet paa en højst mærkværdig Maade. Kammerherre *Christian v. Stöcken*³³), Gammelgaard, der havde Kaldsret til Embedet, skrev nemlig de henved 100 Ansøgeres Navne paa hver sin Seddel og lod derefter en Tjener trække tre Navne af Bunken. Af disse udtoges atter en ved Lodtrækning, og Loddet faldt da paa *Frederik Christensen*.

Af de øvrige Præster bør endvidere nævnes *Carl Adolph Gjellerup* (1858—1860), der er Fader til den bekendte Forfatter *Carl Gjellerup*. Dennes første Barndomserindringer er knyttet til Landet Præstegaard. Hans Plejefader, Præsten og Forfatteren *Johs. Fibiger* i Ønslev, fortæller i sin Bog »Mit Liv og Levned«, at da han optoges i Præstegaardshjemmet i Vallensved, hvor F. da var Præst, spurgte man ham: »Hvor kommer du fra?« Hvorpaa Svaret meget prompte lyder: »Fra Landet By; der et højt Kirketaarn, Mor har tegnet det, og jeg har sat Kulører paa det med min egen Farvelade.«

*

*

*

Foruden at have Præst fælles med Landet Sogn maa Aageby Sogn ogsaa nøjes med at lade sig betjene af de Landet Degne. Degnestavnen, der staar endnu, men i stærkt ombygget Skikkelse, laa i Askø By lige bag ved Præstegaarden, saa Degnen kunde for Aageby Sognefolk ikke være nogen synderlig fremmed, eftersom de Kortrup Bønder var hans Naboer imod Øst.

Af de ældre Tidens Degne kendes kun nogle enkelte. 1571 nævnes i Jens Rasmussens Jordebog *Hans Degen*, hvis Ind-

tægter anføres at være: I. *Almissekorn*: Af Alminde 1½ Pd Byg, Opager: 1½ Pd. Byg. II. *Klokkerskeppen* (d. e.: 1 Skp af hver Mand i Sognet for Klokkernes Ringning): 2 Pd Byg. III. *Mikkelsmissemad* efter Evne, IV. *Jord*: Kirketoften: 10 Skp Land, Raune Ager 2 Skp Land, Huustoften 5 Skp Land, udi nye Mark 4 Skp Land, en anden Ager derhos 2 Skp Land, en liden Ager derhos 1 Skp Land, ialt 24 Skp Land. V. *Hø*: Ved Kirketoften 1 Læs, ved Huustoften 1 Læs, Indtægterne synder Askøe 5 Læs, ialt 7 Læs.

1660 nævnes *Simmon Deign*. I den før omtalte Indberetning om Tilstanden 1660 efter Svenskekrigene skrives bl. a.: »Simmon Deigns Deignegaard fældig 3 Foedstykker for 6 Mark.«

Hans Eftermand er formodentlig *Rasmus Jonson*, der 1697 skriver i en Indberetning om sit Embede: »Mit daglig Brød og Kalds Indkomst er ikkun lidet oc ringe, tacker dog Gud og Kongen, og er fornøyt, indtil det maa behage dem begge at giøre det bedre.«

Kirkebøgerne i Landet-Aageby begynder først 1752, saa det kan ikke ses, hvornaar Rasmus Jonson er død. Hans Eftermand er vel sagtens Sr. *Hans Hostrup*³⁴), der nævnes flere Gange i Indberetninger om Skolevæsenets Tilstand omkring Midten af Aarhundredet. Kirkebogen melder: 1759 d. 24. Feb. begravet Hans Hostrup, Sognedegn til Landet og Aageby Menigheder, gl. 55 Aar.

Eftermanden *Frideric Asmussen*, døde allerede 1767, kun 38 Aar gl. Efter hans Død har Kapellanen i Ryde, *Frederik Thornam*, nogle Aar Degneembedet for at bøde paa Kapellaniets ringe Indtægter. Han er paa een Gang Indehaver af hele tre Embeder: Præsteembedet i Ryde, Degneembedet sammesteds og Degneembedet i Landet-Aageby. Som Erstatning for Degnen fik man saa i Landet-Aageby en Skoleholder ved Navn Jørgensen. Han førte Aageby Sogns Kirkebog; thi Præsten skriver »dend uorden som haves i Aageby Sogns opteignelser paa fødte og Døde er sked ved skoleholder Jørgensens hastige Død.«

Efter Thornams Forflyttelse blev Monsr. *Christian Konnerup* Degn i Landet-Aageby. Han døde 1791. Som Skole-

holder var han ganske uduelig, hvorfor Bønderne ved Bispevisitatsen 1791 klager over ham, og Biskoppen befaler ham at antage sig en Substitut.

Hans Eftermand *Niels Madsen Halds* Historie har jeg udførligt behandlet i »Af Ryde Sogns Skolehistorie« i Aarbogen 1922 Side 103 ff, hvortil henvises. Han er Sognets sidste egentlige Degn.

Angaaende Aageby Sogns Skolehistorie kan ligeledes henvises til ovennævnte Artikel, hvori Sognets eneste — nu nedlagte — Skole paa Opagerskov er udførligt omtalt.

(Fortsættes.)

Noter.

¹⁾ I det kgl. Bibliotek (Kalls Saml. 377 4°). I T. Trojel: »Gamle Efterretninger om Fuglse Herred« (Skoleprogram. Odense 1811) omtales en Præsteindberetning fra 1624 om Aageby Kirke; men denne Indberetning er vistnok gaaet tabt.

²⁾ I Rigsarkivet. (Rentekammeret 1660—79; Kommissionsakter vedk. Overtilsyn med kgl. Slotte og Gaarde, Lensgodset, samt adeligt og gejstligt Gods (Loll.-Falster)).

³⁾ Eggen har tidligere været skovklædt.

⁴⁾ Barbara Wittrup arvede Aalstrup omkring 1640 efter sin Søster Anna Wittrup g. m. Landsdommer Jesper Grubbe († 1622). Hun var gift med Kansleren Christian Fris.

⁵⁾ Erik Rosenkrantz, Lensmand paa Halsted Kloster 1644—54.

⁶⁾ »Kancelliets Brevbøger« 1588—92.

⁷⁾ Oberst Frideric Lützow († 1710) ejede Gammelgaard 1696—1710. Han lod 1708 sine 5 Kirker, nemlig Ryde, Landet, Aageby, Skovlænge og Gurreby »udbedre og pryde«.

⁸⁾ Den udvalgte Prins, Kristian d. 4.s Søn, † 1647, havde Lolland-Falster i Len og boede paa Nykøbing Slot. Hans Enke (Magdalene Sybille fik derefter Øerne i Livgeding, indtil hun 1652 giftede sig igen

⁹⁾ Kirkehistoriske Samlinger, 3 Række VI («Efterretninger fra Laaland«).

¹⁰⁾ Povl Rogerts Manuskript i det kgl. Bibliotek (Thotts Saml. Fol. 730). Se ogsaa »De ældste danske Archiv-Registrativer 5. Bind 2 Side 848.«

¹¹⁾ »Kancelliets Brevbøger« 1584—88, Side 535.

¹²⁾ Phillipi Jacobi Dag er d. 1. Maj.

¹³⁾ Der er regnet 1 Rdl. = 4 Mark; 1 Mark = 16 Skilling.

¹⁴⁾ Kiettinge Jord?

¹⁵⁾ Tavlepenge: Penge indsamlede i Kirken.

- 16) Ligpenge: Betaling for standsmæssig Begravelse.
- 17) Studieskat: Gejstlighedens Afgift til Universitet.
- 18) Chatedraticum: Afgift til Biskop eller Universitet.
- 19) Præstens Tegnepenge er formodentlig et Vederlag for Indtægning til Altergang.
- 20) Det blev i Tiden efter Reformationen Skik hvert Aar i Maj Maa-
ned, naar Skoven grønnedes, at pynte Kirkerne med grønne Grene
og med Blomster (»Maj«). Saaledes »majede« man Kirkerne hver
Søndag fra Løvspring til Midsommerdag.
- 21) Itzige = hidtilværende.
- 22) Hans Pasche = Hans Paaske.
- 23) Kirkehist. Saml. 3 Rk. VI (»Efterretninger fra Laaland«).
- 24) Peder Grubbe til Aalstrup († 2¹/₂ 1614) var gift med *Karen Rud*
(f. 20/10 1560 † 18/3 1612), Datter af Jørgen Knudsen Rud og Karen
Hansdatter Krafse. De er begge begravede i Landet Kirke.
- 25) *Adam Gottlieb v. Moltke* arvede Gammelgaard 1755 efter Chr.
v. Støcken. 1799 overdrog han Gaarden til Sønnen J. G. Moltke.
- 26) I Rogerts Afskrift (det kgl. Bibliotek, Thotts Saml. Fol. 730).
Se ogsaa De ældste danske Archivregistraturer V. Bind 2 S. 861—63.
- 27) Erslev og Møllerup: Kong Frederik den Førstes danske Regi-
stranter.
- 28) P. Rhode fortæller, at han var Ejer af Øllingsø »og lod sig give
Collatz paa Succession i dette Kald 1531. Dette forundre man sig ikke
paa, at en Adelsmand søger dette Pastorat, det var den Tid en feed
Stumpe«.
- 29) 1 Pd. Byg = 20—24 Skp. 1 Pd. Land = den Jord, der giver
1 Pd. Sæd i Afgift.
- 30) Rhode anfører, at Indtægterne før Reformationen var: »Foruden
en trediedel mere Tiende, som Præsterne den Gang her i Landet nøde,
40 Tdr. Midsommers-Korn og ligesaa meget Almisse-Korn, og en
kostelig Avling paa 11 Tdr. Hartkorn, som af en heel Hob Mensal-
Bønder forsynes«. Hans Oplysninger er dog ikke altid at lide paa.
- 31) Se Erslev: Danmarks Breve fra Middelalderen Nr. 7692 dat.
11/6 1447.
- 32) Se Aarbog 1922 S. 144.
- 33) *Christian v. Støcken* f. 1694 † 1762 var Assessor i Højesteret.
Som Indehaver af 2. Prioritet i Gammelgaard lod han gøre Indførsel
deri og købte Gaarden ved Auktion 17/5 1737.
- 34) Først efter at dette var skrevet, er jeg blevet opmærksom paa,
at Rasmus Jonsøns Eftermand har heddet *Peter Wendel*. Rhode for-
tæller, at han var Degn paa den Tid, da Mag. Fiil var Præst (1695—
1719), og at han var »en slem Svirebasse«.

Fra Alfred Betz' Ungdom.

Ved *Hans Rasmussen.*

I.

Den 28. Sept. 1776 fødtes i Frankfurt a. M. en Dreng, som i Daaben fik Navnet *Johan Michael Christian Betz.* Hvem hans Fader var, vides ikke; men Moderen hed *Charlotte Frederikke Wagrien* og havde i sin Tid været Hofdame hos Hertug *Frederik Christian* paa Augustenborg. Senere blev hun gift med Sognepræst L. G. Smidt i Kvislemark paa Sjælland.

Den lille Johan Betz kom som toaarig til Sjælland og blev opdraget hos Stutmesteren paa Frederiksborg; han blev Student fra Frederiksborg lærde Skole og teologisk Kandidat, alt med første Karakter. Fra Sept. 1806 til Sept. 1814 var han Adjunkt ved Nykøbing Latinskole og blev her gift 30. December 1810 med *Mette Marie Foss* fra Nebøllegaard (f. 5. December 1790). Et Aar var Betz Præst i Snebjerg og Tjørring i Ribe Stift, men blev allerede 4. Okt. 1815 Præst i det store Embede i Grevinge i Odsherred. Ti Aar efter blev han imidlertid afskediget paa Grund af Sindssyge og døde d. 29. Novbr. 1846 paa Antvorskov. Paa Grund af Mandens Sygdom maatte Hustruen med deres fem Børn nøjes med den ringe Understøttelse, hun i de Tider kunde faa, saa det var under fattige Kaar, Børnene blev opdragne. Den tredie i Rækken var *Frederik Carl Alfred Betz*, der fødtes i Grevinge d. 10. Okt. 1819. Fra sit fjerde til sit syvende Aar var Alfr. Betz hos sin Morfader *Holger*

Foss' Enke (hans anden Hustru) paa Holgershaab paa Falster; men derefter delte han til sin Konfirmation med sin Moder de fattige Kaar og boede dels i Fredensborg, dels i Asnæs og Kaarup i Odsherred. Ved en Morbroders Hjælp blev Alfr. Betz Skriver paa Basnæs Godskontor, hvor han var fra Maj 1833 til Maj 1834. Det næste Aar tilbragte han i samme Stilling paa Byfogedkontoret i Skelskør og Godskontoret paa Saltø. Men fra Maj 1835 til Maj 1840 var han i Urtekræmmerlære i København og gjorde derefter Tjeneste som Svend til November 1842; i Juni 1843 blev han optagen som Elev paa Jonstrup Seminarium. Herfra udgik han to Aar efter med første Karakter med Udmærkelse, var derefter Lærer ved Realskolen i *Nakskov*, til han 17. Decbr. 1847 blev Lærer og Kirkesanger i *Idestrup* paa Falster. Her virkede han til 31. Decbr. 1895, da han tog sin Afsked. Han døde efter et kort Sygeleje paa en Klinik i Nykøbing F. d. 4. Decbr. 1901 og blev d. 13. s. M. begravet paa Idestrup Kirkegaard.

Alfr. Betz var i sin Tid en af de dygtigste Lærere i Lolland-Falsters Stift, bl. a. i høj Grad anerkendt af Biskop Monrad, ligesom hans Kaldsfæller anerkendte ham som deres Førstemand. Særlig Opmærksomhed vakte det, da Biskop Monrad i 1874 samlede en Del af Stiftets Præster og Lærere i Idestrup Skole, for at de kunde se, hvor vidt man kunde naa i en Landsbyskole. At Betz omtrent samtidig fik Dannebrogskorset, stod dog ikke — som man dengang mente — i Forbindelse med denne Visitats.

I 1898 udgav Alfr. Betz (som Manuskript for Venner) »*En gammel Lærers Livserindringer*«, af hvilke jeg med rette Vedkommendes Tilladelse herved meddeler nogle Uddrag af, hvad han fortæller om sin Ungdom, da dette forekommer mig at være af kulturhistorisk Interesse.

Han fortæller, at Morbroderen efter Konfirmationen kørte ham til Skelskør (hvor han drev Forretning), »og efter en Dags Ophold der kørte han mig til mit fremtidige Hjem, Herregaarden *Basnæs*, paa hvis Godskontor jeg var antaget. Jeg erindrer, at jeg paa Vejen dertil spurgte Onkel, hvem der nu skulde stoppe mine Strømper, og fik det Svar: »Det kan du selv, min Dreng!« Heldigvis var jeg ikke ganske fremmed for

det Arbejde saa lidt som for at vinde og tvinde Garn, som min altid virksomme og flittige Moder havde vænnet os Drengene til. Basnæs ejedes dengang af Enkefru Justitsraadinde *Fiedler*¹⁾ og bestyredes af hendes Søn, Cand. jur. H. V. Fiedler, som senere blev Birkedommer paa Holsteinborg Birk og tillige paa Grund af sin store Interesse for Fiskeriet Fiskeridirektør. Godsforvalteren var en Jyde, Holme, og da han var ugift, spiste baade han og jeg til Middag ved Herskabets Bord, naar Gongonen, som vi kunde høre ogsaa ude i Markerne, kaldte os dertil; kold Mad blev bragt os paa Kontoret. — — Holme fungerede egentlig lige saa meget og med større Lyst som Avlsforvalter end som Godsforvalter. Ladefogden mødte hver Morgen paa Kontoret og gjorde Aftale med ham om Dagens Arbejde, og jeg blev meget hyppig brugt som Udrider i Gaardens Ærinder, snart paa en Hest, som kaldtes »Peder Olsen«, snart, naar P. O. ikke var disponibel til mig, paa et Æsel, som ellers brugtes til at bære Valle fra Mejeriet til Svinestalden i to store Spande, anbragte i hver sin Ende af en Tværstang over Æslets Ryg. Jeg var naturligvis meget tilfreds med disse Rideture i Stedet for at være bundet til Skrivebordet og lod mig aldrig forstemme af Holmes mange Gange daglig i den jyske Dialekt gentagne: »Stræb naa!« Basnæs dreves dengang med fuldt Hoveri, og Tienden ydedes i Kærven. Det gav Anledning til mange ofte ilsomme Bud, som naar f. Eks. Parolen lød: »Nu skal hele Godset til Hove at køre ind!« Paa en saadan travl Høstdag var det min Bestilling at ride langs Vognrækkerne og passe paa, at Vognene ikke kørte saa tæt sammen, at Hestene kunde æde af Forvognens Læs; jeg følte mig ikke lidt vigtig over dette Tillidshverv og har vist ikke været ulig »den stumprumpe Skriverdreng«, der tiltalte Bønder med »Du«, som en af de gamle Bondevenners Veteraner (Balth. Christensen eller Drewsen) saa træffende skildrede i en Festtale, der begyndte med: »Sej du, Peder Christensen!« Naar jeg enkelte Gange blev brugt som Tiendetæller, levede jeg hele Dagen paa Bøndernes Kost og bodes bestandig Smørrebrød med Faaremælk til, og man kunde heller ikke byde mig noget mere kærkomment. Jeg har ofte haft Lejlighed til i mit stille Sind at sam-

menligne Bondens Vilkaar og Levevis dengang med Nutidens Bondes. Hvilken himmelvid Forskel! Gud ske Lov! maa man jo sige. Og dog, har jeg Uret, naar jeg fandt noget eget idyllisk i Bondelivet dengang med dets tarvelige Levevis og nøjsomme Fordringer, som jeg savner i den nuværende Bondestands forfinede Sæder? Men billigvis maa det jo indrømmes, at denne Bemærkning til Dels finder Anvendelse baade paa Lærerstanden og Middelstanden i det hele. Tidsaanden har ført det med sig, at det falder svært for mange at sætte Stævne efter Evne — det ydre Skin skal bevares. — — Trediverne var temmelig ugunstige Aar for Bondestanden, og paa Basnæs viste det sig ved flere fæsteledige Gaarde, om end ikke saa mange som paa det nærliggende Borreby Gods, hvor selve Herskabet var saa fattigt, at det ikke altid formaaede at tilvejebringe det fornødne Sædekorn. Herskabet paa Basnæs havde det ogsaa smaat nok og trykkedes navnlig af Forpligtelsen til at udrede kongelige Skatter for dets Fæstebønder, enten disse kunde betale eller ikke. Imidlertid, jeg tilbragte et lykkeligt Aar paa Basnæs. Holme var god imod mig, jeg havde Lyst til Kontorarbejdet, og Friluftslivet paa Hesterygen behagede mig meget. — —

Efter et Aars Ophold paa Basnæs kom jeg paa min Onkels Kontor i Skelskør og fik der nogen mere Øvelse i Kontorforretninger, og i Efteraaret 1834 blev jeg forflyttet til Godskontoret paa Saltø, hvilket var et af de Scheel-Plessenske Godser, min Onkel bestyrede som Godsinspektør. — — Efter Samraad med min Moder blev det bestemt, at jeg skulde anbringes ved Handelen, hvilken Livsstilling min Onkel havde faaet Forkærlighed for. Man søgte altsaa Plads for mig som Handelslærling og fandt denne hos Urtekræmmer *Brandt* i København, Nyhavn, Charlottenborgsiden, hos hvem jeg tinglydes i Lære i August 1835 paa 5 Aar uden noget andet Vederlag end Kost og Logis. Haandværks- og Handelslavene bestod dengang endnu, og jeg blev altsaa hos Oldemanden indskreven som Lærling paa Lavet, samtidig med at min Principal og jeg underskrev en Lærekontrakt, hvori han forpligtede sig til i de 5 Aar at uddanne mig til en »habil« Svend.

Det var en stor og for mig følelig Forandring af Livsstilling, der indtraadte, og jeg sukkede daglig efter de drøje fem lange Aars Udløb. Jeg kendte ikke et Menneske i den store By, var bunden til Disken fra Morgenen Kl. 6 til Kl. 11 Aften, ogsaa om Søndagen; thi vel blev Dørene trukne til under Gudstjenesten, men ikke anderledes lukkede, end at Folk kunde komme ind og handle; der blev kun passet paa, at ingen Politibetjent var i Nærheden. Der patrouillerede ikke dengang som nu en Betjent i hver Gade. Kun een Gang i de 7—8 Aar, jeg var i Handelen, blev alle Handlende enige om at lukke; det var dengang Kronprinsens (Fr. VII's) anden Gemalinde, den mecklenborgske Prinsesse Charlotte Mariane, holdt sit Indtog, sejlene op igennem Havnen til lige ud for Christiansborg Slot, hvor hun steg i Land.

Varme om Vinteren i Butikken kendtes dengang ikke i nogen Urtebod, hvorfor jeg om Vinteren døjede meget af Kulde og Frost i Hænder og Fødder, daarlig forsynet med Klæder som jeg var. Min Mad blev bragt mig ud paa Disken, og jeg nød aldrig en Mundfuld Mad i min Principals Stue, hvor jeg kun kom for at kalde ham ud, naar nogen vilde tale med ham.

Af foranførte skal man ikke slutte, at jeg var anbragt under en særlig haard og streng Mand; det var han nu slet ikke, og mine Vilkaar var ikke haardere end andre Lærlinges i samme Stilling, dog nok med den Forskel, at de fleste af dem havde Slægt og bekendte i Byen, hvor de fandt noget Tilhold og Afveksling i det ensformige Butiksliv. Naar jeg en meget sjælden Gang fik Tilladelse til en hellig Eftermiddag at gaa ud, hvor skulde jeg saa gaa hen? Lommepege havde jeg ikke og maatte ifølge min Lærekontrakt ikke have. Min Spadseregang var mest til Toldboden eller Frederiksberg Have. Engang en Sommerdag søgte jeg et Sted, hvor jeg kunde lægge mig og rigtig faa udsovet, hvad jeg aldrig fik hjemme; dette fandt jeg ved at krybe over Hegnet paa østre Glacis (hvilket for Resten var forbudt); der sov jeg, til Aftenkølingen vækkede mig, og saa gik jeg hjem, vel tilfreds med Anvendelsen af denne Friertermiddag. Efterhaanden som jeg blev ældre i Læren, indrømmedes der mig dog nogen mere

Frihed, undertiden en hel Søndag, og min Principal gav mig undertiden en Lommeskilling. Derved blev jeg i Stand til en enkelt Gang at komme sammen med min Broder *Christian²*), som gik i Helsingørs Latinskole. Vi satte hinanden Stævne i Hirschholm, hvortil vi hver havde 3 Mil at gaa; men det generede os ikke, og et saadant Møde var en Festdag for mig. Da min Broder senere kom paa Jonstrup Seminarium, kunde vi hyppigere komme sammen; jeg gik gerne de 2½ Mil dertil frem og tilbage paa en halv Dag, og jeg stiftede Bekendtskab med mange Seminarister.

Ved *Frederik VI's* Begravelse i Begyndelsen af 1840 var mange Seminarister kommen til København for at se Ligtoget ved Fakkelskin. Sammen med dem betragtede jeg dette paa Kongens Nytorv og fulgte dem derpaa hjem til Jonstrup, hvor jeg nød et Bæger Øl, gik ene hjem og lukkede Butikken op; saa havde jeg gaaet fem Mil den Nat. Nutidens Ungdom, der cykler, kører med Bane etc., kan knap tro paa, at vi ansaa saadanne Fodvandringesom Legeværk. Paa Grund af vor Butiks Beliggenhed i Nyhavn var vore fleste Kunder Søfolk, der sejlede med Brænde til København: Pommerinker fra Stralsund, Rügenwalde, Stolpemünde og Colberg samt Bogønitter og Dragørboere, der tilførte Brænde fra Classenske Fideicommiss's Skove. Vi havde ogsaa en Del Kunder blandt bornholmske Kvaseskippere, fordi min Principal og Hustru var af bornholmsk Æt. Disse sidste var i Omgang mindre behagelige, hvorimod jeg fandt Pommerinkerne at være et prægtigt, muntert og godmodigt Folkefærd. De talte naturligvis Plattysk, hvilket Sprog jeg ikke var længe om at tilegne mig til Husbehov.

Enhver, der har staaet bag Disken, vil vide, at der af Kunderne undertiden kan bydes en store Taalmodighedsprøver og ligefrem Uartigheder, som der hører megen Koldblodighed til at finde sig i uden at tage til Gemæle. Dette sidste forsømte jeg nogle Gange, men blev af min Principal sat i Rette derfor med den Ytring: »Om de saa skælder dig ud for en Kæltring, skal du tie dertil og putte det i Lommen«. Denne Ytring saavel som en anden: »Det er vore gode Venner, vi skal have det af; vore Uvenner kommer ikke til os og handler«

— fremkaldt ved, at jeg udtalte min Forundring over, at min Principals Slægt og Venner skulde betale højere Priser end fremmede — bidrog just ikke til at højne min Agtelse for Principalen, der forekom mig at nære ejendommelige Begreber om Købmandsære og Ærlighed, Begreber, som han dog sikkert havde tilfælles med mange Standsfæller.

Omsider nærmede sig Udløbet af min Læretid. Ifølge Anordn. af 23. April 1817 skulde denne afsluttes med en Svendeeksamen, hvortil de udtjente Lærlinge paa Lavet i et halvt Aar forberedtes i en til dette Øjemed oprettet Aftenskole, der holdtes af Lærere ved Efterslægtens Skole i dennes Lokale paa Østergade. Stort bevendt var det ikke med den Skole, hvor der undervistes i Handelsgeografi, Korrespondance paa Dansk og Tysk, Regning og lidt af Vekselretten. Eksamen, ved hvilken Oldermændene, H. B. Schaldemose, og J. A. Top censurerede, afholdtes hos Oldermændene, og paa hans Pakhus maatte man ogsaa aflægge Prøve paa Færdighed i Indpakning samt i Varekundskab. Ved Paategning paa Lærekontrakten erklæredes man saa for Svend paa Lavet og havde Ret til efter 3 Aars Forløb at underkaste sig Interessent-Eksamen og etablere sig som Urtekræmmer.

Jeg fik ved Svendeeksamen den 14. April 1840 Hovedkarakteren »godt«. — — Da min Læremester ikke holdt Svend, maatte jeg søge mig Plads som saadan og fik den hos J. A. Top & Co. paa Hjørnet af Vimmelskaftet og Knabrostræde. Denne Urtekramforretning havde i sin Tid været Københavns allerstørste og fineste, der havde Leverance til Frederik VI's Hofholdning og til de bedste herskabelige Huse baade i København og paa Landet. Men Firmaet var, da jeg kom der, under Konkurs og solgte kun Varebeholdningen ud under Skifterettens Kontrol. Top havde afstaaet Forretningen til sin Svigersøn, Helleesen, der paa faa Aar satte alt over Styr ved Svir og Sværm og alle Slags Ekstravagancer.

Det var et pinligt Aar, jeg tilbragte der. Der manglede stadig Varer, og Kredit havde vi ikke for 4 Skilling. Ofte maatte jeg opholde Kunderne med Snak og se at faa dem til at betale, hvad de havde forlangt at købe, for at jeg kunde bruge deres Penge til i Smug at sende Karlen hen at købe

det manglende. Mest ondt gjorde det mig, da det kom saa vidt, at jeg maatte sige min Principalinde Nej, da hun kom og bad mig om en Mark til et Brød, hun, som havde bragt sin Mand en Medgift af 22,000 Rdl. og en stolt Forretning.

Konsul *B. Benzon* i Stubbekøbing, som havde været Lærling i Forretningen, har fortalt mig, at Hellesen i en yderlig reduceret Skikkelse kom tiggende hos ham, naar han af Aviserne saa, at B. logerede paa et Hotel i København.

Efter et Aars Tjeneste hos *J. A. Top & Co.* fik jeg Plads hos *Christian Vest*, paa Hjørnet af *Vimmelskaftet* og *Klosterstræde*, og det var min sidste Plads som Kommis. Jeg følte mig grumme lidt tiltalt af at gøre Opvartning i Butikken for Tjenestepigerne, hvem man helst skulde kourtisere for at holde dem til Hus. Jeg følte Trang til nogen mere aandelig Beskæftigelse og til at udvide mine meget sparsomme Skolekundskaber, og omsider, da jeg havde opsparet mig en lille Sum, endte mine mange og lange Overvejelser med den Beslutning: den 1. Novbr. 1842 at forlade min Plads og forberede mig til Optagelse paa *Jonstrup Seminarium*.

II.

Om Opholdet paa *Jonstrup* fortæller *Alfr. Betz* bl. a. følgende:

— — Det var nu tredie Gang, jeg skulde til at bryde mig en ny Livsbane — men første Gang efter eget frie Valg — og med frejdigt Mod og godt Fremtidshaab gik jeg dertil; Udfaldet har vist, at »et godt Haab beskæmmer ingen«. Sammen med *Ditlev Skjoldager*, *Oldgesell* for *Gørtlersvendene* i København, en Søn af *Lærer Skjoldager* paa *Brede*, indlogerede vi os hos *Parcellist Jakob Pedersen* i *Jonstrup Vang* og blev forberedt til Optagelse paa *Seminarieret* af *Seminarie lærer Horst*, der senere blev kaldet til *Lærerembedet* i *Herløv*.

Ved Optagelsesprøven bestod *Betz* saa godt, at han straks kom i anden Klasse og saaledes kunde nøjes med to Aars Ophold paa *Seminarieret*.

Om Forholdene paa *Seminarieret* siger han: »De ret hyppige Anker, der fremkom over det kasernemæssige Liv paa *Jonstrup*, over den aandløse, mekaniske Maade, hvorpaa

Undervisningen dreves, over de stramme Tøjler, hvori Eleverne holdtes, hidrørte enten fra dem, der saa stærkt følge sig generet af Tøjlerne, eller fra udenforstaaende, der manglede Forudsætningerne for en retfærdig Vurdering af Vanskelighederne ved paa rette Maade at lede en Stiftelse, hvor halvtredsindstyve unge i Lømmelalderen lever i et saa tæt Samliv.

To bekendte Forfattere, der er udgaaede fra Jonstrup, har i deres Bøger omtalt Livet der: *Anton Nielsen* og *Erik Bøgh*. Førstnævnte omtaler det saa nedsættende og i en saadan Tone, at det hos mange ansete Jonstruppere fremkaldte en Indignation, der affødte en offentlig Moddemonstration. *Erik Bøgh* taler i »Erindringer fra mine unge Dage« vel ikke med synderlig Agtelse om Jonstrup og dets Lærere, men hans Ytringer derom ægger dog ikke saaledes til Modsigelse som Anton Niensens. I øvrigt gav min Brøder²⁾, der var samtidig med Erik Bøgh paa Jonstrup, denne det Skudsmaal, at han der opførte sig som en kaad Dreng, hvem Prof. Jensen var glad ved at blive af med paa to Aar. Modsat de to fornævnte udtaler sig Professor *Kromann*, der ogsaa er udgaaet fra Jonstrup, naar han offentligt har udtalt, at de gamle Statsseminarier leverede en »bedre Vare« end Nutidens Institutioner til Læreruddannelse³⁾.

— — Mig generede det regelbundne Liv paa Jonstrup aldrig; det var for mig et langt friere Liv, end jeg var vant til. Jeg forlod Jonstrup med en Veneration for Stiftelsen, Forstander og Lærere, som jeg har bevaret indtil denne Dag, og er derfor endnu rede til at træde i Skranken til Forsvar for gamle Jonstrup, saaledes som det var under Prof. Jensens Forstanderskab. Var han end ikke en meget aandrig Mand — som Prof. *Schurmann* ved Skaarup eller Prof. *Nielsen* ved Lyngby — i Flid, Iver og streng Pligtopfyldelse stod han ikke tilbage for nogen af sine Kolleger, og gennem sit, af Ministeriet anbefalede, »Tidsskrift for Seminarie- og Almueskolevæsen« udøvede han betydelig Indflydelse i Skolekredse. — — Foruden mig blev ogsaa Falstringen *Hans Mortensen* optagen i anden Klasse, og som sidst indkomne blev vi sat nederst i Klassen; men til første Halvaarseksamen rykkede vi op til Nr. 1 og 2 og hævdede disse Pladser til vor Dimission;

men det kneb for mig og fordrede ihærdigt Arbejde at hævde min Dukseplads. — — Jeg slap meget billigt fra mit Ophold paa Seminariet, idet jeg kun betalte for det første Aar 102 Rdl. for Kost, Logis, Vask og Undervisning, men havde andet Aar fuld Friplads og fik 20 Rdl. til Hjælp til Klæder og Bøger, og da jeg tjente 50 Rdl. (ved privat Undervisning), havde jeg frit Ophold og Undervisning og desuden 70 Rdl., og det paa en Tid, da almindelig Hjælpelærerløn var 60 Rdl. aarlig«.

Ved Afgangseksamen fik *Alfr. Betz* (sammen med Hans Mortensen, den senere bekendte Botaniker og Lærer paa Seminariet) første Karakter med Udmærkelse. Kort før Eksamen var Sognepræst *Bindeshøll* i Nakskov (den senere Biskop over L.-F. Stift) kommen til Jonstrup for at vie sin Broder, Arkitekt B., Bygmesteren af Thorvaldsens Museum. Pastor B. bad Forstanderen anbefale en Lærer til Nakskov Realskole, og Prof. Jensen henlede Opmærksomheden paa *Alfr. Betz*, som ogsaa gerne vilde have Pladsen. B.s Skildring af Skoleforholdene i Nakskov henimod Midten af forrige Aarh. er af ikke liden Interesse. Lærerlønnen i Købstæderne var dengang meget ringe; *Betz* fik saaledes kun 200 Rdl. aarlig (uden Bolig) til at begynde med. »Men«, siger han, »dette bekymrede mig ikke meget, da *Bindeshøll* havde skaffet mig billig Station hos Bogbinder *Østerris*; der var god Lejlighed til Privatfortjeneste, og jeg var vant til Nøjsomhed og en tarvelig Levemaade. Men gav Embedet mig kun ringe økonomisk Udbytte, saa gav det mig saa meget rigere aandeligt Udbytte i Samarbejdet med de fortrinlige Lærere, Bestyreren *Carl Hjort*, forhen Adjunkt ved Nakskov Latinskole⁴) og Broder til Professor Peder Hjort, og cand. theol. *Hallager*. Min Lærervirksomhed i Nakskov blev for mig et Kursus til fortsat Læreruddannelse. — — Jeg ansaa mig med mit »Udmærket duelig« i Lommen ikke for færdig, og havde jeg gjort det, saa skulde jeg nok betages Illusionen, efterhaanden som jeg lærte at kende vor Skoles Standpunkt og ved Eksaminerne paahørte mine Medlæres Eksamination og *Bindeshølls* Censur. (Han havde jo i mange Aar virket som Lærer i København og søgte først i en ældre Alder Præstekald).

Mine Undervisningsfag var Skrivning, Regning og Sang

gennem hele Skolen, Geometri med Mellemklassen, Dansk og Tysk i nederste Klasse. Senere, da Hjort forflyttedes som Bestyrer for Vordingborg Realskole, og *Hallager* blev første Lærer og Bestyrer i Nakskov, cand. theol. *J. J. Friis* anden Lærer, overtog jeg Verdenshistorie i ældste Klasse og Matematikundervisningen i hele Skolen, hvilket krævede betydeligt Hjemmearbejde for mig, der paa Jonstrup kun ved Benyttelse af Ursins kortfattede Bøger havde faaet en lille Mundsmag af Matematikken, kendte f. Eks. slet intet til Logarithmer og deres Anvendelse og grumme lidt til Ligninger. I Førstelæreren ved Borgerskolen, *Thomsen*, der var en god Matematiker, søgte og fandt jeg nogen Vejledning, og sammen med ham fik jeg af *Hallager* Undervisning i Engelsk. — — Jeg fik snart i Nakskov min Tid stærkt besat ved privat Undervisning, og i en Tid, da jeg ved Vakance i Kateketembedet overtog Religion og Dansk i Borgerskolen, underviste jeg indtil 11 Timer om Dagen.

Efter et Aars Forløb forhøjedes min Gage til 260 Rdl., og jeg fik Fribolig paa Skolen, nemlig Latinskolens fordums Solennitetssal, og da jeg for min Privatundervisning fik 3 Mk. i Timen, tillod mine Indtægter mig at anskaffe flere Møbler, som jeg har beholdt til Dato«.

— — »Naar jeg nu tænker tilbage paa de Mennesker, jeg i Nakskov kom i Berøring med og har bevaret et varigt fordelagtigt Indtryk af, da fremstiller sig allerførst for min Erindring Skolebestyrer *C. Hjort*. Han var ikke blot den fortrinlige Lærer og Opdrager, en højt dannet Mand, men et udmærket Menneske, en rigtig helstøbt Personlighed; hjertelig uden at være sødladen, viljestærk som faa, streng pligt-opfyldende, skaansom i sine Domme og nøjsom i sine Fordringer til Livet. Jeg siger ikke for meget, naar jeg paa staar, at ingen i Nakskov nød saa almindelig Agtelse som han. Jeg skal anføre et Par Træk, der vil bidrage til at karakterisere ham: Venner havde engang formaaet ham til at søge Præstekald, hvorved hans økonomiske Stilling meget vilde forbedres; men han havde ikke Ro paa sig, førend han havde faaet taget sin Ansøgning tilbage og nøjedes med sine 400 Rdl. i Adjunktgage og beholdt sin tilvante Skolegerning. Jeg var Vidne til, at der engang kom Bud til ham med Ind-

bydelse fra Justitsraad Fasting til l'Hombre-Selskab. Han svarede: »Hils, at mine Spillepenge er gaaede op; jeg spiller ikke, før denne Maaned er ommel!«

Hallager var ogsaa en baade agt- og elskværdig Mand, men ikke en saadan udpræget Personlighed som Hjort. Min første Præst var *Bindesbøll*, senere min Biskop. Han var almindelig anerkendt som en af sin Tids lærdeste Teologer. Man fortæller, at Biskop *Rasmus Møller* ved den saakaldte Bispeeksamen skal have sagt: »Nu vil jeg spørge Dem om noget, jeg ikke ved.«⁵) Han var en udmærket Personlighed, om hvem Monrad engang ytrede til mig: »Han var en rar Mand.« Mod mig stillede han sig altid meget velvillig.

En Mand, som jeg saa at sige daglig kom sammen med (vi spadserede gerne sammen i den Fritime, vi begge havde mellem Slutningen af vore Timer paa Skolen og Begyndelsen af vore Privattimer), var Lærer *Thomsen* ved Borgerskolen. Han var en rigtig praktisk Skolemand (nærmest Autodidakt), som ved sine Raad og Vink udøvede en gavnlig Indflydelse paa min Skolegerning. Folk i Almindelighed fandt ham noget for selvbevidst; det gjorde jeg ikke; jeg var ham taknemmelig for gode Raad, venlig Omgang og gæstfri Optagelse i hans Familie.

Uden for Nakskov omgikkes jeg især Lærer *Petersen* i Købelev, en Hædersmand af den gode, gamle Skolelærertype; dernæst Gaardejerne *H. Hansen* i Købelev, *R. Petersen* i Vindeby (hvis Sønner var Elever i Realskolen) samt *N. Jessen* paa Sejerlund.«

Blandt sine Elever nævner Betz den senere Departementschef i Kultusministeriet *H. V. Skibsted*, de senere bekendte Købmænd i Nakskov, Konsul *E. Dan* og *Christoph Jessen* samt Dampmøller *Sove*, Apoteker, først i Rødby, senere paa Christianshavn, *Petersen*, og Grosserer *Carl Faber*.

I Nakskov søgte man at beholde Betz ved at forestille ham, at han kunde blive Arving til Kordegneembedet efter den meget gamle *Johansen*. Han vilde ogsaa slaa sig til Ro i Nakskov, hvis man vilde sætte hans Løn op til 300 Rdl. Men dette kunde Pastor *Bindesbøll* ikke faa Byraadet til at bevilge!

Hvilken Forskel paa hin Tid og nu.

Betz søgte altsaa fra Nakskov og kom, som før bemærket, til Idestrup ved Juletid 1847. At han fik dette Embede, kunde han takke Godsejer *Tesdorpf* paa Ourupgaard for. Denne havde nemlig bedt Biskop *Gad* om at faa en ung og kraftig Lærer til den overfyldte og noget forsømte Skole i Idestrup.

Med denne Ansættelse begyndte saa hans Manddomsgerning.

— Det Ungdomsliv, som her — væsentlig med Mandens egne Ord — er skildret, ligger 80—90 Aar tilbage i Tiden. Det har sin Interesse ved klart at vise den store Forskel paa hin Tid og Nutiden. Det var en streng Skole, et ungt Menneske dengang maatte gennemgaa; men den, som bestod i Prøven, gik ud af den som en Mand. Enhver, der har haft den Ære at kende Alfr. Betz, vil sikkert ogsaa give mig Ret i, at han var en Mand, og det i Ordets bedste Betydning.

Noter.

- 1) Moder til Digteren *Carl Baggers* Hustru, *Thora Fiedler*.
- 2) Død som Førstelærer i Slangerup.
- 3) Seminarieloven af 1894 har dog ændret Forholdene.
- 4) Denne Skole blev nedlagt 1839.
- 5) Dette maa være sket, da Bingesbøll i 1838 blev Sognepræst i Nakskov.

H. R.

Topografiske Indberetninger fra Lolland 1743—44.

Meddelt ved *Kai C. Uldall*.

Lollands Nørre Herred.

Juellinge.

(Indberetning fra Forvalter Christopher Hørup.)¹⁾

Post 1.

Der indledes med almindelige Oplysninger om Halsted Closters Amt, som er temmelig frugtbart, undtagen Birchets Sogn, der er noget ujævnt med Banker og dybe Dale, som før har været Tørveskær, men nu staar ubenyttet, da Vandet ikke lader sig affede. Jorden i Sognet er ringe og skarp og egner sig kun til Rug og Byg, hvorpaa Beboerne ofte lider Misvækst, saa de fleste er i armelig Tilstand. Desuden mangler der dybe Grøfter, saaledes at Markerne i lange Reguperioder ofte staar under Vand. I Sønderherred lider man Skade ved Højvande og Ovesvømmelser. Mod Vest og Syd i Amtet er kun lidt eller ingen Skov, men mod Øst findes derimod gode Skove, hovedsageligt tilhørende Christianssæde og Knuthenborg. Paa Eng er der Mangel overalt i Amtet, og det største Areal optages af Kornland og de saakaldte Heder, hvoraf nogle er over en Mil lange og fra $\frac{1}{16}$ til $\frac{1}{2}$ Mil brede, andre mindre. Disse Heder bestaar af Grønjord uden Skov, har aldrig været pløjet og bruges til Græsning. Dele af dem lod sig vel indrette til gode Enge eller Sædeland, men paa Gr. af Fællesskabet i Hederne kan Lodsejerne ikke blive enige om en Ordning.

Post 2.

— — — Al den Jord, som bruges til Kornland, hviler ikkun et Aar, og imidlertid bliver den pløjet to Gange og den tredie Gang, naar den skal saaes, som sker til Vinters med Hvede eller Rug. Alt det, som besaaes med Biug, pløjes ligeledes tre Gange, og den anden Gang, som sker i *April* eller først i *Maij* efter Vejrligets Beskaffenhed, bliver den

tillige harvet saa jevn som den var saaet, og dette kaldes almindelig at *trøe* eller *skørre*.

Iligemaade omgaaes der med den Jord, som skal til Haure, enskiønt derpaa de fleste Stæder lidet og tildels intet Haure saaes. Den Jord som besaaes med Erter bliver alene pløiet een Gang.

Post 5.

Ved dette *Baronie*, ungefæhr en 600 Skridt herfra Hovedgaarden, er for 4 Aar siden indrættet en liden Dyrehauge med fuldkommen Grøft og Gierde omkring og da besat med 3 Stk. Daadyr, som nu har formeret sig til 10 Stk. Dyrehaugen er ellers ikke større, end som at deri kan græsses og underholdes en 40 Stk. af bem.te Vildt.

Post 6.

Er ingen synderlig Lejlighed at holde *Stutterie*, thi de fleste Hovedgaarde feile Græsning og Høebiering — —. Jeg ved heller ikke, at nogen herudi Amtet holder *Stutterie*, undtagen Hr. Gref Reventlou²) paa Pederstrup.

Post 7.

Biehauger er ikke mig vitterlig her i Amtet, som er af nogen Betydning, men der i iblandt hos Bønderne temmelig gode Humlehauger; dog selger de deraf ingen *Quantitet*. Den Humle, der voxer her i Landet (d. e.: Lolland) er ellers gandske god af *Bonite*, naar den vorder ræt omgaaet, og man kunde vente sig langt større Fordel af deslige Humlehauger, dersom Almuen vilde gjøre sig noget mere Umage dermed end som nu sker.

Post 9.

Til dette *Baronie* saavelsom næsten over alt herudi Amtet er temmelig god Forraad af Raadyr og Harer, men af stort Vildt som Hiorte, Hinde eller Daadyr findes her ingen, uden hvis som er i Dyrehaugerne. Af Ulve, Vildsvin eller Grevlinger er der ingen her i Amtet, men af Ræve og Maarer findes der nogle faa. Dette er ellers at merke, at Harerne udi Almindelighed her er af *Couleur* meget lysere end som

enten udi Fyen eller Jylland, ja man kan ofte faa de, fornemmelig om Vinteren, som er næsten gandske hvide.

Den største Mengde af brugelig Fuglevildt, som falder udi Amtet, er Vildgiæs, hvilke udi store Flokketal falder paa Kornmarkerne, naar Vintersæden er lagt, og om Foraaret i Ertesæden. Dernæst adskillige Slags Ænder, *sc*: Graae-, Krækker, Dykker (store og smaa), Brunnakker, Sorte, Strand-skader og flere. Her findes og, men ikke i Mængde, Aggerhøns, Vagteler, Regnspurre og andre store og smaa Vand-snepper. Af Rovfugle er her ligesom i de andre danske *Provincier* Ørne, Høge, Rævne, Krager, *etc.* Men i Særdeleshed er her en utroelig Mængde af Krager, hvilke nu i nogle Aar paa adskillige Herregaarde og hos Bønderne haver faaet Vane til at plukke Straaetagene ud, hvad enten det er gammel eller nye Tag, og omendskiønt derimod er brugt og bruges al optænkelig *Præcaution*, saa er dog disse slemme Fugle ikke at holde fra Tagene, men de gjør en meget stor Skade, ja der er de Gaarde, hvor de nu i nogle Aar haver giort Skade paa Tagene over for 30 a 40 Rdlr. aarlig.

Post 10.

Indbyggerne her paa *Baroniet* saavel som de øvrige i Amtet holder og tillægger Bæster, Kiør, Svin og Faar samt Giæs, men dog ikkuns lidet af hver Slags formedelst Mangel af Græsning og Høe, *item* for den slette Foring (d. e.: Halm), som falder her i Landet, thi som Jorden saae ofte som under *2den Post* meldt er pløies, saa voxer der intet Græs i Kornet, hvorover Halmfoeret er stride og magert. De Creaturer, som Indbyggerne ellers siunes at legge mest Vind paa og har største Fordel af, er (næst Bæsterne, som bruges til Jordens Dørkning) Kiør og Qvier, hvilke alletider kan afsættes til Herregaardene, som overalt her i Landet holder Hollænderie. Og det som selges her fra Landet til andre *Provincier* bestaar ligeledes af Qvæghøfder, *item* Lam og Svin; dog er af alle Dele, fornemmelig det sidste Slags, ikkuns lidet og af ingen Betydning. Men just imod det lidet, som af berørte Creaturer herfra kan selges, maa Indbyggerne aarlig kiøbe fra Jyl-

Land, Fyen og andre Stæder Heste og Hopper for anseelige *Summer* — —.

Post 11.

Af det Fiskerie, som falder udi Havet, hvor Haldsted Amt paagrændser, hvilket dog fornemmelig bestaar af Sild og smaa Torsk, ved jeg ikke, at Indbyggerne benytter sig til nogen kiendelig *Interesse* eller Fordel, thi de har efter min Skiønsomhed ingen Lyst til Fiskerie. Men hvad Sild som her uden for Landet i Havet fanges, sker ved Beboerne fra de omkringliggende Øer, som igien, undertiden i temmelig stor Mængde, selger saadanne Sild til Indbyggerne hér.

Post 15.

Saavidt jeg har kunnet erfare, *inclinerer* den gemene Almue her i Amtet i Almindelighed til stille og roligt, men derhos groft og streng Arbeide, saa at deris fornemmeste Lyst og Handtering er med Aggerdørkningen, hvorved de og alleneste søger al deris *Interesse* og Levebrød. Og er det gandske faa, de fornødne Haandverker undtagen, som bruger andre Slags Handteringer.

Dette *Baronies* tvende Hovedgaarde med tilhørende Bøndergods er beliggende udi Søndre- og Nørreherred — —, og bestaar samme Bøndergods af 265 virkelige Beboere, Gaarde og Husmænd foruden Inderster og Tiennestefolk.

Post 16.

Her til *Baroniet* er ingen ræt samlet Skov, men de Skove, som hertil høre, ere vidt adspredt tilfællitz med andre. De største og vigtigste deraf er beliggende i Horslunde og Birchets Sogner langs med Stranden lige ud for de smaa Øer, nemlig Fæiøe, Weirøe, Omøe p., som ligger i det store Belt. Og strækker samme Skove sig ungefehr 1 Mil i Længden men i Bredden ere de gandske smalle, nogle Stæder en 500 Favne. De ere og, som meldt, tilfællitz med andre, neml. Pederstrup og Wintersborgs Eiere. Disse Skove, som kaldes Nøbøllelunde, Nøbølle Skov,

Taarig Skov og Dunsmose, tilligemed de andre Skovsparter, som dette *Baronie* paa andre Stæder tilhører, nemlig Steensgaard Skov, Løgetsmose, Afnede Skov, Dyrehaugen med Hellingelunde og andre smaa Krater, bestaar ellers af Ege og Bøge, maadelig Størrelse, med temmelig god Underskov af Hassel, Torne, Aunbøg og faa Elle, *item* nogle Stæder endel unge Ege og Bøge som opfredis, saa at *Baroniet* Juellinge dog haver saa meget Skov, som dets Eiere til egen og sit Godsdes Fornødenhed kan hielpe sig med, naar dermed forsigtig og sparsommelig omgaaes. Bøndergodset hertil er og nogenledis forsiunet med Pile, og de tilholdes aarlig at plante af de samme.

Post 21.

Udi Haldsted Mark under *Baroniet* er en Kilde, Maghøis Kilden kaldet, som ligger lidet Sønden for Landeveien til Nachschou og har sit Udspring af en Høj, som kaldes Maghøi. Vandet deraf er færsk og godt, endskiønt saavel Kilden som Høien er omgiven hele Vinteren og ofte om Sommeren med Saltvand, som indløber ved høie Vande fra Nachschous Fjord. Til samme Kilde kommer undertiden endel af Landets Indbyggere, som toe sig i Vandet og tillige give en Gave udi en Blok, som staar derved. Hvad Penge som i samme Blok kan samles (der ungefehr kan være aarlig 10 a 12 Rixdlr.) bliver uddelt til Sognets fattige. Kilden er ellers, mig vitterlig, ikke af nogen videre Mærkværdighed.

Post 22.

Kiære og Moratzer er ingen af paa dette *Baronies* Grund — —, undtagen en udi Birchets Sogn, Sillebiergsmoesse kaldet, som dog er tilfællitz med Hr. Grev Reventlou²). Samme Mose, som er temmelig stor, er gandske blød og moratzig, saa den er nu ikke til nogen synderlig Nøtte, fordi man ei kan faa Høet deraf, og Creaturerne kan ei heller komme derud at afæde Græsset.

Post 23 (31).

Her paa *Baroniets* Grund findes ingen Bierge eller Dale som er af nogen Mærkværdighed, uden alene et Stæd østerlig ved norder Strand udi Nørreherred, Birchets Sogn, tæt ved Raunnsbye, hvor der er en stor Banke ligesom et lidet Bierg, omgiven med Graver og smaa Volde paa de tre Kanter, men for den fjerde Kant, som er den nordost Side, er der ingen, men Stranden gaar tæt op til Banken eller Bierget og tillige ind udi Graverne. Samme Stæd, da det var i sin Stand, har været kaldet Raunnsborg Slot, med hvilket Navn det og endnu kaldes, og haver derpaa efter al Anseende tilforn været en stor og stærk Biugning; men naar samme er nedbrudt, er mig ubekendt. Fra det øverste af Jorden, hvor Grunden af Biugningen har staaet, og ned i Gravene, som er ganske steilt næsten lige op, er 33 Alen høj paa hver Side i Sydost, Sydvest og Nordvest, men paa den nordost Side ud til Stranden, hvor ingen Vold er, er Jorden fra det øverste og ned i Graven 63 Alen høj³). Den hele Biugning ovenpaa har været fuldkommen 480 Alen i sin Omkreds. Graverne er 18 Alen brede, og Volden er 510 Alen i Lengde. Fra Slottet i Sydost gaar en ganske smal Vold, som dog et Stæd har været giennemskaaren og ventelig Bro over, til en Skandse, som er i Firkant og efter Anseende har været temmelig fast. Imellem samme Skandse og Slotsvolden er 300 Alen. I det øvrige er Pladsen omgiven med Moradser paa de tvende Kanter; den tredie Kant er til Stranden og den fjerde Side, hvor Skandsen er, er fast Jord. Der tæt omkring findes og næsten det bedste Vand, som er i Lolland, og er Stædet ellers af *Situation* meget behagelig, efterdi man fra det øverste ei alene kan se Falster med alle de omkring Lolland liggende Øer, men endog over til Siælland.

Post 28.

Baroniet Jullinge Birketing holdes i Haldsted Bye.

Post 30.

Dette *Baronies* Hovedgaarde ere tvende. Den ene, som er den friherrelige *Residentz* — kaldes *Juellinge*, men tilforn har været et Munkecloster og kaldtes *Haldsted Closter*. Gaardens Biugning, saavidt Borgegaarden angaar, bestaar af tvende Længder Grundmur; den søndre er to *Etager* høj og den vestre een, altsammen gammel og meget forfalden, undtagen den halve Part af den vester Længde, hvilket — Kong *Friderich den Fierde* haver ladet bygge *Anno 1710*, men er dog kuns en gandske ringe Biugning. Ved den østre Side haver og tilforn efter Anseende været store Biugninger, men er nu nedbrudt og borte, undtagen et Stk. gammel Mur, 5 Alen høj, som staar endnu og lukker Borgegaarden ved den Side. Udi den nordre Side af Borgegaarden ligger Kirken. Samme Kirkes Biugning tilligemed Taarnet bestaar af store, hugne Graasten. Indvendig er den med Hvelving. Den er ellers en med de største Landsbyekirker, thi den er indvendig $66\frac{1}{2}$ Alen i Lengden, men i Breden er den kuns $13\frac{1}{2}$ Alen. Hvem samme *Haldsted Kirke* tillige med Closteret haver ladet bygge, ved jeg ingen Underrætning at give om.

Juellinge Ladegaard ligger ved den sydost Side af, noget fra Borgegaarden, og bestaar dessens Biugning af Bindingsverk. Algaarden, nemlig *Juellinge*, ligger tre Fierdingvei fra *Nachschou*, tæt ved Landeveien, som reisende *passerer* fra *Sælland* til bemeldte *Nachschou*.

Den anden af *Baroniets* Hovedgaarde kaldes *Hauggaard* og ligger udi *Otterslef Sogn*. Biugningen derpaa er kuns gandske ringe af Bindingsverk. Den har alle tider, saavidt jeg ved, haft samme Navn, som den endnu har, men dog ikke været nogen frie Sædegaard førend *in Anno 1719*, da den af allerhøistbemeldte Konge blev *completteret*, fik Sædegaardsfriheder og er *incorporeret* under *Baroniet*¹⁾.

Dette *Baronie* er alene tvende Kirker tilhørende. Den ene er forommeldte *Halsted Kirke* og den anden *Aufnede Kirke*, som ligger i *Sønderherred*, skønt den er et *Annex* til *Halsted*.

Juellinge, d. 8. *Maij 1744*.

Sandby Sogn.

(Indberetning fra Sognepræst Hans Oluf Hellesen.)⁵⁾

Post 1.

— — Bestaar af 91 *Decimanter*, hvoraf ere ikkun 64 bebygte.

Post 2.

Sognet bestaar af flag Kornland, hvor avles Hvede, Byg og Erter og til Indvaanernes fornødne Brug Rug og Havre. Derudi er ingen Skov eller Tørvelag; liden Græsning og Høebiering.

Post 10.

Indvaanerne har fornøden Tillæg af Malkerkiøer, Faar og Svin. Bester maa de idelig tilkiøbe sig formedelst den slette Græsning og Høebiering, at derudover ikke kan have Tillæg.

Post 11.

Ved *Taaars* og *Korsnacke* Byer kunde være Fiskerie af Sild og Torsk, som lidet benøttes, formedelst Indvaanernes Fattigdom, men bruges i Efterhøst af fremmede Belfiskere.

Post 12.

Landeveiene falder igiennem Sognet fra *Taaars* til *Branderslev* Sogn, hvor der er Milepæle fra *Taaars* *Færgested* til *Nachschou* 1¼ Mil.

Post 15.

Udi de tre sidste Aar ere fødte og døde:

1739	fødde	24	døde	31
1740	fødde	42	døde	28
1741	fødde	30	døde	31
1742	fødde	33	døde	25

Post 17.

Øer i Sandby Sogn ere:

1. *Slotøe* — —; er nesten rund. Ved den norde Side paa Øen findes *Rudera* af et Slot eller Taarn, hvorom Indvaanerne ikke ved at give nogen tilforladelig Efterretning⁶⁾. Øen bestaar af 6 Tdr. Hartkorn, beboes af en Selveierbonde, hvis Indavling bestaar af Hvede, Byg og Erter; har liden

Græsning til Avlingsdrift. Paa Øen er ingen Skov. Dertil hører en liden Holm Synder for Slotøe, hvorpaa kan græsses 2 Høveder.

2. Weiløe, Nordvest for Slotøe, bestaar af 5 Tdr. 3 Skp. 1 Alb. Hartkorn. Beboes af en Selveierbonde. Hans Avling bestaar af Rug, Byg og Erter; har fornøden Græsning til Avlingsdrift. Øen er nesten rund med en Aade ved den nordre Kant, hvor Græsningen er; lider ofte Skade af Høivande paa Korn og Græs, som ikke kan *remederes*. Derpaa er ingen Skov. Vesten for Weiløe er Rømmerholm, Weiløe tilhørende, rund af Form, hvorpaa kan græsses 4 a 6 Høveder.

3. Ennerhøye, atter Vesten for Rømmerholm, af Hartkorn 15 Tdr. Beboes af 2 Selveierbønder; deres Avling er Rug, Byg og Havre, dog dette sidste Slags alleneste til fornøden Brug. Har fornøden Græsning, ingen Skov. Er en høi Banke paa den synder, og paa den norder Kant udstrekker sig med en flad Odde.

Post 30.

Udi Sognet ere 2de Herregaarder, den 1ste Grimsted — — af nesten forfalden Tømmerbygning, undtagen Laden og Koehuset, som er grundmurede. Dertil er *completeret* Hartkorn af Bøndergods. Til Grimsted hører Wendsholm, Nordvest for Korsnache, af langagtig Form, hvorpaa kan græsses 12 a 16 Høveder.

Den 2den Adzerstrup — —, ligeledes af nesten forfalden Bygt, hvortil er intet Hartkorn af Bøndergods.

Begge Gaarder har hidindtil tilhørt *Captain Schack Brocktorff*, men nu er taget i *Possession* af Pant-havere⁷).

Kirken i Sandbye Sogn tilhører Grevinden af Knuth. Er af vel vedligeholdt grundmuret Bygning.

Sandbye d. 1ste Augusti 1743.

Herredskirke og Lille Løjtofte Sogne.

(Indberetning fra Sognepræst Edvart Beirholm.)⁸)

Post 1.

Wester Carlebye Heed, som i Længde og Brede

kan være fast en halv Fierdingvej og grændser, eller rettere ligger til fællig med Ø. C a r l e b y e, H a l s t æ d og T v e d e H e e d, bruges til omliggende Byers fælles Græsning. Kan ikke undværes til anden Brug at pløje eller saa paa, med mindre Indbyggernes Creaturer skulde *crepere* om Sommeren for Føde.

Post 2.

Her saaes Hvede og Byg fornemmelig, hvoraf Bønderne sælger lidet til deres Udgifter. Rug, Havre og Erter saaes neppe mere, end at Bønderne til dem selv og deres Creaturer at underholde kan komme ud med, efterdi her er ikkun lidet Høebond og Græsning.

Post 3.

Her i Sognet er ingen Frugthaver at tale om. Neppe haver en Bonde 2 a 3 Frugttræer. De fleste Træer, her legges Vind paa, er Pil, som bruges til Hegning af Mangel paa Skov.

Post 7.

Faa Bønder har 4 a 6 Bistader, som af dem alleniste bruges til deres Husfornødenhed.

Post 10.

Siden her er Mangel paa Græsning om Sommeren og Hø om Vinteren, bliver ikkun lidet Creatur tillagt, neppe saa meget, som Bønderne selv kan benytte sig af til Underholdning.

Post 14.

Trediedagsfeberen er det Slags Siugdum, her mest *regierer* i Sognet, og den bedste *Medicin* derfor, som bruges af *Febricitanten*, er *China Mixturen*. Urter vides her ikke uden Engliskier, som af Fattigfolk samles og selges til Farverie. Nok *Hypericon* og Rølliker voxer her i temmelig Mengde, men ingen benytter sig deraf, siden det ikke kan afsættes.

Post 15.

Udi Herreds og Lille Løjetofte Sogner ere i 3de Aar, som er 1740, -41, -42, født 61 Børn og af unge og gamle døde 40 Mennisker.

Post 16.

Til W. Carlebye er en liden Skov, kaldes Callund; er i Længde og Brede neppe et half Bysseskud. Den for nogle Aar siden er af Smaakrat indfredet og opelsket, saa at der er en liden Hegningsskov og gandske faa Eger, som af Bønderne opfredes og opsnødes (d. e.: opsniddes). Er ellers ikke af nogen Betydenhed.

Post 24.

Udi Lille Løjetofte Kirke findes en Tavle, som af sal. Hans Kiøbing, forrige Sogneprest til Menighederne^o), er *renoveret*, hvorpaa er antegnet, at Anno 1660 første Juledag under Prædiken er hendet sig, at en Bielke udi Hr. Niels Saxtrups Tid^o), som da var Sogneprest til Lille Løjetofte Menighed og *Capellan* til Nachschous, er nedfuldet. Den syndre Ende var over Prædikestolen og den nordre Ende over Fruentimmerstolene, men i Faldet vendte den sig saaledes, at den syndre Ende af Bielken faldt i Øster og den nordre Ende i Vester langs Kirkegulvet og intet Menniske fik Skade. Af samme Kirke faldt Overdelen 1661 ned paa en Søndag under Prædiken, saa at ermeldte Prest derefter maatte holde sin Tieniste paa Kirkegaarden, hvilket og findes antegnet paa samme Tavle.

Post 28.

Udi Lille Løjetofte Sogn er paa SandbiERG Heed ved SandbiERG Bye Lollands Nørre Herreds Ting.

Post 32.

Siden Sognerne grændser til Nachscou, taler Bønderne god dansk, uden gandske faa Ord, som ei i Trykken findes antegnede, for *Exempel* Tusmørket kaldes saavel i

Kiøbstenen som her paa Landet Aftenrusket, en Øltragt: en Trantel; et børrig Menniske er et flittig arbeidsom Menniske, en Døgenicht kaldes et ladt og dovent Menniske, Monale kaldes i Morgen aarle.

W. Carlebye d. 6te *Septembr.* 1743.

Foruden de her og i Aarvog 1921 meddelte Indberetninger fra Lollands Nørre og Sønder Herred, hvis Originaler findes i P. Roggerts Samlinger (Thott, Fol. 730), er sammesteds kun opbevaret een Indberetning fra Maribo Amts øvrige Herreder, nemlig Forvalter G. Neander's om Knudthenborg, dat. 11. Jun. 1744. Da denne Relation, der er affattet paa Tysk, er kort og uden Interesse, udelades den her. Muligvis vil det lykkes Udgifveren eller andre at fremskaffe enkelte af de manglende Sogne- og Godsindberetninger. De fortjener sikkert at udgives.

Noter. (jfr. Aarvog 1921 S. 114, 1922, S. 127).

¹⁾ Christopher Hørup, † 1791, Forvalter paa Juellinge 1737—75.

²⁾ Grev Christian Ditlev Reventlow, f. 1710, † 1775, til Christianssæde.

³⁾ Ravensborg Slotsbankes højeste Punkt ligger 18 M. over Havet. Om Borgbanken og de i de senere Aar foretagne Udgravninger se C. M. Smidt i nærv. Aarb. 1916 p. 84—101.

⁴⁾ Baroniet oprettedes først 26. Dec. 1721, men 30. Okt. 1719 mageskiftede Kongen Halsted Kloster til Baron Jens Juel Vind.

⁵⁾ Hans Oluf Hellesen, f. ca. 1686, † 1749, Sognepræst til Sandby fra 1728.

⁶⁾ Som bekendt havde Kong Hans opført Taarnet Engelborg paa Slotø.

⁷⁾ Efter Kommissionsdom af 3. Mai 1743 gjorde Panthaverne, Byfoged Niels Siersted i Maribo og Handelsmand Knud Petersen Sølling smsts. (Aarvog 1918 p. 79 f. og 84), Indførsel i Kapt. Schack Brockdorffs Gods Grimsted (nu Frederiksdal) med Ladegaarden, og Siersted købte den ved den paafølgende Auktion (Skøde 13. Juni 1744). Omtrent paa samme Tid overtog Siersted ligeledes Asserstrup, men han maatte dog snart gaa fra begge Gaardene.

⁸⁾ Edvard Beierholm, f. 1677, † 12. Dec. 1745, Sognepræst til Herredskirke og Lille Løjtofte fra 1712.

⁹⁾ Hans Jacobsen Købing, f. 14. Jan. 1652, † 1708, Sognepræst til H. og L. L. fra 1691.

¹⁰⁾ Niels Saxtrup, f. ca. 1624, † 14. Okt. 1686, Kapellan i Nakskov og Sognepræst til Lille Løjtofte 1658 (pers. K. fra 1655) —83.

Jørgen Wolsings Erindringer ¹⁾).

1) Hvorledes min Vandring har været i denne Verden.

Jeg er født den 28d Mars 1758 i Holebye Sogn af Gaardmand Rasmus Jørgensen Wolsing og Anne Miklsdatter 1769 døde min Fader fra 4 uforsørgede Børn. Jeg var 11 Aar og var den ældste, jeg var for Ringe til at styre ½ Aar flytte

2) Nu kom jeg ud til fremmede; der led jeg megen gien-vordighed og havde nær forkommed af utøi, lærde kun lidt af Religion; undtages hvad jeg øvede mig selv. Jeg var ikke i Skole, føren det Aar, jeg gik til Konfirmation . . . og gik i Skole hver Dag . . . samme Aar . . . 17 Aar og . . . Aar.

3) . . . og var i 2 Aar, men nøgen var jeg, nøgen blev jeg. Nu blev jeg Soldat, matte gaa til Fuglse Kirke at exersere. Nu vilde Forpagter Dall have mig til at tjene som Avlskarl og Ladefoged. Nu blev jeg løst fra Soldat og var der i 2 Aar, det var mine Tjenester

4) . . . nu begyndte mine Fortrædeligheder. Jeg havde kun det Hus i 4 Uger, saa kom der 2 Mænd efter mig, og jeg maatte følge med til Søhold, der var mit Herskab. — »Nu, vil Du have den Gaard i Norre«. — Jeg strose noget, men det hjalp intet. — Det var en Ydegaard paa 10 Tønder og 2 Skpr. (Hartkorn) . . . Kammerjunkker

¹⁾ Hr. *Jens Wolsing*, Holeby, har tilsendt Red. ovenstaaende Erindringer, der er nedskrevet af hans Oldefader (Morfars Far), *Jørgen Rasmussen Wolsing*. Om det lille Haandskrift meddeler Hr. W.:

Bogen kalder Nedskriveren *Erindringer*. Der er desværre paa Bogens første Blade spildt en Vædske, der har borttaget Skriften paa 4 a 5 Linier forneden paa hvert Blad; følgelig kan Bogens Indhold ikke i Begyndelsen gængives korrekt.

5) . . .ingen Forsvar, viste hverken af Lov eller Forordning, og der var ingen Ret, undtagen den, der staar i den store Ende paa Piskeskaffet. Penge havde jeg ingen, Gods havde jeg intet, blev sat til Gaarden, maatte til Hove, hvor Føden kom fra (?). Jeg maatte lade mig nøje. . . .4 Heste, og maatte gøre Ægter og Arbejde tillige.

6) . . .igen til mig. Han var døv. Saa havde jeg en Mand til Hjælp, ellers maatte jeg selv. Nu sled jeg Tiden, saavel til Hove som hjemme i nogle Uger. Nu var jeg tvungen til at gifte mig. Den 25de Søndag efter Trefoldighed havde vi Trolovelse. Nu havde vi hverken at bide eller tyge, jeg havde ingen Hjælp og min Kone ikke heller. Nu var vi de elendigste Stoddere der kunde tænkes. Jeg havde 10 Rdl. . . .

7) . . .Der efter kom 2 Mænd og skulde køre mig til Søhold, som jeg gik i mit Arbejde. Med falskneri truede Herremanden mig; jeg skulde til København eller jeg skulde tage Gaarden igen. Mit Svar var Nej. Saa blev jeg indesluttet i en Arrest Kl. 12 om Natten. Om Morgenen Kl. 2 kom min Kone og havde en Mand med sig for at vide, hvorledes det blev. Kl. 3 kom Herremanden at lukke mig ud af Arresten. Spørgsmaalet var, om jeg havde betænkt mig siden i Aftes. Mit Svar var Nej. . . .mit Sind. . . .

8) Manden, som min Kone havde med, tog han nu med ner i Haven, var kun kort borte. Saa kom Manden igen og spurgte mig ad, om jeg vilde tage imod Gaarden igen. Saa skulde jeg faa fuld Besætning og Gaarden opbygget. Ellers skal Du til København. Mit Svar var: Nej, lad mig kun komme til København; Jeg skal snart komme tilbage. Min Kone staar hos mig og græd, tog mig om Halsen og sagde: »Skal vi dog saaledes skilles ad«. . . .saa er det. . . .forbi med os. . . . Nu blev mit Sind bevæget. . . . Nye Condition. Vi flyder til Gaarden igen.

9) Jeg ved ikke, hvorledes det kom. Vi fik Gaarden igen. Nu blev Vaadningshuset opbygget og (jeg) bekom ogsaa noget af Besætningen. Iblandt disse Bester bekom jeg et skabet, jeg forstaar det ikke. Nu havde jeg faaet samlet 8 Bester. Nu mente jeg at gaa frem, men desværre tilbage. Da jeg ikke forstod, hvorledes det var med disse Bester, saa bad

jeg min Naboed, han vilde gaa med hen at se mine Bester: »Jeg tror, at den ene Best har ført mig en Ulykke paa.« Manden sagde straks, at alle mine Bester var fordærvet af den ene.

10) Jeg gik til mit Herskab. En Dyrslæge kom. Han kunde ikke kurrere dem. Jeg maatte grave et Hul og skyde dem alle 8. Nu maatte Herskabet give mig andre; men bekom kuns 4. — Nu maatte jeg lade mig nøje. — Nu blev jeg Stævningsmand og tillige udvalgt til Takseringsmand. Min Kammerat og jeg, vi kom ud iblandt Folk, vi hørte noget af en Mand og noget af en anden. Vort Hoveri var os for strængt, saa vi raadslaaes med hverandre og gjorde Klage over vort Hoveri. Fik en Mand til at skrive Klagen. . . . gik lige til Rendekammeret (Rentekammeret).

11) Den kom igen og lyende saaledes, at Kammerjunkeren skulde ufortøvet lindre vort Hoveri. Nu kunde han ikke komme til Rette med Forpagteren. »Jeg holder mig efter min Kontrakt«. Nu var Herremanden i Forlegenhed; vi fornøjede os derover. Nu lod han sig i Proces med Forpagteren og tabte. Han kunde ikke paa andre Maader befri os. Han maatte sælge Sæddingegaard til Forpagteren. Vi hjalp temmelig godt til, jeg var ikke den ringeste. Jeg stræbte kun at gøre mit Herskab et godt Puds. Jeg fik stillet min Hævn med. Saa blev Dall vort Herskab. Nu blev der nogen Forandring; men blev strengt. Saa kom en Forordning. . . .

12)men jeg kunde ikke tilstaa at forrette det Hoveri, som der blev forlangt. — jeg sagde min Gaard op. Kom dertil 1784. 1793 flyttede vi ind i et Hus ved Nebbelunde og gjorde 2 Hovedage om Ugen, og 12 for Pløjning, 6 for Tjenden, saa jeg gik 5 Dage i Høsten. Det var mig noget svært; men uden Bekymring. Der var vi i 5 Aar og havde 4 Børn og min gamle Moder, saa vi var 7, som skulde have Føde. Børnene voksede noget til. Folk begyndte at ville have dem at tjene. Folk skammede mig ud, hvorfor jeg holdt mine Børn hjemme. Det faldt mig ikke godt ind. Jeg havde andre Tanker.

Saa kom der en Mand og forlangte om jeg vilde tage en Gaard paa Knuthenborg Gods, saa skal du faa al den

Hjælp der, nogen kan faa. Nu kom jeg paa andre Tanker. Har vi draget vore Børn op med Besværighed, saa maa vi have Nyttens af dem selv. Saa tilstod jeg at tage til Holeby og flyttede den 24de Marts 1798. 1799 flyttede vi Gaarden ud, som han nu staar. 1800 blev han færdig. Samme Aar avlede jeg kun 1 Tønde Rug, 6 Tønder Hvede, 19 Tønder Byg og 22 Tønder Havre ialt 48 Td. Nu var vi i den yderste Armod, saa vi maatte lide. Der var kun lidet til Føden, ikke heller til Udgifterne. Vi kom i Gæld, inden 1801 til vi naaede Høsten havde vi 300 Rigsdaler at betale og fik betalt de Penge saa nær som 14 Rigsdaler. De maatte være 7 Aar. Jeg kunde ikke komme saa vidt (at) faa dem betalt, for jeg maatte blive ved at borge nogle Tønder Saakorn hvert Aar. 1812 slap vi vor Gæld. Det gjorde ogsaa mig nogen Tilbagesættelse, at jeg var syg i 6 Aar fra 1799 til 1805. Saa kom jeg i en svær Sygdom og maatte ligge i 4 Uger. Saa kom den gaaende Sygdom. Saa blev vi enige med vort Herskab at betale Hoveripenge. Det trykkede os meget. Men 1812 blev vi akkorderede om at svare Penge for vor Tiende; det var endnu mere trykkende. Jeg holdt ud, og betalte til 1820. Saa maatte jeg til at sætte Gæld igen, saa jeg blev nu 300 Rigsdaler skyldig til mit Herskab, saa jeg har været 600 Rigsdaler i Gæld, siden jeg kom til Holeby og har betalt dem hver en Skilling. Saa levede vi i bedste Velgaaende og var enige om (at) oplade vor Gaard til vor yngste Søn. Da vogner endnu den værste Fortrædelighed for mig. Den 17 Juli 1833 døde min Kone. 1834 første November flyttede jeg ned i mit Herberg og har nu den bedste Rolighed.

Holeby, den 15 August 1835.

Jørgen Wolsing.

Til disse Erindringer knytter Hr. *Jacob Wolsing* følgende Bemærkninger:

Holeby Sogns nordligste Gaard, hvis Jorder grænser til Bursø og Hillested Sogne og ligger mellem Nøbbøllegaards, Raahavegaards, Binnitzes og Wredeslunds Marker, er en af Egnens ældste Gaarde. Den er, som et indhugget Aarstal over Portdøren oplyser, opført 1799, og denne, den østre,

Længe staa endnu, som den byggedes dengang. Indtil for en Menneskealder siden var Gaarden omkranset af en Række mægtige Popler, men de er, som saa meget andet af Lollands Beplantning og Trævækst, for længst forsvundne.

Hvor Aaen, som fører fra Højbygaards Sukkerfabrik til Sædinge Aa, skærer Landevejen Maribo—Holeby, har der ligget en Landsby, og fra denne blev den nævnte Gaard udflyttet en lille Fjerdingsvej nordligere til sin nuværende Plads af *Jørgen Rasmussen Wolsing*, der i sit 77. Aar nedskrev sine »Erindringer, hvorledes min Vandring har været i denne Verden«.

Disse Optegnelser er bleven bevaret af Slægten (Gaarden ejes nu af hans 80-aarige Sønnedatter), og de er gengivet ovenfor, som de er affattede, blot med en Del Ændringer hist og her af Retskrivningen.

Jørgen Wolsing efterlod sig 7 Børn og blev Stamfader til en vidt forgrenet, særlig paa Lolland udbredt Slægt. Navnet lyder noget fremmedartet, men det er rimeligt at antage, at det er afledet af Landsbyen Vaalse paa Falster, idet Navnet træffes et Aarhundrede forinden i Nordsjælland.

Derom vides, at en Pastor *Rasmus Lauritzen Wolsing*, Provst for Lyng Herred, var født i Vaalse 1537, og det er sandsynligt, at Jørgen Wolsing i tredje eller fjerde Led nedstammer fra ham.

Trods de forsvundne Linier og Ord i Optegnelserne giver disse dog et tydeligt Billede af Bondestandens vanskelige og ufrie Kaar i hine Tider, da Bondens Ret stod i den store Ende paa Piskeskafket, som Jørgen Wolsing udtrykker sig. De vidner tillige om, at Kampen for Udkommet, Slid og Slæb og Underkuelse optog Sindene, men de vidner ogsaa om Kraft og Udholdenhed til at byde de onde Vilkaar Trods, samt Stejlhed over for Undertrykkerne.

Og for saa vidt fik han sin Løn, som han i mange Aar havde »Rolighed« i sit »Herberg«, (to Kamre, der endnu findes i Gaardens østre Længe), hvor han døde 1850, over 92 Aar gammel.

Degneforhold og Degne i Birket.

Af Henrik Pedersen.

Der er ikke Tvivl om, at Holberg har Ret i sin Skildring af Per Degn; som han forstod at benytte andre samtidige til Modeller, har han ogsaa nok givet et veltruffet Billede af en utiltalende Landsbydegn; der er heller ikke Tvivl om, at der har levet Degne, der var belastet med alle de Skrøbeligheder, som Folkeviddet har udstyret denne Klasse Samfundsborgere med; men med alt dette maa man erindre, at her kun er fremdraget den ene Side af Sagen. Degnene var naturligvis først og fremmest Mennesker, og er det sikkert, at der har været mange utiltalende Personer i deres store Flok, saa har der lige saa sikkert været mange brave og agtværdige iblandt dem. Der har tillige været mange, som ved deres gode Egenskaber har raget højt op blandt deres samtidige og levet som højagtede Mænd i deres Kreds. Denne Antagelse bekræftes, naar man trænger lidt ind i de Kilder, der staar til Raadighed for den, der søger Oplysning om Degne og Degneforhold. Der har været lærde Degne, som den vidt bekendte »lærde Amagerdegn« Jochum Halling, der var saa anset for sin Lærdom, at man havde bestemt ham til Professor ved Universitetet; om ham fortælles der, at da han engang traadte ind i en af Universitetets Høresale, bød den foredragsholdende Professor hele Forsamlingen rejse sig for derved at bevise den beskedne Landsbydegn Hæder for hans store Lærdom. Der findes i mangfoldige Kirkebøger indført smukke Bemærkninger om den eller den afdøde Degns Fromhed, Nidkærlighed i Gerningen, hans lange og tro Tjeneste i Menigheden eller hans andre rosværdige Egenskaber.

Det er ofte sket, at Degnene ikke er standsede ved Degnegerningen, men har fortsat deres Studeringer og er blevet Præster — saaledes Mogens Mienert, der begyndte som

Degn i Arninge og nogle Aar senere blev Præst samme Sted, eller Stephen Christian Heegaard, død 1798, der arbejdede sig op fra Skoleholder til Degn, derfra til Kapellan i Stubbe-købing og endelig til Sognepræst i Nordby paa Samsø; og hvad maa man ikke tænke om det Degnehjem, der kunde fostre en af vort Lands bedste Sønner, Biskop N. E. Balle. Det kan da hælde, at Tallet af brave, dygtige og agtværdige Degne overstiger Tallet af de ynkelige, latterlige og for-agtelige.

Degnegerningen er vel omtrent saa gammel som selve Kirken. I Oldkirken havde Menighedsforstanderen Hjælpere, der benævntes med det græske Ord Diakon; Diakonen forekommer ligeledes i Romerkirken, her som en underordnet Præst, der gik de højerestaaende Præster til Haande ved Sakramenternes Forvaltning, ved Messe og Korsang og ved de kirkelige Processioner. Da Romerkirken holdt sit Indtog her i Norden, fulgte hele dens højt udviklede kirkelige Apparat med og toges i Brug med de Forandringer, som de stedlige Forhold, der var saa vidt forskellige Sydens, bød.

Saaledes blev da ogsaa den danske Kirke efterhaanden udstyret med hele Rækkefølgen af gejstlige Mænd lige fra Ærkebiskop til de laveste Diakoner, hvis fremmedartede Navn snart i Folkemunde antog Formen Degn. Da efter Reformationens Syndflod Vragstumperne af den gamle Kirke atter dukkede op af de oprørte Vande, bjergede man, hvad man kunde af brugelige Ting, og blandt de anvendelige Sager var ogsaa Degneinstitutionen. Ved kongelige Forordninger blev det fastslaaet, at der ved hver Kirke skulde være en Degn, og da samtidig Præstestandens Pligt til at leve i ugift Stand ophævedes, og da Tidsforholdene medførte, at den gifte Stand ansaas for langt priseligere end den enlige Stand, finder man fra den Tid af Degnene langt hyppigere omtalt, eftersom de nu stiftede Familie som andre Borgere og deltog i Samfundslivet som disse. Til de forhen omtalte Degneforretninger knyttedes nu tillige Forpligtelsen til at oplære Ungdommen i den nye Læres Hovedpunkter, og i den Hensigt skulde Degnen hver Søndag sammenkalde de unge i Kirken og der forelæse dem Lærestoffet, »til noget hang ved«, som Biskop Peder Palladius siger i sin Visitatsbog.

Han ventede sig dog ikke større Resultater af denne Degnelæsning, end at de unge skulde kunne lære Budene, Trosartiklerne og Fadervor, dertil nogle Salmer. Da senere Trangen til fyldigere Almueoplysning gav sig Udslag i Regeringens Omsorg for Oprettelsen af Almueskoler, kneb det ofte med at finde Folk med tilstrækkelige Kundskaber til at være Lærere ved disse Skoler; da faldt Myndighedernes Blik paa Degnene, som efter Reglen skulde være Studenter, og som altsaa dog havde nogen boglig Dannelse, og disse greb med Glæde dette nye Middel til Forøgelse af deres sparsomme Indtægter, saa meget mere som den ny Gerning paa mange Maader var i Slægt med deres hidtidige Virksomhed. Her maa det dog erindres, at Degnene mange Steder slet ikke havde Skolehold, men kun passede deres Kirkeforretninger og Religionsundervisningen for Ungdommen, medens man havde særlige Skoleholdere.

Degnens Løn bestod i en Trediedel Tiende mod Stedets Præst, dertil Embedsbolig, »Degnestavn«, hvortil undertiden hørte en Jordlod. Af denne tarvelige Indkomst maatte Degnen svare en Afgift, »Pens«, til den nærmeste Købstads Latinskole; men mange Steder blev Degneembederne nedlagt og deres Indtægter tillagt den nærmeste Latinskole, mod at denne lod Degneforretningerne besørge af en Discipel i øverste Klasse, der begav sig ud til Landsbyen, naar hans Nærværelse der var nødvendig. Disse »Løbedegne« eller »Substituter« var ofte i slet Ry for deres umoralske Levned.

I hver Købstad var der gerne en Latinskole, hvis Rektor besørgede Degnetjenesten bistaaget ved Sangen af Skolens Disciple. Da mange af de mindste Latinskoler nedlagdes 1740, maatte der saadanne Steder ansættes særlige Kordegne.

I Slutningen af det 18. Aarhundrede begyndte man at nedlægge Degneembederne og anvende deres Indkomster til Fordel for Skolevæsenet, og Lærerne maatte da overtage Degnenes Gerning og blev Kirkesangere. Dermed forsvandt de egentlige Degne, om end Navnet i lange Tider hæftedes paa deres Arvtagere — Lærerne —, hvorfra det dog nu er forsvundet.

Et Minde om tidligere Tidens Forhold har man dog endnu

i Betegnelserne Kordegn og Alterdegn, der betegner de Lærere ved Købstadskolen, der nu varetager Degnenes tidligere Gerning.

Birket.

Af Birkets Degneembede svarede aarlig 3 Tdr. 5 Skpr. 2 Fdkr. Korn til Nakskov Latinskole. I Matriklen af 1664 nævnes det, at Rasmus Degn har $\frac{1}{4}$ Fæstegaard og desuden »Røgelse-Gaard — er 5 Skpr. Land, haffuer Deignen i Brug og holder Kirken derfor med Brød«. Derefter hengaar der lang Tid, før der atter høres om Degne i dette Sogn; første Gang, der herefter er en omtalt, er 1733, da Degn Bruun i Birket omtales ved en Barnedaab paa Fejø, og det viser sig siden, at han til Fornavn hed Andreas. Det ses ikke, hvornaar han kom i Embedet, ej heller hvornaar han døde, og det er altsaa kun lidt, der kan oplyses om ham. 1758 kaldedes Christen Bremer From til Degn for Birket Sogn. Han var af gammel lollandsk Slægt, født 1727 i Nysted, hvor hans Fader, Abraham Abrahamsen From, var Købmand. Da Faderen døde, medens han endnu var et lille Barn, og Moderen giftede sig med Præsten Jens Daniel Winther i Nysted, underviste Stiffaderen ham selv, indtil han var stor nok til at komme i Latinskolen i Nykøbing, hvorfra han 20 Aar gammel sendtes til København for at studere Teologi. Pengemangel nødte ham imidlertid til at afbryde sit Studium og skaffe sig Opholdet som Skriver og Huslærer, indtil det lykkedes ham at blive kaldet til Degneembedet i Birket af Grev Chr. Ditlev Reventlow. Det faste Levebrød har givet ham Midler til at kunne stifte Familie, og da hans første Hustru døde i Aaret 1762, skyndte han sig at gifte sig igen. I de to Ægteskaber havde han en stor Flok Børn. I hans Embedstid indtraf i Sognet en sørgelig Begivenhed, der ramte en Person, der sandsynligvis har staaet ham nær. Begivenheden kan bedst berettes med Kirkebogens Ord: »1770 den 26. Januar jordet Berider Echorst af Pederstrup, hvis pludselige og uventelige Dødsfald tildrog sig den 19. Jan., da hand blev fundet i Vandet under Broen ved Malt-Huuset Kl. 11 slet Formiddag, efter at hand forhen samme Dag var af Forpagter Felthuus og hans ligesindede Tienere udhujet, forjaget og forfulgt igiennem Skov og Mark, som

efter et umælende Dyr. Saadan hans beklagelige Død vides ikke enten da at være skeet af Sinds-Uroelighed, Uforvarenhed eller af onde og ugudelige Menneskers umættelige onde Sindelag. Vil derfor overdrage Sagen til Gud, som dømmer retfærdelig, og tillige bede, vi ikke maae komme hos vore Uvenner at boe, at vi ikke skal fristes over Formue. Degnen Sr. From i Birket har bæret Beriderens Kiste med følgende Grav-Skrift: Inden for disse Fjæle giemmes den jordiske Deel af dend høyst beklagelige Berider Hans Henric Echorst, 1716 føed i Pløen, 1770 døed ved Enden af Søen. Sidst i hans Liv til Forsmædelse lasted, Ja, til Fortvivlelse antasted, Dog ej af Gud forkasted. Gienlyden af hans sidste Sukke: O Herre, ieg er saa ængsted; Gid ieg maae falde i dine Hænder, thi du er overflødig paa Miskundheder, men lad mig dog ej falde i Menneskers Hænder!«. Mere beretter Kirkebogen ikke, og Tingbogen ved intet at fortælle, der kan løfte Sløret for den uhyggelige Tildragelse. Forpagter Felthuus, der efter Kirkebogens forsigtige Ord synes at have spillet en fremtrædende Rolle i Tragedien, døde 1785 som Ejer af Horslunde Mølle. Sidste Gang, Degn From nævnes, er 1774 i Nakskov Kirkebog; thi da Kirkebogen i Birket indtil 1779 er ufuldstændig, kan Tiden for hans Død ikke nøjagtigt fastslaaes. Den maa dog være indtruffen før 1779; thi dette Aars 30. Oktober »...blev forrige Degn og Skoleholder i Birket Sogn Sl. Dahl begravet med Liig-Prædiken, som døde 25 ejusdem Klokken 9 slet om Aftenen af Svindsot gammel 50 Aar«, melder Kirkebogen. Ved Vakancen meddeles det, at Skoleholderembedets Indkomster er 8 Tdr. 2¼ Skp. Byg og i Penge 10 Rdlr 4 Mark 3 Skill., og denne ringe Indtægt har bevæget Skolepatronen J. Krag-Juell-Vind paa Juellinge til at foreslaa Kaldets Løn forøget med 12 Tdr. Byg og 12 Rdlr. Hvad Degneembedet indbragte findes ikke omtalt. 1787 er Lars Ottesen Smith ifølge Folketællingslisterne konstitueret Degn, og samme Kilde meddeler, at 1801 er Skoleholder Brix i Magletving Kirkesanger i Birket Kirke, saa Degneembedet er altsaa før den Tid i al Stilhed forsvundet.

Mossinske Familiebreve ¹⁾.

(Oplæst d. 3. Oktober 1755 paa Nykøbing Slot ved Forhør angaaende Mordet i Gunslev Præstegaard).

Ved *Helene Strange*.

Højædle og Velbyrdige Hr. Justice-Raad Høserich og Hr. Henrich Flindt Landsdommere udi Lolland-Falster.

Efter Mons. Dahls Anmodning til mig ved Commissionen paa Nyekiøbing Slott dænd 7de Augusti sidst afvigte, om De breve, Jeg kunde have faaet fra Hr. Mossin efter hands Daatters Forlovelse med Sal. Hr. Clausen, og ieg endnu kunde have udi behold inden 8te Dage at tilsende de gode Herrer Commissiærer dem, tilskicher ieg Dem 'da hermed de same breve tre: 3 komplette breve, og et mutileret, der har ligget paa et vejstæd, hvor det er blevet revet udi stykker. Saa maa det 'da icke blive agtet af nogen vigtig betydning, da som Mons. Dahl forlangte af mig at viide, 'hvad tiid Hr. Mossin hafde tilskrevet mig 'det brev om at bestille ham et gode-Raads-Jern udi Nysted — og ieg mente det var sent kort før Juul i Fior, og det ses af dette stycke brev, at det først skeede i Aar. Mons. Dahl og saa i dette, skjønt mutilerede brev kand finde — . . . med det hand udi sine qvæstioner til mig var meget om at giøre, og ieg 'da icke kunde huske at giøre Rede for, saa tencker ieg, at dette kand giøre ham saa god tjeneste som nogen af de andre. Om ieg fra ifior dænd 5te October da det første brev er dateret, 'har faaet fleere breve fra Hr. Mossin til Hr. Clausens Død kand ieg icke sige vist, ieg tror det dog icke, men det kand ieg vist forsikre, at ieg finder ingen fleere breve i om bemeldte tiid i mit Hus.

Med største estime forbliver ieg

Højædle og Welbyrdige Herrer Hr. Justitce Raad og

¹⁾ Noter (se S. 114).

Lands Dommer Høserich og Hr. Lands Dommer Flindt
Deres ærbødige og ydmygeste tiener.

S. D. Winther.

Kettinge, 12. Aug 1755.

Velærværdige og Høylærde Hr. Winther, Hierte Elsket
Kiære Svoger og Broder!

Hands ærede Skrivelse af 25de September blev icke indhændiget førend i Onsdags, som var dend 2den Oktober, da dend hafde 2 gange gaaende urigtig — nemlig først til Kiøbenhavn i Stæden for til Gundsleff og siden fra Kiøbenhavn til Stubbekiøbing i Stæden for til Gundsleff, da den første forsendelse hafde været hos Postmesterens Karl, dend sidste hos Postbudet der Reyser mellem Alsleff og Stubbekiøbing. Vi har at tacke for Kiære Broders og Broder Daniels besøgende og er det os kiært at alting fandtes efter behag, da De kom hiem. Vi kom til Hr. Lehmeiers Barsel, da de var færdige at staa op fra Bordet, og blev der indtil løverdags Middags, da vi spisende tidlig, inden vi drog derfra. I Tiirsdays 8te Dage fick vi vores Udviisning for tilkommende Winther, da vi hafde dend ære at have een ganske kort Visite paa een skaal Caffé af Cammer Herre, Justice-Raaden og Forvalteren. Hvad Stue-Uhret er angaaende som Paache Smed nu haver færdig, da tacker ieg kiære Broder for det Udlæg hand haver gjort til ham af 6 Rigsdaler, og mener vel at faa det opsat, uden at det skal gøres fornøden, at Paache Smed skal gjøre en Reyse herover for det, thi nu forestaaer mine Hæste et stort Arbejde, da Gud har givet os nogen Regn, saa vi paa tilkommende Mandag tæncker at begynde med Sæden, og kand vi naar Sæden er lagt og Jorden er Winther Riisted, om Gud vil give Sundhed og helbred, da siden kiære broder vil gjøre os den tjeneste at befordre det til Sundbye, skal ieg gjøre anstalt, at een Vogn kan være ved Færgen, for at føre det hiem til os. Skulde Paache Smed icke kunde bie ind til dend tiid med Pengene, da vil ieg se til, at de kand blive sendte forinden, endskiønt man burde dog først viide, om Uhret, mand skal give Pengene for, gick rigtig eller icke.

Næst min Kones, Min og Daatters Kiærligste og ærbødigste Hilsen til kiære Broder, Broder Daniel, Hr. Ruud og Kiereste, Jomfru Buch og andre gode Venner, og beste ønske om ald Guddommelig Velsignelse lever ieg

Velærværdige Hr. Winther, hierte Elsket Kiære Svoger og broders oprigtige Ven og broder og ærbødigste tiener.

H. Mossin.

Gundsleff, d. 5 October 1754.

Welærværdige og Høylærde Hr. Winther, Hierte Elsket kiære Svoger og broder!

Da det nu er een tiid lang siden ieg hafde dend ære at tale mundtlig med ham, kand ieg icke forbigaae nærværendes tiid at indsende ham disse faa Linier, for derved skyldigst at tacke for den sidste mod os udviiste godhed og medfart, da vi vare samlede. skulde Claus Jensen have ført nogen kryderier hiem til os, da bad vi gierne, at vi maatte faa nogen underretning derom siden vi trænger dertil og vi haver maattet kiøbe noget af deslige Ting i dyre Domme udi Stubbekiøbing . Her gaar vel een Spargement, at der skulde være een Præst kaldet til Kippinge, men mand haver endnu ingen fuldkommen Vished derom. Dend første omgang ved denne vacance endes for os med dette gamle Aar, og da Provsten begynder igien paa Nytaars Dagen, falder Touren mig til paa hellig tree Kongers Dag. Det er godt at forrette sit Embede, naar mand haver Sunde Sinds og Legems Kræfter dertil, men hvor tungt og vanskeligt er det icke, naar mand skal forrette det, og mand dog mangler begge Dele, det er ligesom naar et lidet barn skal bære en byrde, der er ham for tung. Da vi nu er ved det gamle Aars Ende og har Juule-Fæstens hellige Dage forbie, maa ieg ved det gamle Aars Ende hiertelig tilønske Kiære Broder et lycksaligt, glædeligt, Sundt og fornøylegt Nyt-Aar med mange paafølgende, og alle mine gjør same ønsker over ham og ganske Familie.

Min Kones, min og Daatters tillige med Hr. Clausens kiærligste hilsen formældes til kiære broder, broder Daniel, Hr. Ruud og Kiæreste, Jomfru Buch og alle gode Venner, da

ieg næst ald Guddommelig Velsignelse erønskning, Lever Velærværdige Hierte Elskte Kiære Svoger og Broder oprigtige Ven og broder og ærbødigste tiener.

H. Mossin.

Gundsleff 30 X bris 1754.

Et synder reven brev til Hr. Steen Winther lyder saalunde:

....skrevet om de Sengeklæder i.... bad min Kones kiære broder om hand vilde lade Jomfru Buch tage ud at see dem og skulde de være nye og gode, og af gode Dynevaar, og da saa fremt de vil overlade hver Dyne for 7 Rixdaler, og hver pude for 10—12 Mark, vilde kiære broder udlægge Pengene dertil og lade dem hente op til sig ind til viidere. Hvad min tilstand er angaaende som kiære broder begiærer forklaring om, da haver ieg paa nogen tiid været plaget med hierteangst, der haver betaget mig Natte Søvn og gjør mig ubeqvem til mine forretninger, mod same haver ieg konsuleret min Doctor udi Kiøbenhavn og faar nogle Sager at bruge. Min Kone bad kiære broder at hand vilde bestille et Vaffeljern hos Peter Smed i Nysted, bliv icke vreed kiære broder at vi besværer ham saa meget. Næst kierlig Hilsen fra Hr. Clausen min Kones og Daatters, til kiære broder, broder Daniel, Hr. Ruud og Kiæreste, Jomfru Buch samt andre gode Venner, og ald Guddommelig Velsignelse erønskninger over ham og hands ganske Huus lever Jeg

Velærværdige Hr. Winther Hierte Elskte Kiære Svoger og Broders oprigtige Ven og ærbødige tiener

H. Mossin.

Gundsleff 10 Januari 1755.

Velærværdige og høylærde Hr. Winther. Hierte Elskte Kiære Svoger og broder.

Hands ærede Skrivelse af 16 Aprilis, er mig indhændigen, men det han mælder om, der er skrevet for 5 Uger siden har ieg icke faaet, og er det os ganske kiært deraf at fornemme, at Kiære broder med alle hands er ganske vel, det var at ønske, at vi kunde indberette hannem same glædelige

tiende fra os, men vi maa være tilfreds og fornøiede med Guds Vey og Villie, som hand vil have det med os, thi min tilstand er icke bedre, end ieg berettede derom i Winther, da ieg dog hafde Ventet, at Gud skulle forbedre dend med Foraaaret, da der kom nogen Mildskab i Veyret, men dend hier- tens Angst og Banghed continuerer endnu, og vil icke forlade mig endskiønt jeg har brugt medicamenter fra tvende Dok- torer i Kiøbenhavn. Siden Peiter Smed er død, kand det bero med Raads og Waffel-Jernene. Vi lider een stor og Elendig Plage af utøy, da vi har icke et tag paa vor gaard, at det er jo saa forskaaret af det utøy, at vi maa græde derover, naar vi seer derpaa, foruden dend Skade De gjør paa Kornet paa loftet. — Gud see i Naade til os, thi det er een fordærvelig Lands Plage og Huus Plage. — Næst min Kones, min og Daatters tilligemed hendes Kiærestes kiærlig- ste Hilsners Formælding til kiære Broder, Broder Daniel Hr. Ruud og Kiæreste, med Jomfrue Buch og alle gode Venner lever Jeg Vælærværdige Hr Broders oprigtige Ven og Broder og ærbødigste tiener.

H. Mossin.

Gundsleff 20 April 1755.

Høyædle og Velbaarne, Velædle og Velbyrdige Herre Landsdommere.

Efter mit Løfte til den høylovlige Commission følger her indlagte fra Hr Hans Mossin Eet brev til mig og eet brev og en seddel fra min Daatter Sophie Magdalene Fache, til behagelig Efterretning, hvormed ieg med største Estime for- bliver Høyædle og Welbaarne, Velædle og Velbyrdige Herre Lands Dommeres allerydmygeste og ydmygeste tiener.

Steen Fache.

Nysted, 12 Aug. 1755.

Høyestærede Wen Mons. Fache.

Paa ærede Skrivelse meldes dette at vi i vores Elendige, men derhos gandske uskyldige tilstand, veed hverken Raad og Middel at gribe til, uden at indflye til Gud udi Bønnen, at hand vil vende og forsvare os, da vi er uskyldige. Birke-

dommer. . . i Sax Kiøbing Land vi icke har talt med Lige siden ieg har gjort begiæring til Amtmanden, at Seign. Tofte maatte constitueres til min Daatters Procurator og Forsvar, desforuden er dend anden for langt fra haanden, og Jeg i min dybe Melancholie og Hierte-Sorrig foruden dend anden u-lycke, der haver ramt os uskyldige er icke skicket til at correspondere med nogen udi saa vigtig og betydelig een Sag, saa at vil Gud icke hielpe os udi vor uskyldighed, saa omkomme vi, men Gud være Lovet, at vor Samvittighed giver os det Vidnesbyrd, at vi Døer uskyldige i denne Sag. Vi har intet at oplyse vor uskyldighed med, end' det hand' har seet hos os og hørte af os, da hand' var her, men Gud kand, om hand' vil være saa naadig føre vor Uskyldighed for Dagen, og vil hand' icke vende og hiælpe os, saa omkomme vi, og kand ald Verden icke vende og hiælpe os. Budet, der har bragt Brevene er betalt. Jeg kand nu for angst og bedrøvelse icke skrive meere, uden at alle Venner Hilses og ønskes saa stor Glæde, som vi har Sorrig og bedrøvelse, da Jeg forbliver Høytærede Ven Mons. Fache beredvilligste Ven og tiener.

H. Mossin.

Gundsleff 17 Maj 1755.

Hierte Elskende Fader!

Jeg skulde før haft skrevet hierte Fader til, men formedelst ieg har vildet opsætte det til, som ventelig icke kommer dertil, enten jeg hafde blevet stefnet til Tinget, ieg da vilde hafde skrevet hierte Fader til, hvorledes ieg da skulde haft forholdt mig. Hvad Udfald Sagen viidere vil faae ved hverken De self eller ieg, men Mons. Tofte var her hos os forgangen, og da ieg kom ind i Stuen, da sagde Madammen til ham, der kommer hun der spiste af Maden, hvorpaa han igien spurdt mig, om ieg hafde baget Kagerne og ieg sagde Ney, men spisede deraf. Jeg kand ogsaa lade hierte Fader og Moder viide, at dend gode Hr Mossin og Kiæreste og Jomfru Daatter er Gud være lovet friske og vel og ieg ligesaa. De er vel bekymrede som de vel kand have Aarsag til. Jeg har intet viidere at melde om, end at denne Skrivelse maatte

finde hierte Fader og Moder efter fattig leilighed friske og vel, ieg vil slutte og ønske at dend gode Gud vil velsigne og bevare dem. Jeg forbliver hierte Faders lydige ærbødige og tjenstfærdige Daatter til Døden.

Sophie Magdalene Fache.

Gundsleff, 31. Maj 1755.

hierte Fader

Hands skrivelse fandt mig frisk og vel, og tacker ham for hans gode Omsorg for mig i at lade mig dette viide, men intet veed eller kand veed ieg har, og ieg er Gud ske lovet glad, at ieg intet veed eller kand sige meere end som hierte Fader omtalte sidst hand var hos mig — at ieg skulde opspørge mig en anden tjeneste kand ieg icke før ieg har raadført mig med gode Venner derom, hvad ieg skulde giøre, og De haver svaret mig, at ieg skulde betæncke mig — — — for saa tog ieg ald Sagen med mig, hvorfor ieg saa faar slide min tiid til Sagens nærmere Udgang — Jeg forbliver hierte Faders og Moders lydige Daatter til Døden.

Sophie Magdalene.

P. S. Jeg har flittig at hilse fra Diegnen og hands Kone. Vor Fader gich til Guds Bord i Gaar.

Aller kiereste søde Daatter.

Gud trøste dig og mig Vi er elendige, ieg er een Syg Stachel Give Gud vilde giemme mig ieg er forladt og forhat af alle. Ja ieg tror og af min egen Mand Hand reyste til Kiøbenhafn og lod mig intet viide idet hand er kommen hiem ieg faar det ligesaa meget at høre som før saa er nogen uløksalig saa er ieg vist en af dem. Provsten talte mig saa til saa ieg maatte væde mine øyne at ieg maatte sige hvad ieg vilde sagde hand saa skulde ingen indbilde ham at et barn som var elsket saa høyt af sin Moder som du var elsket af mig da ingen elsker høyere end ieg, burde skulde dølge for hendes Moder hvad der var giørt saa maatte ieg høre at ieg hafde Sagt at hand (d. v. s. Hr. Clausen) kaldte dig sin Søde Engel og du har negtet det, saa maatte ieg høre at ieg bad Jens (d. v. s. Hr. Mossins Tjenestekarl) sige, at

hand (Hr. Clausen) saa' ilde ud, da hand kom hjem fra Stubbekiøbing — alt dette har voldet hendes Arrest og lige saa, at hendes Daatter flyte hende Ripsene (d. v. s. det hos Degnen laante Syltetøj) ind paa Sengen. Maa ieg da icke takke dig mit elendige barn for al min u-løcke. Vi vilde du sige, baade hvad han kaldte dig og hvad Jens Sagde naar det icke var sandt, ieg maa nu lide og Kanske faar og miste mit Liv om saadanne tancker det er icke gode tegn, at ieg icke hører noget fra min Mand. Nu siger de at de Vende Dommen med Posten. Gud hielpe mig, ieg gaar vist fra Forstanden for dig min Søde Siæl, ieg veed icke hvordan det vil gaa til med mig; du skulde se mig ieg ser ud som ieg hafde ligget i Jorden; ieg har intet paa dig at sige, uden at du haver haft meere fortrolighed til fremmede end til din stakkels gamle Moder, som dog har elsket dig saa høyt. Hans stod og sagde til Rasmus, at Anna har kiøbt Lærredt og fint Tøi til dig, som du har syet Manchetter af; men sig det icke til ham, at de icke skal merche at ieg skriver til dig. Gud bedre mig for dig. *Give du hafde haft Hr Clausen saa kiær som du hafde Dines Pontoppidan²*), saa hafde du icke haft denne store hierte sorg og skam og spot, som du har nu mit allerkiæreste elskelige barn Gud velsigne dig og styrke dig og skal du nu ende dit unge Liv, saa give ieg snart maa følge dig og samles med dig i Guds Rige, hvor ingen skal tage vor Glæde fra os. Nu vil ieg tusende gange takke for hver dag, vi har levet tilsammen Gud ved, at ieg hafde ventet mig glæde; men du blev til Vee og Skam og Spot Nu vil ieg inde slutte dig i Guds Kiærligheds Arme. Hand styrcke dig i din store og haarde Nød, som du bedrøvede stakkell har ført dig i, det ønsker i Sorgen til Døden din bedrøvede Moder
(Skrevet i Arresten, Nykøbing Slot).

Sophie Christine Mossin.

Noter.

¹) Idet vi i øvrigt henviser til tidligere Artikler om *Mordsagen fra Gunslev Præstegaard*, Aarvog V, S. 85, VI, S. 143, VII, S. 118, skal vi af Hensyn til de ny Medlemmer blot opridse følgende Hovedtræk:

Karen Birgitte Mossin, Datter af Sognepræst Mossin i Gunslev og forlovet med Præsten i Sundby J. J. Clausen, beskyldes for den 30. April 1755 at have givet sin Kæreste Gift i en Pandekage — han dør 1. Maj s. A. under store Smerter —, og Mistanken rettes ogsaa mod hendes Moder som den, der muligvis har indgivet hende Tanken. Under en langvarig Proces tilstaar Karen Birgitte Misgerningen, som hun siger at have været ene om. Hun henrettes 3. Aug. 1756 paa Ønslev Galgebakke. — Brevskriveren, Sognepræsten i Kettinge, S. D. *Winther* (1698—1769), er Broder til Madame Mossin; *Sophie Fache*, en Slægtning af Madam Mossin, tjener i Gunslev Præstegaard (nærmere om hende i Aarvog VIII, S. 168). *Red.*

²⁾ Disse Ord er af Rettens Folk understreget med »Rødt Kridt«, fordi de deraf faar Sikkerhed for, at Madame Mossin, trods al Benægtelse saavel fra hendes som fra Karen Birgittes Side, har haft Kendskab til Datterens Kærlighed til den unge Præstesøn i Torkildstrup. Under Brevet er saa ligeledes tilføjet: »Edelig svarede Madame Mossin, at hun ikke i ringeste Maade hafde nogen hensigt med sin brevskrivelse til sin Datter, andet end hun dog eengang vilde lade hende viide hvad hun maatte lide aleene for hendes Skyld.«

Nogle Oplysninger om Ulykken ved Fuglsang i Aaret 1777.

Af J. Jørgensen.

I en Artikel af Chr. Ringsing om gamle Skikke i Nagelsti og Omegn (Loll.-Falsters Stiftstidende 24. Dec. 1919) berører Forfatteren ogsaa en ulykkelig Hændelse, der forefaldt i Thoreby Sogn i sidste Fjerdedel af det 18. Aarhundrede. Skønt denne Begivenhed dog maa have gjort et vist Indtryk paa Sognets Beboere, synes den i Nutiden at være meget ringe kendt, og de enkelte Overleveringer, der er kommet frem, lider af indbyrdes Modsigelser og Uoverensstemmelser. Jeg skal da, efter de skrevne og trykte samtidige Kilder — de er i øvrigt ikke mange — her oplyse, hvad jeg kan, om denne gamle Tildragelse.

Det, der sigtes til, er en Ulykke, der fandt Sted den 28. Juni 1777 paa Guldborgsund i Nærheden af Hovedgaarden Fuglsang, idet 15 Mænd paa een Gang druknede, da de med Ladefogden i Spidsen skulde gøre Hoveriarbejde paa den lille Ø Kejlsø. I den ene af Thoreby Sogns Kirkebøger — der foreligger for dette og nærmeste Aar to Eksemplarer for fødte og døde — nævnes de druknedes Navne saaledes, idet de anførte Data betegner Begravelsesdagen:

Den 29. Juni Lars Bondes Søn Hans i Flintinge 23 Aar.
Samme Dag Gaardmand Peder Hilt, ibd., 55 Aar.

Den 30. Juni Peder Kort, ibd., 30 Aar.

Den 30. Juni Knud Suhrs Stedsøn Peder, ibd., 18 Aar.

Den 30. Juni Simon Knudsen, ibd.

Den 30. Juni Rasmus Møller, Gaardmand, ibd., 38 Aar.

Den 1. Juli Lars Povls Karl Peder Puge, ibd.

Den 1. Juli Peder Suhr, Gaardmand, ibd., 58½ Aar.

Den 1. Juli Jens Kort, ibd.

Den 1. Juli Peder Woldes Søn Hans, ibd., 25 Aar.

Den 1. Juli Niels Bryggers Stedsøn Niels, ibd.

Den 1. Juli Jørgen Rytter, ibd.

Den 1. Juli Peder Madsen Køk, ibd.

Den 1. Juli Søren Lang, ibd.

Den 30. Juni Jens Ladefoged i Thoreby, 75 Aar.

I den ene Kirkebog staar til sidst tilføjet: Disse sidst fremførte = 14 Personer druknede alle paa eengang tilligemed Ladefogden (denne staar anført under Thoreby By, hvor han altsaa har boet, de øvrige under Flintinge) den 28. Juni om Morgenen Klokken omtrent 3 Slet paa det lidet Farvand imellem Fuglsangs Scheitemark og Keilsøe.

Den ældste lokale Avis, Loll.-Falsters Stiftstidende, begynder først 1806 (de første Aargange er yderligere tabte), og af Samtidens Blade har jeg kun fundet Begivenheden omtalt i Odense Adressekontors Efterretninger (nuværende Fyns Stiftstidende) for Fredag den 18. Juli 1777, hvor der under Rubrikken: Ulykkelige Hændelser læses:

Den 28. Junii om Natten skulde 25 unge Bønderkarle af Byen Fielding (d. e. Flintinge) i Lolland af Fugelsang Gods sætte over paa en liden Øe for der at slaae Græsset. De vare i 3 Baade, som vare udhulede af Bøgestammer; tvende, som vare i slet Stand, bleve sammenbundne og belagde med Bræder; midt i Strømmen sank disse, og Folkene søgte at redde sig ved den tredie, som derved blev omvæltet. Endskjøndt Dybet var næppe 3 Alen, druknede dog 15, og ikkun 10 reddede sig ved at kunde svømme. I den heftige Strid for Livets Redning ere de fleste blevne af de medhavende Leer ilde tilredte.

En anden trykt Kilde foreligger i en Prædiken, trykt i Aaret 1778, af Stedets Sognepræst, Magister, senere Dr. theol og Provst *Jens Sandøe*. Dens Titel er:

Prædiken i Anledning af at 15 Mennesker af Herregaarden Fuglsangs Gods i Lolland, hvoriblandt Gaardens Ladefoged, paa eengang druknede den 28. Junii 1777, paa Overfarten fra Fuglsang til en i Stranden liggende liden Holm, hvor de tilligemed 10 andre, som reddede sig, skulde paa nogle liger sætte over for at slaae Græs til Hove; holden

i Thorebye Kirke paa 6te Søndag efter Trinitatis (d. 6. Juli) 1777, over Dagens Evangelium Matth. 5. Cap. 20—26, af Mag. Jens Sandøe.

Nogle Brudstykker af denne Prædiken, der er baade lang og gennemgaaende kræfffuld, hidsættes her, navnlig det, der mest direkte berører Begivenheden; den er jo nemlig ogsaa den ordinære Søndagsprædiken over Dagens Tekst. Forfatterens noget inkonsekvente Ortografi og Tegnsætning er bibeholdt.

Sælges ikke to Spurrer for een Penge, og een af dem falder ikke til Jorden uden eders Faders Villie; Matth. 10. Cap. 29 v. Disse Ord brugte vor Frelser til hans Apostler, da de første Gang skulde vandre ud, for at forkynde hans Navn i Verden.

Mine kiære Tilhørere! Det er got at betragte Forsynets ypperlige Fuldkommenhed, imod det Fæle og Truselfulde, vi ved en eller anden Leilighed kan see forud for os i Livet. Det vilde og Christus hans Apostle skulde gjøre, og til den Ende aabner han for dem en meget herlig Udsigt over alle frygtbare Forventelser, idet han viiser dem det høieste Væsens vidtudstrakte Omhyggelighed og Medvirkning i alle Ting. Han siger: Sælges ikke to Spurrer for een Penge, og ikke een af dem falder til Jorden uden eders Faders Villie. En Spurre var af saa gandske liden Værdie, at den ringeste af Jødernes gangbare Mynter var nok til at købe to af dem for: og dog kunde ikke, siger Frelseren, Skade eller Død tilføies nogen Spurre, at jo det guddommelige Forsyn havde taget en bestyrende Deél deri.

Lader os, mine kiære Tilhørere! under disse Betragtninger drage vore Tanker hen til de gandske sørgelige Tildragelser, som vi i denne forløbne Uge have bieveaant med hverandre. 15 Mennesker har vi begravet, som alle, for faae Dage siden, ventede lige saa lidet som een af os, nu alt at være nedfløttede i de Dødes Boliger. Samme Dag, som de gik friske og muntre ud af deres Gaarde og Huse hen for at forrette deres Hov-Arbejde paa det Sted, dem var tilsagt, bleve de som Liig førte tilbage til deres Hiem, til deres Koner og Børn, som de vist ei toge Afskeed med, da de forlode dem, efterdi de ikke da kunde formode, at de aldrig her i Verden skulde see dem mere. Det Sted, de skulde til, den lille Holm neden for Fuglsang, Kielsø kaldet, hvor de skulde slaae Græs, naaede de ikke: men fandt deres Død underveis i det voldsomme Element, hvis dræbende Magt, man dog ikke skulde have tænkt, de paa

den Reise havde kommet til at erfare. Men saa lidt kan vi Mennesker see om Morgenen, hvad som kan møde os inden Aften.

Men siig mig dog, spørger nu enhver, hvad voldte, at disse mange Mennesker maatte sætte Livet til? Ja, hvad voldte vel, at det, som saa mange Gange tilforn var gaaet lykkeligt af, skulde nu geraade til saa stor Ødelæggelse? Vi spørge efter Aarsagen, og vi tale om Feilene paa den eenes Side og paa den andens; men lader os meget heller, nu Sagen er skeet, see op med vore Tanker til Livets og Dødens Herre, der styrer endog de mindste Begivenheder i Verden, og uden hvis Villie end ikke en Spurre kan falde død ned til Jorden: eet Menneske er meer end mange Spurrer: og her ere mange Mennesker.

Det er rigtigt sagt, hvad Uforsigtighed der end i det øvrige har foraarsaget deres Død, naar vi sige: det var den udødelige Guds Villie, at alle disse Mennesker skulle paa denne Dag savnes, og paa den Maade, som skeet er, komme til at forlade os.

Men saa vilde vi vel og spørge igjen: Hvorfor mon det da behagede Gud, at kalde dem bort paa saa ynkelig en Maade, ved saa pludselig en Død? Lever saa mange andre til den høie Alderdom, hvorfor da saa mange af disse oprykkede midt i deres blomstrende Ungdom? Giver Gud saa mange andre lang Tid at berede sig til det Tilkommende, og bliver det Regnskab, de skal aflægge, som oftest dem gandske betimelig forelagt, og mangan en Gang længe førend det kræves forud anmeldt, idet de med Langsomhed føres ud over Tidens, og ind paa Ævighedens Grændser: hvorfor mon det da behagede den milde Menneskernes Fader, at fordre disse ved saa overilende en Henrykkelse ud af Verden, og det paa en Tid, da deres Sind var meest opfyldt med gandske legemlige Beskæftigelser, og forestaaende jordiske Sysler, saa man maatte synes, de mindst da kunde være opvakte og belavede paa at gjøre den saa overmaade betydelige Reise, at gaa sin Død, sin Dommer, og sin Evighed imøde. At see den Livsfare, i hvilken de svævede, kom de ikke til, førend alt Haab, om at frelse Livet, var borte; dog gjorde Kierlighed til Livet, at de ikke med nogen Eftertanke kunde tænke paa Døden, imedens de allerede kæmpede med den.

I Ti, som arbeidede med i den samme Fare, og som i Dag ere her i vor Forsamling, for at bøie eder for den Guds Ansigt, hvis Forsyn har bevaret eders Liv og eders Helbred, og ligesom revet eder ud af Dødens Strube! I hørte deres forvirrede Skrig, og deres jamrende Klager over forladte Hustruer, og umyndige Børn; siger os af eders egne Hierters Angester, hvad de i det øvrige vare i Stand til at betænke for

dem selv, i den meget korte Tid, deres Hoveder endnu var oppe, indtil de sank ned under det grumme Havs trøeløse Bølger?

Men, værer forvissede, mine kiere Tilhørere! at Gud gjør ingen nogen Uret, og at hans store og almindelige Domsdag vil forklare det, at disse vore Venner og andre, som lige saadan ere pludseligen bortkaldede, skal blive lige saa retfærdig behandlede, som de, der have havt de allerstørste Leiligheder til allerlykkeligst at kunne betiene sig af deres Livs sidste Timer. Og det er visselig den rette Brug, vi kan gjøre os af de Ulykker, som overgaae andre Mennesker, at vi ansee dem som Varsler for os. Kan vi i denne Dunkelhed, som her i Verden omgiver os, ikke just udgrunde den særdeles Hensigt, Gud har med de Personer, som Ødelæggelsen træffer; saa ere vi dog desto nærmere ved at øine, at det maa være iblant hans almindelige Hensigter, at sætte os andre derved i Bevægelse og Eftertanke om vort Livs og Tidens Uvished; det strænge Regnskab, vi snart skal aflægge; og den ubevægelige Ævighed, vi har at berede os paa.

O! vilde I Syndere, som sove saa haardt, betyngede af saa mange Overtrædelsers vægtige Byrde, o! vilde I dog vogne op, naar de Fordømmelses Fortvivlelser begynde der, hvor eders Siele-Slummer endes! Mange Gange har den barmhertige Fader i Himlen foreholdt os dette, og raabt ved sit hellige Ord, vi skulde dog skynde os og redde vore Siele. O! han raaber nu igien, og det efterat vi tilforn ere indvarslede til at staae med vore Tanker ved vore mange Medbrødres, nu maalløse Dødningsers tause Vaaninger. Stærkere end Torden, og meer igiennemtrængende end den skarpeste Lynild bør dog Sielen her kunne fornemme sin Dommers Tale.

(Der følger nu en kraftig Appel til at vise Barmhertighed og Godgørenhed mod Næsten.)

. Men, mine kiære Venner! vel an! lader os med vore Tanker stige ned fra de vanskeligere Pligter til de mindre Vanskelige, og fra den høiere Grad af Venskabs og Godgiørenheds Dyd til den meer almindelige, og, da vi ere saa høilig forpligtede til at efterkomme det første, skulde det da vel kunne falde os ind, at vi vare frietagne fra det sidste. Det er Religionens Bud: Bliv forligt med din Modstander paa din Side, og vedbliver han endda at være din Fiende: dersom han hungrer, da giv ham Mad, og dersom han tørster, da giv ham at drikke!

. O! mange Slags ere Venskabs og Godgiørenheds Pligter, mange Maader at udøve dem paa, hvoriblandt enhver faaer, efter sin Tilstand og sine Vilkaar i Verden, see til at træffe de retteste. Men Talen gaer langt over Grændserne

for Legemets øvrige Virksomhed; derimod kan Sielens Tanker og Sukke stige meget høiere op, end den lykkeligste Tale kan naae. Jeg vil hermed sige: Kan vi ikke lægge vor godgjørende Velvillighed for Dagen ved umiddelbar fra os selv at tilveiebringe, hvad den Trængende behøver, saa bør vi stræbe ved Overtalser, at sætte dem i Bevægelse, som for-maae meere, og det skal udrettes ved andre, hvad vi ikke have Kræfter til selv.

Ja! I Store og Mægtige! I, som formedelst eders Underdaneres Mangfoldighed, eller Skatkammeres idelig tilflydende Rigdomme, virkelig besidde saa stort et Fortrin for os andre i den Formue at gjøre Got; I, som ogsaa mangen en Gang ere færdige at tænke, at I ere af en ædlere Slægt og en meget høiere Natur, end vi andre, fordi vi maa tilskrive Eders Forsynlighed, Gavnildhed, og velgjørende Anstalt, mange af de Næringsveie, vi finde; meget af den Underholdning, vi nyde, og meget af den Fred og Roelighed, vi glædes ved hver i sit Kald: tillader os dog at sige eder den for Eders Forfængelighed vel ufordragelige, men for eder selv dog nyttige og tænke-værdige Sandhed, at I ingenlunde ere saa opløftede over al de Dødeliges Trang til hverandre, at det jo bliver en Formastelse, om I sige: at I kan gjøre Got, uden at behøve eller oppebære nogen Velgierning igien af noget Menneske: endogsaa de allerringeste behøver I høiligen til Betyggelse for eders Magt og Ypperlighed, og om eders Rigdoms Kilder ikke alle skal tilstoppes.

. O! Christne! snart, synke eders Fødder ned i de mørke Grave, tænker dog noget over paa, hvad I have udrettet forinden til hans Ære, som købte eder med sit eget Blod, og til deres Nytte, som ere igienløste med det samme? Lader os til den Ende fordoble vor Iver, og optage alle Leiligheder til at yttre Venskabs Oprigtighed, og bevise dem, som vi endnu have hos os, al mulig Velvilligheds godgjørende Tjenester!

. Jeg beder eder for alt som saligt er, underholder dog ikke den urene Tænkemaade i eders Hierter: det er mig det samme, hvordan det gaaer andre, naar jeg selv ikke fattes. Skammer eder, skammer eder, om I kan være ufølsomme nok til at see den Elendige an, uden at bevæges til at hielpe ham! I Daarer! hvad have I vundet, paa den Dag, da de Skatter, som I saa omhyggelig har ruget over, dog alle maae blive tilbage, naar eders nøgne Siele fare bort? Man klapper eders Grave til, og eders endog berigede Arvinger bestrøe dem med Foragt, fordi de saa længe har erfaret, at I aldrig undte noget Menneske noget, den Stund I vare i Stand til selv at beholde det. Eders Død er en Slags

Triumph for alle fortrængte Guds Børn, som I omgikkes med; deres Sind bliver derved lettet, deres, som mangen en Gang meget beklemt bade til Gud, om at bevares fra Mishaab, naar I, skønt de med de allerbevægeligste Ord anraabte eder om Hielp, dog saa haanligen afviiste dem. O! mine allerkiereste Tilhørere! lad os dog see til saaledes at leve, at vor Dødsdag dog ikke paa saadan en Maade skal blive en Glædes- og Seiersdag at ansee, for de Guds Børn, af hvis Selskab vi flytte!

— — —

Her kunde jeg ende min Tale, men et Øiemærke staaer endnu tilbage. Jeg seer i Dag en saa talrig og fornemme Forsamling for mig: har Guds Ord da kunnet gjøre nogen Indtryk paa eders Gemytter; har Glæde i Dødens Time, Frimodighed paa Dommens Dag, og de allerfuldkomneste Belønninger i den hele Evighed kunnet sætte eders Hierter i nogen Bevægelse til at ville efterfølge i at gjøre Got eders Forløser og eders Gud, eders Siele-Brudgom og eders evige Konge, o, saa venter jeg, at Veien er vel banet til at opnaae dette mit Øiemærke, som jeg nu vil forklare? Jeg overgiver eder som Medchristne, og til eders Kierligheds skionsomme Overlæg anbefaler jeg nu endeel fattige Enker, og endeel faderløse Børn, som ere deres Efterladte, vi har talt om, der saa ynkeligen maatte sætte deres Liv til. Tager eder disse Betrængte an! o, antager eder, enhver efter sin Formue, disse meget Betrængte; de Døde behøve ikke længere nogen af os; disse derimod, som de maatte efterlade, og som de i Dødens Kamp jamrede sig over at forlade; see! disse vandre endnu med os paa Veien, høistynkværdige at ansee, og kan ingenlunde undvære vores Goddædighed. At bevæges til at elske hverandre, og til at gjøre Got imod hverandre er vist den bedste Frugt, vi kunne ønske os af at have i Dag betragtet vor Død paa saa sørgelig og høitidelig en Maade. Hvo som haver denne Verdens Gods, og seer sin Broder lide Nød, og lukker sit Hierte til for ham, hvorledes bliver Guds Kierlighed i ham? Mine Børn lille! lader os ikke elske med Ord, ei heller med Tungen allene, men med Gierning og Sandhed, siger Johannes i sin 1ste Epistel 3. Cap. 17, 18 V., og Apostelen Jacob siger i sit 2. Cap. 15, 16: Dersom en Broder eller Søster var nøgen, og fattedes den daglige Næring, men nogen af eder siger til dem: Gaer bort i Fred, varmer eder og mætter eder; men I give dem ikke de Ting, som høre til Legemets Nødtørft; hvad Gavn er det? Med disse Ord vil jeg føre eder til Gemytte, at det hjælper ikke, at I i Høflighedens og Menneskelighedens allerskiønneste Sprog,

og at I med de mest rørende Talemaader forsikkre, at I tage Deel i de Elendiges Skiebne: Salig, siger David, er den, som handler forstandig med den Ringe. Ja salig er den, som har meest Leilighed til at giøre Got, naar han best forstaaer at bruge den. Og I! høistbedrøvede Forladte! I savne eders kierlige Ægtefæller, eller eders fromme Fædre, eller eders lydige Børn, som skulde været eders Alderdoms Støtter! seer op til Himmelen, og tvinger de haabløse Taarer! eders Gud lever, eders Forsørger lever, han som kan bøie de haardeste Hierter til Medynk, lever; han, som kan opvække de Døde, lever! Snart ere alle eders Trængsels Dage forbi! frygter kun Gud og værer taalmodige! snart komme eders Siele til at leve i deres Herligheds Frihed, og eders Legemer faa Hvile i Graven, og af den staae de igien op til et bedre og fuldkomnere Liv end dette, naar eders Saligheds Fyrste kommer i Himmelens Skyer med sin store Kraft og sin megen Herlighed.

Glædens Gud og alle Barmhiertigheders Fader bevare os imidlertid i Naade, saa længe vor Pilegrims Reise skal vedvare her paa Jorden! Hans milde Forsyn afværge her efter alle Ulykker, som paa denne Tid vederfoer os! han frie enhver af os fra en saa hastig og brat Død! han skienke os allesammen, det som det er det fornemste at ønske, at vi maae, paa den Time han finder for got at kalde os ud af denne Verden, være beredte paa at møde vor Gud og gaa ind i det Evige.

Et Blad af Saxkøbing Sygehus' Historie.

Af F. Ingerslev.

I en Købstad har det ofte Interesse at følge en kommunal Institution helt tilbage til dens allerførste Oprindelse, særlig naar denne saa viser sig at være en ganske bestemt Begivenhed, der dengang har sat Sindene stærkt i Bevægelse.

Jeg har just faaet Traadene i min Haand til Oplysning om, hvad der var den første Spire til Saxkøbing kommunale Sygehus, og hvilke Personer der gjorde det banebrydende Arbejde, og det forekommer mig, at baade Begivenheden og Personerne kan fortjene at blive opbevarede i den stedlige Befolknings Erindring — inden Tidens Hjul ruller endnu nogle Omgange videre.

Begivenheden indtraf i 1854, paa Aarets sidste Aften, og to energiske Personer var just til Stede og virkede for Løsningen af den Opgave, som før eller senere maatte tages op her, som den i hine Tider blev det i alle de andre Provinsbyer, — og begyndende ganske smaat, saaledes som smaa Forhold nødvendigvis kræver det.

Først et Par Ord om Saxkøbing paa den Tid. Man maa prøve at tænke sig Byen saadan, som den har taget sig ud dengang, efter hvad jeg fra forskellige Sider har kunnet faa oplyst. Ved Folketællingen i 1855 fandtes Byen at have 1058 Indbyggere. Kun den centrale Del af Byens Areal var bebygget, og af vor nuværende Forstad Rørbæk var der endnu kun et Par Huse. Mange af Husene i Byen var straatækte Bindingsværkshuse, med Halvdøre, og de ældste af dem endnu med helt gammeldags, smaa, blyndfattede Ruder i Vinduerne. Gaderne var knudret brolagte, og der var ingen

Gadelygter. Gaasetorvet var en stor Græsplads med to dybe Vandhuller, hvori de omkringboende Folks Gæs svømmede. Og denne Græsplads begrænsedes mod Øst af det høje Sten-gærde omkring Byfogedens Have. Slagsmaal og anden Gade-uorden fandt ofte Sted, og ikke saa sjælden blev en beruset Person baaret hjem paa en Stige, mens en lille Skare jublende Børn stimede efter.

Doktor *Chr. F. D. Reck* var født i Frederiksberg 1816, tog Lægeeksamen 1844, nedsatte sig i 1849 i Sakskøbing og blev det paafølgende Aar gift med en Datter af Købmand Kornerup i Roskilde. Han havde overtaget Bolig (Matr. Nr. 131) og Praksis efter Doktor *E. Aarestrup*, Digteren, der var blevet Stiftsfysikus i Odense.

Doktor Reck var en kraftig Skikkelse, djærv og barsk af Væsen — saadan som den typiske Læge var i hine Tider, da Lægegerning var grovt Arbejde under vanskelige ydre Forhold. Hvad Kirurgien angik, maa man huske paa, at man aldeles ikke kendte aseptisk Renlighed ved Saarbehandling, og Bedøvelse brugte man endnu ikke. Lægens daglige Ger-ning bestod i den værste Vintertid i at køre lange Ture ud paa Landet, hvor epidemiske Sygdomme rasede i en ganske anden Grad, end vi nuomstunder kender til. Der var saa godt som kun Læger i Købstæderne; det var derfor, Køreturene var længere end i Nutiden. Kørslerne foregik paa fjederløse Vogne og skumplende hen ad forfærdelig daarlige Veje, langsomt selvfølgelig — naar det ikke just var til en Barselaffære. Alt dette kunde nok sætte sit Præg paa Lægens Person!

Den nævnte Nytaarsaften var en Møllerkarl ude i Krunge-rup (i Radsted Sogn) kommet til at ødelægge sin ene Haand fuldstændig ved at »skyde Nytaar ind«, og han blev i hurtigste Fart kørt ind til Sakskøbing, til Doktor Reck, der maatte lade ham blive kørt omkring i Byen under Bestræbelser for at faa ham i Hus et Sted — længe forgæves. Endelig blev han modtaget i et lille Hus i Juniorsgade (Matr. Nr. 54), hvor Enke *Karen Hansen* (født 1801) tog sig af ham. Dok-toren foretog straks Amputation af Haanden, hvorved hun ydede god Hjælp, og i de følgende Dage og Uger plejede hun Patienten med stor Omhu og Dygtighed.

Imidlertid forstod Doktor Reck at oparbejde en Stemning blandt Byens Befolkning. Der havde i flere Aar været talt om, at man trængte til en »Sygestue« i Byen; men der var intet blevet foretaget. Nu skulde det være Alvor! Efter kort Tids Forløb lykkedes det ham saa at formaa Byraadet til at indrette to Sygestuer i den vestligste Del af Juniorstiftelsens dengang et Halvhundrede Aar gamle Bygning, der for øvrigt var som den Dag i Dag med Hensyn til Værelsernes Beliggenhed. I de to Sygestuer blev der anbragt to Senge i hver, og i det tredie Værelse fik Karen Hansen og hendes to halvvoxne Børn Bolig. Her virkede hun i denne Gerning i samfulde 24 Aar — efter hvad hendes nu 80-aarige Datter har meddelt mig. Hver af Byens 3 Læger behandlede sine egne Patienter, og der var gerne godt optaget. Operationer blev ret jævnlig foretaget, og da altid i den forreste af de to Sygestuer, som blev gjort ryddelig dertil, naar det behøvedes.

Doktor Reck blev dog kun i faa Aar knyttet til Foretagendet, idet han i 1859 drog til Storehedinge som Distriktslæge (»Den danske Lægestand«, Aarg. 1860, S. 60.).

Det første Parti af det nuværende Sygehus (Juniorsgade, Matr. Nr. 48 a) blev taget i Brug i Maj 1881, med 4 Sygeværelser i Loftsetagen — som Distriktslæge *F. A. Heyn* har beskrevet i Saksøbing-Nysted Lægedistrikts »Copibog I« (i Landsarkivet, København). Senere er Saksøbing kommunale Sygehus blevet udvidet — efter Byens Forhold — og det har i Nutiden 25 Sengepladser, Operationsstue, Lægeværelse m. m.

Smaastykker.

En Tingsted-Skolelærer.

Adresseavisen for 10. Mai 1779 meddeler fra *Odense*: »Den 26. April blev Misdæderen *Lars Jensen Kurvemager* herfra bragt til *Svendborg* for efter ergangen Dom at miste sit Hoved og Haand med Øxe for dér begangne Barne-Mord. Denne *Lars Jensen* var født i Laaland; kom 1749 i *Nyborg* Fæstnings Slaverie, deserterede derfra 1753, lod sig hverve til Soldat ved den Preussiske Armee 1754, deserterede derfra og kom til Sieland 1755, blev Ladefoged paa *Frydendal* 1761, Skoleholder i *Tingsted* paa Falster 1762, Vægter i *Lyngbye* 1768, forlod Kone og Børn og efter nogen Tids Omvanken indlod sig i Skiørlevnet med *Maren Christens Datter* i Fyen 1771 og avlede med hende 5 Børn, hvoraf han den 16. November 1777 dræbte det eene.«

Kai C. Uldall.

Tyvebrændt.

Fra Tiden omkring 1820. Meddelt af *Regine Monk*, Krønge.

Han der blev tyvebrændt hed Henning Skovfoged, og han havde en Medhjælper, der hed Thomas.

Se, de havde nok stjælet en Ko og slagtet den og solgt Kødet og havde vist ogsaa lavet meget andet galt. Saa sad de i Rødby og blev ved at tigge Arrestforvareren om at faa Lov at gaa hjem og se til deres Koner, til han endelig lukkede dem ud.

Men de gik nok ikke hjem til Konerne; derimod gik de ud til et enligt Hus ude paa Bremersvolds Mark og bankede paa, for de mente, at de gamle Folk, som boede der, var velhavende.

Saa var det saa heldigt, at de gamle havde en Søn, der var hjemme at besøge dem den Nat, og han gik ud og lukkede op. Og ligesom han lukkede Døren op — det var nok en Halvdør — saa var der en Haand, som rev fat i Døren, og en Bøssepipe blev rettet lige imod ham. Bøssen fik han dog slaaet til Side, men Døren blev revet op, og nogen styrtede i Mulm og Mørke ind i Huset.

Den gamle Mand derinde for op af Sengen, og Konen skreg. Hvis hun ikke tav, sagde Henning, saa skulde hun snart komme til det. Den gamle, der var stærk, bed Henning Skovfoged i Fingeren, saa Benet knækkede, og Sønnen tumlede med den anden paa Gulvet. Med eet saa Sønnen sit Snit til at slippe udenfor, og han bankede paa Døren, for at de skulde tro, der kom Hjælp. Da blev de bange og stak af Sted til Arresten.

De blev jo straks mistænkte, men bekendte ingenting. Men Henning Skovfoged havde glemt en Vante inde i Stuen, og den tog den gamle Kone og gik med hen til Henning Skovfogeds Kone. »Jeg har hittet den Vante,« siger Konen. »Den har jeg lænket,« siger Hennings Kone, »og det er Hennings.« Den blodige Skjorte blev nok ogsaa fundet syet ind i Madrassen derude i Arresten.

Og saa blev det da til, at Henning skulde piskes og tyvebrændes, og det skulde ske paa Marken derude ved Bremersvold.

Først blev der rejst en Støtte, han skulde bindes til, og saa maatte alle Byens Folk stille med Jerntyve. Dem stak de fast i Jorden for at holde sig ved, for ikke at falde om, naar de stod og saa paa dette her. Min Far var med, og han har fortalt om det.

Saa fik Synderen sine Ris paa den bare Ryg, visse i Tal, og vistnok af 3 Gange. Og hvor han skreg! Saa blev han bagefter vendt om med Ansigtet udad, for nu skulde han mærkes i Panden. Det gloende Jern røg, og han brølte som en Tyr, da Jernet sattes paa ham. Saa gik Konen hen og bandt et Tørklæde for Saaret. »Det skulde du have tænkt paa før, min kære Henning,« sagde hun.

Bagefter sad han i 31 Aar.

Jeg husker, han kom hjem og hilste paa mine Forældre,
mens jeg var Barn. Da var han en pæn Mand at se paa.

Pedersen-Sejerbo.

Falsterske Rim og Sange.

Atter en Søragesang over lille Maren Sophie Rasmus Datter, Radbjerg.*)

Mel.: Hvad gjør Du her saa silde.
»Farvel Du lille Spæde!
Nu al Din Smerte er forbi,
I uforstyrret Glæde
Din Aand nu svæver fri.«

»Nu hist i Engles Boelig:
I evig Fryd og Herlighed
Du boer saa tryk og rolig
I salig himmelsk Fred.«

»Ei vil Forældre klage,
Skjønt de med Vemod savner Dig,
Ei ønske Dig tilbage;
O! Du er lykkelig.«

»Saa Visdoms Gud behager:
Du Kiere her ei længer boe.
O! nytter vores Klager?
Nei Tillid føder Røe.«

»Gid den da ei forsvinde
Thi bedst Gud veed hvad tienligt er,
Ved Ham vi overvinde
Sorg, Modgang, Lidelser.«
Af Karen Hans Datter.

Helene Strange.

*) Af Maren Frederiks Datters Visebog; se Aarvog 1918, S. 133.

Nogle lollandske Ord.

Uden i nogen Maade at gøre Dialektsproget til Genstand for noget Studium, har jeg optegnet en Del lollandske Ord, som jeg under min Færden paa Nystedegnen har truffet paa. Det er allerede mange Aar, siden jeg nedskrev dem, og jeg har det Indtryk, at der nu ikke tales fuldt saa »lollandsk«, som dengang jeg for snart 50 Aar siden kom hertil. Jeg vil ikke regne, at jeg nu f. Eks. kan overvære en Dilettant-komedie uden at lægge synderlig Mærke til de agerendes Sprog; det skyldes vistnok, at mit Øre er blevet saa vant til det. Men i Begyndelsen var det mig meget paafaldende, og jeg kunde ikke undgaa i alle Samfundskredse at høre det ejendommelige, noget bløde, lidt slæbende Tonefald, der mangler Stødtoner. Dette Tonefald har næppe forandret sig, og Lolliken vil fremdeles røbe sig ved sit Maal. Derimod har uden Tvivl Gloseforraadet undergaaet en Forandring, idet de specifikt lollandske Ord og Betegnelser mere og mere afløses af det almindelige Rigssprogs, og dette gælder fornemmelig Landboernes Tale, hvor de særlig havde hjemme; den nærmer sig nu mere og mere Købstadbefolkningens. I den første Tid kunde jeg en Gang imellem komme lidt i Forlegenhed, som da en Vogn fra Landet kom jagende for at hente mig til en Pige, der havde »*søllet en Sørring*«. — Hvad behager? — Det gik dog hurtigt op for mig, at hun havde sunket en Syring, saa at jeg kunde tage de fornødne Instrumenter med. Det kunde ogsaa hænde, at de brugte Udtryk havde en fra det sædvanlige lidt afvigende Betydning. Naar saaledes en Budbringer melder fra en syg, at det er »*inne saa farlig*«, tog jeg det for en beroligende Meddelelse; men det er ingenlunde Meningen, tværtimod! Det er ikke saa farlig godt, d. v. s. meget daarligt. Siges det derimod, at det er »*ligedan*«, betyder det næsten altid, at det er bedre, idet den halvt ubevidste Mening vistnok er den, at man ikke vil formindske Lægens Interesse for Tilfældet.

De efterfølgende lollandske Ord har jeg optegnet uden nogen Plan og System, saa at de udgør en højst ufuldstændig og mangelfuld Samling, et tilfældigt Udpluk af Gloseforraadet, som slet ikke var bestemt til Offentliggørelse. Men

da vort historiske Samfunds højtærede Formand alligevel mener, at Samlingen kunde have nogen Interesse for Aarskriftets Læsere og muligvis virke ansporende, har jeg ikke villet tilbageholde den.

Tvingen: Tindingen; *Pøllerne*: Armene (Barnesproget); *Orten*: Brystvorten; *Roe*: Skorpe (paa Saar); *Brud*: Materie-samling, Absces; *smække Hul* (paa en Byld); *ormædt*: orm-stukken (Tand); *brække Tænder ud*; *Popper*: knobret Ud-slæt; *Iling*: »Filippens«; *rødkirret*: rødprykket; *tykhør*: tung-hør; *kratte*: kradse; *flække sig*: klø sig; *bastet*: klæbrig, slimet (i Halsen); *benemme*: fornemme; *ikke opnære sig* for Pine; *drukken i Hovedet*: svimmel; *Hosteknude*: Hostean-fald; *lyde*: lytte (til Bryst, stetoskopere); *trone*, Hænderne t.: er stive af Kulde; *bøtte*: støtte (b. paa Benene); *sølle*: synke (*je kaa'ne ty a sølle*); *ty*: taale; *Kaje*: Kæbe, Kæft, Kind; *Piloss*: Lussing; *trøg*: tung, treven; *føl*: slap; *Sjatte*: hold-ningsløs Person (*i reite Sjatte*); *manderere sig*: begaa sig; *paa Sikasten*: paa Hældningen, Slutningen; *i hviksom*: i hvert Fald; *glumme*: se vredt; *glummet*: surøjet; *staa Hu* af; *tokket*: tosset, taabelig; *utidig*: uartig, uvorn; *Spjalt*: Splint; *Stabb*: Stykke, Stump (*Tandstabb*; *Vejrstab*: Regn-buefragment); *fæsk*: fersk; *surkoldt*; *gnattet*: smaalig, gnier-agtig; *jilke*: vakle; *jilket*; *hæsk*: broget; *smattet*: slibrig; *Lenke*: Løgnehistorie, Skrøne; *Skrubtase*: Skrubbudse; *Stil-ling*: Hundestejle; *Stilning*: Stilling; *Bovager*: Bukkar; *Busmække*: Skvalderkaal (Ægopod. podagr.); *Præsteskæg*: Padderokke (Eqviset. arvens.); *Tusindpiger*: Bellis; *Heste-Kragelægger*: fladkravet Kodriver; *The-Kragelægger*: hulkravet Kodriver; *Tulleker*: Tulipaner; *Pianer*: Pæoner; *Jyl-lak*: Gyldenlak; *Flæg*: Iris; *Kukker*: Gøgeurt; *Kiker*: Kiddike; *Spilliker*: en Art gule Blommer; *Tivelse*: Bundvegetation-paa flad Strand; *busse Løg*: pudse Løg; *Dusset*: Rivel-sen; *Korten*: Kernehuset; *Bøsting*: Skinke; *Skinke*: Bov; *Tvede*: Budding af Lammehod; *Rækker*: Skagler; *spunden for*: spændt for; *Meder*: Kilker; *Skull*: Skovl; *skufle*; *Skubkarre*: Trillebør; *Mødning*; *Gisel*: Stang med Plade til at lægge Brødet i Ovn; *gisle* Brødet; *Gødske*: Gødning;

syste: fodre Kreaturerne; *løbe lusk*: 1. løbsk; *Gulvbal*: Selskab til Indvielse af et nyt Hus; *Dansebal*: *Spisebal*; *Møggilde* (efter Udkørsel af Gødningen); *Marne*: Øsken paa en Knap; *Tøjusser*: overtrukne Knapper; *Laager*: Uldruller ved Kartning; *Tyr*: Tøjr; *skult*: skyllet; *Vejle*: Væge; *Sjøvl*: Dam, *Bysjøvl*: Gadekær; *Paar*: Støv, Røg; *paare*; *Agemel*: Vejstøv; *ilein*: alligevel; *forrens*: derfor; *lige even*: lige netop; *kontant*: dygtig, reel, *ukontant*; »*de(t) kaa' j'enne*«: det kan jeg ikke; »*Ig-gé?*« (forundret, spørgende); *mi Faaer*; *men Mouer*; *Faari*, *Mouren*; *Pili* (til at skyde med), *Pilen*: Piletræet; men mærkeligt nok hedder det *Sjorten* (Hunkøn), men *Særki* (Hankøn); »*Bis Høvvi?*« spørger man, naar man træder ind i Gaarden; »*Mauemæ?*« raabte Børnene paa Gaden den Gang, man endnu havde Sne og Kane-fart om Vinteren.

Jeg har, som ovenfor antydet, det Indtryk, at ligesom Sæd og Skik er i Færd med at omformes paa Landet, en Udvikling, der navnlig efter Verdenskrigen har taget rivende fart, saaledes er ogsaa Sproget underkastet Forvandlingens Lov, idet det mere og mere mister sit ejendommelige Særpræg og Ordforraad. Der vil derfor gaa desto mere tabt for Forskeren, jo længere han venter.

Dr. H.

I Tilknytning hertil føjes nogle *falsterske* Ord og Udtryk, samlede og anførte i Flæng:

ajallet (a'jallet): ivrig i sin Færd; *fus* (ss): kort for Hovedet; *bahne*: buldne ud; *hingre*: indhente; *vejstre*: flagre med noget; *elejn*: alligevel; *strikt*: strengt; *dulhærdet*: forstokket; *folt*: blødt; *skudsætte*: sætte til eller undvære; *flegnskaldet*: blottet for Haar i Tindingen; *Sik*: Hund; *Vøj*: Sving; *Vræl* eller *Vræjl*: Vrider; *Bøste*: Skinke; *Hej, hej, la'vær* (va'hr): Udbrud; *føj Dig an*: fy skamme Dig; *usnødig*: fraadset ubeskeden; *ivikkesom*: mest anvendt som alligevel; *Tøje* eller *Rase*: Uldrulle fra Karten; *vejne*: bøje et Søm; *forsant*: suffisant; det *voller* (volder): anvendes som: fordi eller kommer af; jeg er *vov*: jeg er syg; *kirred* eller *harred*: ru Hud paa Hænderne; Vejret *hofter*: Regnen sagtner.

Marie Christensen.

Et Livseventyrs Begyndelse.

Som bekendt stammer vor store, højt fortjente Landsmand, Etatsraad *H. N. Andersen*, fra et fattigt Hjem i Nakskov, hvor det ikke blev sunget for hans tarvelige Vugge, at han skulde blive Stifter af Landets største Handels- og Plantageselskab og for sine store Fortjenester af Landet under Verdenskrigen belønnes med Landets højeste Udmærkelsestegn, Elefant-Ordenen, Fortjenstmedaillen i Guld o. m. m. — Om *H. N. Andersens* Herkomst er der fortalt adskilligt af Folk, som ikke har vidst Besked, — det er utroligt, hvor let der kan laves Sagn —; derfor skal her meddeles noget om den første Gang, en Pen blev dyppet for at skrive det Navn, som siden skulde blive saa berømt. Dette finder vi i Nakskov Kirkebog under 10. September 1852, hvor det meddeles, at Daglejer *Iver Andersen* og Hustru *Elisabeth Hansdatter* havde faaet en Søn. Moderen var i den ret fremrykkede Alder 44 Aar.

Den 24de Oktober s. A. blev Drengen døbt i Nakskov Kirke og fik Navnet *Hans Niels Andersen*. Han blev holdt over Daaben af Gaardmand Anders Pedersens Hustru i Knuppelykke. Hendes Mand har man ikke fundet det nødvendigt at anføre. Tjenestepige Thrine Nielsen, Nakskov, holdt Huen, og Faddere var Gaardmand Claus Andersen Elias fra Knuppelykke, og Tjenestekarl Hans Clausen, Nakskov, samt Husmand Anders Pedersen smst. — Barnets Moder holdt sin Kirkegang 18de Søndag efter Trinitatis.

Hans Rasmussen.

Fra Provinsialmedikus Hahn's »Udtog¹) af mine Kalendere, før jeg kasserede dem.«

Hahn indleder sine Udtog, der ofte kun er Angivelser af Fødselsdage o. l., med disse Linier: Efterretninger om det i den forbigangne Tid passerede har ofte været mig nyttig, men altid behagelig at erindre«. Udtogene strækker sig fra 1759 til 1779. Her lidt Udpluk fra de to første Aar:

1759 24. Jan. (Januar af 24.) døde Generalmajor *Lütsov* paa Søholt 58 Aar gl.

7. Marts var jeg første Gang hos Provst *Thestrup*²⁾ i *Østoft*, da han havde faaet sit Tilfælde i Laaret, og siden 96 Gange.

1760 21. April satte jeg i den lille Hauge 2 doppelte Mairkschen, 2 schwartze Hertz-Kirschen, 2 weisze do. (Halbstämme), Espalierbäume: 1 schwartze Hertz-Kirsche, 1 weisze do. I min Gaard 2 Valnød Træer. — 29. April (efter en Rejse til Herlufsholm for at se til Børnene) rejste vi om Morgenen Kl. 5 fra Næstved, kom til Vordingborg Kl. 10, maatte bie efter Færgen til Kl. 4, gik over Vandet og løb paa Grund ved Broen, kom til Gaabense Kl. 8 og hjem om Natten Kl. 2. — 15. Juli (efter en længere Rejse til København, Esrom, Helsingør m. v.) rejste vi Kl. ½9 fra Næstved, var to Timer ved behagelig Sejlads paa Vandet ved Gaabense og kom vel hjem om Natten Kl. 1. — 2. Septbr. kom Agent *Æreboe* her, d. 3. var han her til Bords, 7. var han her igen til Bords, og en gammel Normand 103 Aar dansede for os i Haugestuen. 8. til Tolder Petersen ved Bandholm med vore fremmede, hvor Normanden kom igen. 9. besøgte vi alle Hr. *Ramus*³⁾, var oppe i Præstegaarden, som var under Reparation, besaa min Begravelse og Kirken samt de gamle Chor (?) Kaaber. 15. rejste vore gode Venner bort fra os. Mama, min Datter og jeg fulgte dem til Gaabense; de kom over Vandet i 3 Kvarter. — 18. Nov. brød Kong Friderich den 5te sit Ben paa Jægersborg, da han vilde stige af Hesten.
(Fortsættes.)

¹⁾ Det i Aar bog 1922 S. 147 omtalte lille Manusk. i Stiftsbiblioteket; jfr. Dr. Garboe's Afhandl.: »Provincialmedikus Hahn« i Aarb. 1921. — ²⁾ Konsistorialraad Poul Moth Thestrup, f. 1696, død i Østoft 1774. Rhode anfører: »T. besad et fornøjet Sind; jordisk Formue og god Helbred og forlængede sine Dage ved et ordentligt Levned. Gid denne ærede Guds Mand havde gjort sig udødelig ved sine Gaver til de fattige eller gode Stiftelser«. — ³⁾ Provst Ramus Sognepræst i Maribo 1760—70.
Red.

Fra Bogverdenen.

Af A. Hk.

Vilhelm Lorenzen's »Studier i dansk *Herregaards* Arkitektur i 16. og 17. Aarhundrede« (1921) er skrevet som Doktordisputats og derfor anlagt strengt systematisk under Gennemgangen af Borg-Typerne og deres Udvikling efter Voldsted, Beliggenhed, Grundplan og Bygningsstil. Naturligvis yder ogsaa vore Øer, ikke mindst Lolland med de mange Herregaarde, adskilligt Stof til Dr. Lorenzen's grundlæggende Fremstilling.

Værket begynder med et Aarhundrede, der — efter Kong Hans' Haandfæstning (1483) — atter gav Adel og Gejstlighed fri Bane til at befæste og bygge Gaardene efter Behag. De større Gaarde laa paa den Tid snart i Landsbyfællesskab, snart ensomt, som Særbrudsgaarde. Udviklingen gik i Retning af, at Hovedgaardene løste sig ud af Fællesskab, ofte saaledes, at de udvidede sig ved Nedlægning af Bøndergaarde, som *Lungholm*, eller ved at vokse op som Enestegaard paa en hel Landsbys Ruiner. Omkring 1500 inddroges saaledes Landsbyen Berrit under *Berridsgaard*. En Gang imellem slugte en Herregaard en anden: *Kjelstrup* gik op i Bremersvold, og dens Bygninger nedbrødes. Men i øvrigt skiftede een og samme Herregaard ofte Bopæl i Tidernes Løb. Sandsynligvis er det saadanne Herregaardsflytninger, der ogsaa er Aarsag til de mange Bygge- og Voldsteder i Godsted Sogn, hvor man foruden Ulriksdal (Bispensø) har Spor af mindst tre fordums Storgaarde: Aalevad og de Ejendomme, der i sin Tid har ligget til Voldstedet Herrensholm og Byggestedet »Lindø«. Vi følger Skridt for Skridt Udviklingen fra de gamle middelalderlige høje til de lavere, flade og større Voldsteder for Vandborgene, indtil i 17. Aarh.

Borgens Fæstningskarakter udjævnes. Enestegaardene gik som alt nævnt i 16. Aarh. over til ret store, regelmæssige, firkantede Voldsteder med flad Profil, omgivet af Grave; af Voldstedets oprindelig rundagtige Karakter tør man slutte, at Bramslykke hører en noget ældre Tid til. Af og til møder vi centraliserede Anlæg, hvor Borgvoldstedet ligger for sig selv inden for det store indgravede Hovedanlæg, som det delvis endnu kan spores paa Berridsgaard. Mange Steder nøjedes man med det Værn, Graven gav, men paa andre Herregaarde rejste man Volde paa selve Voldstedet. Orebygaard har saaledes haft Vold helt rundt.

De ældste Bygninger i det her behandlede Tidsrum har *Sengotikkens* Præg. Af de henved 30 bevarede Bygningsanlæg af denne Type findes ingen nu paa Lolland-Falster. Vi kan nu kun skønne om *Bønned's* Udseende og Plan efter en bevaret Tegning, og vi kan efterspore det gamle gotiske Stenhus fra ca. 1500, som en Kerne i *Hardenberg's* Bygningsanlæg, godt gemt i nordre Fløj, og med smukke Centralhaller i Kælderstokværket. Hardenberg giver i det hele spredte Eksempler paa Forf.s udførlige Fremstilling af det sengotiske Hus' Udvikling fra 1 Stokværk til 2 (som Hardenberg), og med Halvstokværk (Bønned), fra 1-længet til 2-, 3- og 4-fløjet, med og uden Karnapper o. s. fr. Fra den korte een-længede Bygning synes Hardenberg at have udvidet sig — under Mogens Gjø — til trefløjet og rimeligvis ogsaa til firfløjet; de smaa Hjørnetaarne paa Mogens Gjø's Portfløj er i øvrigt en Sjældenhed i den Tids Byggestil.

Sengotikkens Borge var saa at sige bleven til indefra og udefter, ifølge det praktiske Behov, de var fri og ubundne, »maleriske« med Gavle og Karnapper, Vinduerne i springende Takt, Dørene anbragt uregelmæssig ind mod Gaardspladsen, Borggaard og Ladegaard — med deres spredte Anlæg — faldende arkitektonisk fra hinanden. Anderledes i den følgende Tid, den *gotiske Renaissance*. Fra Nederlandene og Frankrig breder den ny Stil sig først i det dekorative, men efterhaanden fremkommer et bevidst Ordensbegreb i Bygningen med Krav til aksefast, symmetrisk Grundplan, for Borg som for Ladegaardsanlæg. Det af Hartvig Passow

1634 opførte *Fredsholm* er et Eksempel herpaa. Enkelthuset med Trappetaarn er bevaret i sin Renhed i det 1586 af Elisabeth Friis opførte *Berridsgaard* (et Enkelthus ses ogsaa i det nu stærkt ombyggede Kjørstrup), og Trappetaarnet paa Berridsgaard har den karakteristiske Egetræs-Vindeltrappe, der efter Tidens Skik — for at gøre Adgangen vanskelig for Fjenden — svingede højre om. — Parallel-Anlægget, med to Længer lagt hver for sig og parallelt med hinanden, benyttedes ikke sjældnen i dette Tidsrum. Det fik sin ret ejendommelige Form i Palle Rosenkrantz's *Lungholm* fra 1639, idet de to Huslænger nærmede sig hinanden i Nord — som det endnu ses — og Mellemmrummet her var i sin Tid udfyldt af en taarnagtig Bygning; Ladegaarden, et trefløjet Anlæg, aabent ud mod Baggrunden, inddroges ogsaa her i den arkitektoniske Helhed — et Træk, der kendetegner den ny Stil. Karakteristisk for denne var ogsaa de talrige regelmæssige tre- og firfløjede Anlæg, der muligvis har været den oprindelige Grundtype for det af Birgitte Bølle 1587 opførte *Orebygaard*. Medens Gavlenes Trapper ofte veg for Volut-Svingene (Berridsgaard) og Bygningen optog flere ny Rum i sig, som Kapellerne (Hardenberg, Orebygaard), svandt dens Fæstningskarakter mere og mere bort.

Først efter Midten af 17. Aarh. trængte en Bygningsopfattelse frem — længe forinden kendt i Syden —, der bevidst regnede ikke blot med Symmetri, men med nøje afstemte Forhold og Rytme i Bygningsmasser og Rumforhold: *Barokken*. Paa Lolland blev *Christianssæde* en Bebuder af denne ny Tid.

Det ligger uden for Værkets Plan at give de samtidige kongelige Slottes Bygningshistorie. De kgl. Bygmesteres Virksomhed satte sig dog ogsaa Spor i private Byggeforetagender, middelbart ved Paavirkning fra Slottenes Bygningsdele og dekorative Led, umiddelbart gennem deres Arbejde for private Bygherrer. Den kgl. Bygmester, Nederlænderen Hans *Steenwinkel* d. Ældre opførte saaledes 1587 Orebygaard for Birgitte Bølle, og han er sikkert ogsaa Mesteren for Elis. Friis' Berridsgaard. En anden kendt Bygmester og Dekorator, Billedhuggeren fra Utrecht Fil. *Brandin*,

der arbejdede paa Nykøbing Slot (1594), sporer Forf. ikke just her paa Øerne, men helt ovre i det vendsysselske Voergaard, idet forskellige dekorative Motiver her umiskendelig synes at staa i Forbindelse med Brandin'ske Arbejder i Wismar og i Güstrow, hvis Slot blev Forbilledet for det nykøbingske. —

Man er just ikke belavet paa at finde Ting fra Maribo Kloster i Museumsdirektør *Mackeprang's* Afhandling om det gamle Kunstkammers *Absaloniske* Sager (i Aarbøger for nord. Oldkyndighed, 1921), der jo helst skulde skrive sig fra Ærkebiskop Absalon's Tid. Af Forf.'s Udredning fremgaar det imidlertid, at der mellem de ældste og yngste Absaloniske Genstande ligger et Tidsrum af ikke mindre end fire Hundrede Aar! Det er da ikke saa helt mærkeligt, at man herimellem ogsaa finder — *Abbedissens Signet* fra *Maribo Kloster!* Da Maribo 1621 var bleven henlagt til Underhold for det paatænkte Akademi i Sorø, er Signetet i sin Tid kommet mellem Sorø-Sagerne, der saa alle i en ukritisk Tid er blevet henførte til den store Ærkebiskop.

I samme Hæfte har Museumsinspektør *Chr. Axel Jensen* skrevet om »Katolsk Kirkeinventars Skæbne efter Reformationen«. Reformationens Praksis var ret vaklende overfor katolske Altertavler og Billeder. Vel var Kirkeordinansen 1539 ubønhørlig streng overfor de Billeder, som den »vanvittige Almue« formelig dyrkede, og befalede dem uden videre borttaget. Men overfor adskillige Billeder lempede man sig frem, naar man stødte paa nogen passiv Modstand hos Menigheden, der bevarede visse uklare Sympatier med den gamle Tids Billeder. Denne stille, indgroede Stemning for det gamles Bevaring faar man middelbart Vidnesbyrd om i Provst *Jørgen Christiensen's* *Provstebog* fra *Fuglse Herred*, naar han 1578 «som ofte forhen» atter maa paabyde, at den slemme Maling i Taagerup Kirke udslættes. Forf. anfører i øvrigt, at dette er et af de sjældne Eksempler paa, at man brugte Hvidtekosten overfor Kalkmalerier, saaledes som Biskop Niels Jespersen havde anbefalet det paa sin Visitats i Fuglse Herred 1563. Ret ofte blev de papistiske Tavler oppyntede i Renaissance-Smag, med Søjler foran

Skabsrammerne, antik Gesims, Topstykke og Vinger paa Fløjkanterne. *Sædunge-Tavlen* (1588) er et Eksempel paa en slig reformatorsk Omformning.

Værket »Danske Herregaarde« skrider godt frem i Skildringen af de lolland-falsterske. Efter en afsluttende Beskrivelse af *Juellinge* og af *Rudbjerggaard* (W. Norvin) i 38. Hæfte kommer nu *Lidsø* ved Palle Rosenkrantz, Rud. Bertouch-Lehn's underholdende Redegørelse af *Søholt's* Historie, Begyndelsen af Chr. Axel Jensen's Artikel om *Aalholm*. Endvidere i 43. Hæfte *Ourupgaard* ved Fritz Jørgensen West. Denne Afhandling, der har sin Styrke i Redegørelsen for de agrarhistoriske Forhold, udfylder — og berigtiger paa enkelte Punkter — den her i Aarbogen (1918, S. 117 ff.) givne Skildring af Gaardens Historie indtil Slutn. af 18. Aarh.. Under Omtalen af Godsbøndernes Stilling til Udskiftningen anfører Forf., at de vel var villige til Udskiftningen af Fællesskabet med de omliggende Bønder, men strittede imod Ophævelsen af det indbyrdes Fællesskab i selve Byen, som det ses i følgende kraftige Vendinger: »Da vi som Undersaatter har den Tillid til H. M. Kongen, at det ikke er hans allernaadigste Vilje, at Een [en enkelts] Vilkaar skal forbedres, om end de øvrige i Byen derved fornærmes, ja ganske ruineres, saa har vi indbyrdes besluttet at udholde Fællesskabet med hverandre«.

Da Dr. Marius Kristensen i denne Aarbogs Spidsartikel selv er inde paa Evald *Lidén's* »Tydning av några danske ortnamn« (»Namn och Bygd«, Hæfte 1, 1921) — der er skreven bl. a. i Anledning af Marius Kristensens tidligere Afhandling her i Aarbogen — skal vi blot lige berøre Lidén's Tydning af nogle lolland-falsterske Ord: Miæthæløsæ (*Meelse*, jfr. Melløsa paa Øland af mæthæl, *mellem*, jfr. Miædhælby, nu Mellby i Gjønge Herred m. v.) — *Marbæk* (i Skaane m. fl. St. Marbäck = Markbæk, Skovbæk) — *Stovby* (udtales Stoby; i Gjønge Herred Stoby — 1241 skrevet Stokby — senere Stouby; Forleddet = Stok ændret ved konsonantisk Assimilation), — *Dukkerup* (Dukkæthorp, jfr. svensk Dockarp, Docketorp; Forleddet et virkeligt gammelt

Mandsnavn, Kortnavn) — *Vægerløse* (udtalt Vejerløse, Vejlse; Forleddet Wejer, Wikar — Wikarløse — gammel Form for sydszkandinavisk Navn paa visse *Salix*, d. e.: Pile-Arter). —

I »Dansk Bygd« II (1922) har *Thorkild Gravlund* et Par Afsnit om *Østlolland* og *Vestlolland*. Han uddyber heri de Træk, han har givet i sin tidligere, her i Aarbogen omtalte Bog »Dansk Folkekarakter«. Det ny indsamlede Stof, som Gravlund nu gengiver paa sin friske og lunerige Vis, og som han fortolker ud fra det lidt svævende Bygdestade, han har valgt sig, uddyber dog ikke alene den tidligere Skildring, men ændrer lidt hist og her paa Billedets Træk. Det skarpe Skel mellem Lollænderne og de stive skikfaste Falstringer faar lidt mildere Overgange, og Kløften uddybes mellem Øst- og Vestlolland. Her paa Vestlandet er man finere paa det, »mere dannet«, Befolkningen dutter ikke Tyendet, Nakskov havde ikke Markeder, men fire Dages Fugleskydning med Fest for hele Vestlolland, o. s. fr. (i Frejlev siger man: »Hveden *hun* er god«, i Nørreherred: »Hveden *han* er god«); Bylavene med Oldermændsskikke o. a. m. mærkes der saa godt som intet til; Folkeminderne bevarer Leverrim fra Bryllupsgilderne paa Landet efter højere Stænders Skik og Brug for Vid. Vi møder i det hele en Bondekultur, der har indgaaet Fællig med en højere Samfundskultur. Anderledes paa Østlolland. Her har man ikke blot — som paa Falster — Bylav, tilmed i rigt udformet Skikkelse (Nagelsti med sine tre lige store Lav, tre Oldermænd og en By-Oldermænd over det hele, Torebys og Flintinges tre Lav, for ikke at tale om Frejlev med sine Treinger og Oldermænd, sit Vilkaarslav med By-Oldermænd for alle Byens enogfyrretyve Gaarde), men ogsaa som et særlig lollandsk Træk: *Midsommerfesterne*, om Midsommertræet, det lollandske Bystævne. Midsommertræer og -fester synes dog at have sin Grænse op mod Lollands nordøstlige Hjørne, Guldborgland-Egnene. Her træffer man — som andensteds paa Lolland — Fastelavnsgilder og -optog og ogsaa Riden Sommer i By, som i Majbølle og Kalø. I disse Egne brydes

da sjællandsk Sommerridt med den syddanske Midsommertrædyrkelse. — En nøgternt anlagt Læser vil næppe altid kunne følge Forfatteren i hans Slutninger fra Enkeltiagttagelser til almengyldige Skel mellem Folkekaraktererne, men vil dog ofte føle Gravlunds Evne til intuitivt i Enkelttrækkene at gribe det væsentlige. En særlig Interesse har Forf.'s Paavisning af Forbindelsen mellem østlollandsk og sønderjydsk. Aarbogen har tidligere været inde paa dette for andre Omraaders Vedkommende, saaledes 1917, S. 146, og i nærværende Aarvog har Dr. Marius Kristensen for Rune-mindesmærkerne peget paa Sammenhængen mellem Hedeby og Sydjylland. Som et Led i Forstaaelsen af Sæd og Skik i Sønder- og Nørreherred nævner Gravlund den tidlige Samfærd med det sydligste Danmark efter Linien: Slien—Nakskov Fjord, den, der ogsaa gennemførtes ved Statsminister Grev Reventlow's Indkaldelse af Angelboer til de forfaldne lollandske Gaarde. Fra de vestlollandske Spillegilder, hvor der spilledes Femkort om smaa aflange Hvedebroð, gaar der Traade til dem i Angel, og Forf. finder i det hele Linierne til den vestlollandske Dannelse i Angel. Dyberegaende synes Forbindelsen i Høstskikkene: Naar Mejerne tager det sidste Skaar paa Marken, kalder Lollænderen i Sønderherred ligesom Angelboen det at »jage Haren«, der (som Kornets Aand) tænkes at skjule sig i det sidste af Sæden. De to skulde saaledes have fælles Kornaand.

Der foreligger saa forholdsvis lidt i historisk Litteratur om *politiske* Forhold paa Lolland-Falster. Allerede af den Grund har en Afhandling i »Historisk Tidsskrift« (Andet Bd., 2. Hæfte) af *Hans Jensen*: »Bondecirkulæret af 8. Nov. 1845« Krav paa Interesse, selv om den kun af og til giver vore Forhold Forgrundsløst. Baggrunden for dette Cirkulære var dels den stigende Agitation inden for Bondestanden mod Forskellen mellem privilegeret og uprivilegeret Hartkorn, den ensidige Værnepligt m. v. og for Kravet om Selveje og Arvefæste, dels det Husly, denne Agitation havde faaet i de efter L. 13. Aug. 1841 rundt om stiftede Landboforeninger. Med Misbilligelse saa Kollegiet de omrejsende Agi-

tatorer, de fule Folkeforførere — som A. S. Ørsted kaldte dem —, der bragte Oppositionsaand ind i de fredelige Bønder. Cirkulæret peger derfor paa den Virksomhed, nogle Personer udfolder for at bibringe Bondestanden aabenbart vrangte Forestillinger og nedlægger derfor Forbud imod Afholdelsen af Møder om Bondestandens Retsforhold uden forud indhentet Politimester-Tilladelse og imod udensogns Mands Deltagelse i saadanne Møder, der derfor ikke maatte holdes i Købstæderne. Cirkulæret var ikke møntet paa de ret fredelige Forhold her nede, men kom faa Dage efter Udstedelsen netop til at ramme de to Landboforeninger paa Lolland og Falster, der just havde berammet Møder. Og den Modstand, Forbudet mod disse Møder vakte her paa Øerne, blev Pinden til Cirkulærets Ligkiste. De to Landboforenings-Formænd, *Hans Olesen*, Sædinge, og *Borcher Skytte*, søgte og opnaaede nemlig Audiens hos Kongen 13. Dec., og da det trak ud med den Resolution, Kongen havde lovet dem efter Sagens Undersøgelse, efterlyste H. Olesen 21. Marts 1846 frimodigt Kongens Afgørelse. Allerede forinden var Maribo Amsraad paa Forslag af Prokurator Aagaard med 6 Stemmer mod 3 (Stiftamtmand v. Jessen, Lensbaron Rosenørn-Lehn, Distriktsprovst Kofoed-Ancher) indgaaet til Kongen med en Forestilling om Cirkulærets Ophævelse, da man ikke her paa Øerne kendte noget til de Bevægelser, Cirkulæret tog Sigte paa. Omsider faldt Afgørelsen i to kgl. Resolutioner af 12. Maj 1846, hvoraf den ene vel gav Politimesteren Medhold i Forbud mod Møder (hvorfor de to Landboforeninger som Protest vedtog Foreningernes Ophævelse), men den anden Resolution samtidig endogsaa ophævede selve det omstridte Cirkulære! Man søgte at dække Tilbage-toget ved Udtalelser om, at Formaalet med Cirkulæret allerede maatte anses for opnaaet! Pudsigt nok blev Loll.-Falsters Stiftstidende — der stadig havde staaet paa Bondestandens Side — endnu 16. Maj beslagnet paa Grund af kritiske Bemærkninger om Cirkulæret; men allerede i næste Nummer kan Redaktionen hovre, da Bondecirkulæret nu »maa dele de dødes almindelige Lov at være hjemfalden til Historiens upartiske Dom«. — H. Jensens Afhandling har i øvrigt

været Genstand for en udførlig Omtale med Fremdragning af flere Enkeltheder hernede fra, i Loll.-Falsters Venstreblads Julenummer 1921. —

I et lige saa smagfuldt som kostbart Udstyr foreligger Jubilæumsskriftet »De danske Sukkerfabrikker. 1872 — 20. April — 1922«. Skriftet byder vel næppe særlig meget nyt Stor for den paa dette Omraade forud vel underrettede Læsekreds hernede. Men Forfatterne P. Drachmann og L. Estrup's interessante, let og elegant glidende historiske Fremstilling lægger dog ofte, ved dansk Sukkerindustri's Tilknytning til de økonomiske Verdensforhold, større Horisont og friskere Farver over Trækkene. Stedlig Interesse har ikke mindst Afsnittene »Sukkerfabrikken Lolland«, »Det store Fremstød« (Anlægget af Nakskov-Fabrikken, Saftstationerne etc.) og »Forholdet til Roedyrkerne og den første Andelsfabrik«, hvor Tietgen og gamle Tesdorpf stilles Ansigt til Ansigt, samt »Indenlandske Konkurrenceforetagender og Udvidelse«, hvor vi hører om Stiftelsen 1896 af Maribo Sukkerfabrik, der to Aar senere overtoges af de danske Sukkerfabrikker; ogsaa »Fremmed Arbejdskraft«, under Værkets anden Del: Sukkerproduktions Teknik, bringer adskilligt stedligt Stof. Illustrationerne — væsentlig tagne efter Fotografier ved Bogholder H. M. Sørensen, Maribo-Fabrikken — er en sand Øjenlyst.

Et andet Jubilæumsskrift »Lolland-Falsters Telefon-Aktieselskab gennem 25 Aar« tager fat endnu højere oppe mod Nutiden, omfattende Aarene 1897—1922. Teksten til det lille illustrerede Skrift skyldes Lektor P. Andersen. Efter de smaa By-Aktieselskabers Brydningstid — Nykøbing Selskab dannet 1883, Nakskov 1884 o. s. fr. —, Gnidningsmodstanden mellem Selskaberne (særlig Nykøbing og Nakskov) og det efter Maribo-Mødet 1887 indledede og heldigt fortsatte Samarbejde laa Vejen saa temmelig banet for et Fællesskab, ikke blot som Sammenslutning af fri Selskaber med indbyrdes Mellemregning, men Sammensmeltning i Aktieselskabs-Form. Selskabet begyndte, efter en konstituerende Generalforsamling i de sidste Dage af 1896, i Vinteren 1897, og Stats-Koncessionen, den gaves n. A. for 20 Aar, fornyedes 30. Juni 1919 for et lignende Tidsrum. —

Trap's ny Udgave af »Danmark« er nu naaet til Lolland-Falster. I den fortræffelige Haandbog mærkes betydelige Fremskridt ogsaa i Tilrettelæggelsen af det historiske Stof, der er holdt a jour med sikker Kyndighed.

Efterskrift. Bind IV, som er det sidst udkomne af *Daniel Bruuns* monumentale Værk »Danmark; Land og Folk«, omfatter ogsaa *Maribo Amt*. Efter en Indledning af Bøving-Petersen skriver Professor Bøggild om Maribo Amts geologiske Forhold, Afdelingschef Hansen om Klima, Professor Ostfeld om Plantevækst, Museumsinspektør H. Kjær om Oldtidsmindesmærker, Amtsforvalter A. Holck om Folk og Færd gennem Tiderne, Museumsinspektør Chr. A. Jensen om Voldsteder og Herregaarde og om Kirker, N. Siggaard og Johs. Helms om Landbrug og Skovbrug. Købstædernes Historie er skreven af Museumsinspektør H. Matthiessen. Endelig er de geografisk-statistiske Afsnit behandlet af M. Darre, Svend Rode m. fl.

Vi naar blot at pege paa det lige udkomne Bind af C. C. *Haugners* »Lolland«: anden Del af Nørre Herred, saaledes at der nu foreligger et samlet Bind »*Lollands Nørre Herred*« (1922). Den anskuelige topografisk-statistiske Beskrivelse af Sognene — Utterslev, Horslunde-Nordlunde, Birket, Vesterborg — gør Værket særdeles egnet som Haandbog. I den historiske Redegørelse er indflettet underholdende »Mærkværdigheder«, der lægger Tidsfarve over Skildringen. Forf. skyer ingen Umage for at drage mest muligt Stof ind under Bearbejdelse fra Arkivers og Bøgers Verden. Bl. Kort og Billeder ser man med Glæde de smukke Gengivelser af Nordlundes og Birkets gamle Altertavler, nu i Nationalmuseet.

Aarsberetning.

Generalforsamling afholdtes i Maribo 15. Novbr. 1922.

Formanden, Amtsforvalter *Holck*, aflagde Aarsberetning. I Aaret 1921—22 var der afholdt Møder i Nakskov, Maribo og Horbelev Præstegaardshave. Sidstnævnte Sted havde Sognepræst Munkebo talt om Salmebogsstriden i Horbelev, Sognepræst Johs. Fog-Petersen om nordfalstersk Præstegaardsliv omkring Beg. af 19. Aarh. I Nakskov, hvor Redaktør Haugner gav en Skildring af nakskovitisk Borgerliv i gamle Dage, havde man tillige benyttet en ny Mødeform, med en Rundgang i Byen, hvor Museumsinspektør H. Matthiessen viste og forklarede de gamle Huse. Derefter var der holdt Møde i Maribo, hvor Dr. phil. Marius Kristensen havde talt dels om Leonora Christina Ulfeldt dels om lollald-falsterske Runestene. Formd. pegede dernæst bl. a. paa Aarets Hovedvirksomhed: Udgivelsen af Aarbogen 1922. En allerede før Verdenskrigen planlagt Skildring af Nykøbing Slot, som der nu i en Aarrække var arbejdet paa (bl. a. ved Studier paa Stedet af Güstrow Slot), syntes nu at nærme sig Virkeliggørelsen. Skønt der ved Aarets Dødsfald og de mange Bortflytninger fra Stiftet var mange Huller at udfylde, var Medlemsantallet dog i Fremgang, ca. 650 1. April 1922. — Det reviderede Regnskab (se nedenfor) fremlagdes af Kassereren og godkendtes. — De efter Tur fratrædende Medlemmer i Bestyrelsen: Stiftsfysikus, Dr. med. *Hansen*, Bestyrer *Kolbye*, Telegrafbestyrer *Møller* og Lensbaron *Rosenørn-Lehn* genvalgtes. Formd. bragte en Tak til de to Revisorer, Boghandler *C. Dein* og Sagfører *Hanson*, Maribo, der genvalgtes.

Paa *Bestyrelsesmødet* umiddelbart efter Generalforsamlingen genvalgtes som Formand Amtsforvalter *Holck*, Næstformand Stiftsfysikus, Dr. med. *Hansen*, Sekretær Bestyrer *Kolbye*, Kasserer Telegrafbestyrer *Møller*; i Forretningsudvalget Amtsforvalter *Holck*, Lektor *Andersen* og Sparekassedirektør *Lollike*.

Regnskabet for 1921—22 meddeles nedenstaaende i Uddrag:

<i>Indtægt:</i>		<i>Udgift:</i>	
	Kr. Ø.		Kr. Ø.
Formue ¹ / ₄ 1921	2408 65	Styrelsen (o: Porto og andre Driftsudgifter) ..	334 71
Tilskud m. v.	1350 00	Aarsskrift.	2644 85
Solgte Aarsskrifter.	218 86	Møder.	578 51
Medlemsbidrag.	2187 00	Formue ³¹ / ₃ 1922.	2731 44
Møder	125 00		
	6289 51		6289 51

Nye Medlemmer indtil 1. Oktober 1922.

Sognebiblioteket, Eskildstrup.
Lærer Johs. Hansen, Frejlev Skole,
Frejlev.
Sognepræst Denker, Harpelunde.
Lærer Hansen, Horbelev Sogne-
bogsamling, Bregninge, Horbelev.
Stud. polyt. Aage Petersen, Malmose-
gaard, Holeby.
Provst Thorlacius, Købelev.
Sognepræst Petersen-Smith, Glos-
lunde, Nakskov.
Sognepræst Qvaåde, Vesterborg,
Nakskov.
Mejeribestyrelse S. Møller, Thoreby,
Nykøbing F.
Gdr. P. Bruun-Poulsen, Ringsebølle,
Rødby.
Lærer Andersen, Errindlev Sogne-
bogsamling, Sjøelstoft, Rødby.
Sognefoged J. Jensen, Ringsebølle,
Rødby.
H. P. Hansen, Vejringe Skole,
Stubbekøbing.
Sognepræst Krogsbæk, Stokkemar-
ke, Søllested.
Sognepræst Schultz, Tingsted.
Uddeler P. Ruus, Birket.
Bankdirektør Hansen, Maribo.
Bogholder H. Henriksen, Maribo.
Redaktør Larsen, Maribo.
Telegrafmester N. C. Nielsen, Ma-
ribo.

Redaktør Petersen, Maribo.
Sekretær Olsson, Nakskov.
Sagfører Ditlevsen, Nykøbing F.
Malermester Johs. Hansen, Nykø-
bing F.
Overbanemester Jensen, Nykø-
bing F.
Arkitekt Petersen, Nykøbing F.
Skovkasserer Preuss, Nykøbing F.
Fru Guldsmid Rose, Nykøbing F.
Postassistent J. Stokholm, Nykø-
bing F.
Lærerinde J. Aarbye, Nysted.
Repræsentant P. Højby, Nysted.
Kordegner Aage Petersen, Nysted.
Landmand Chr. Henriksen, Stubbe-
købing
Grosserer Paul Bagger, København.
Redaktør C. Behrens, København.
Stud. mag. J. K. Hansen-Holt, Kø-
benhavn.
Ingeniørassistent Jens Jultoft, Kø-
benhavn.
Frk. A. Paludan-Müller, København
Kontorchef Poulsen, København.
Boghandler C. G. Petersen, Lyngby.
Manufakturhandler Johs. Petersen,
Lyngby.
Postmester v. Eyben, Rudsvedby.
Landsarkivet for Fyn, Odense.
Skolebestyrer Karl Rasmussen,
Agerskov Efterskole.